

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

Qo'lyozma huquqida

UDK 336.72

HAMROYEV ALISHER AHMADJONOVICHNING

**O'ZBEKISTONDA QAYTA SUG'URTALASH BOZORI VA UNI
DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLINISHI**

Mutaxassislik: 5A231201 – “Sug'urta ishi”

magistr akademik darajasini olish uchun yozilgan

DISSERTATSIYA

Ilmiy rahbar: i.f.n., dotsent A.Vahobov

TOSHKENT – 2013

Dissertatsiya Toshkent Moliya Instituti “Sug’urta ishi” kafedrasida bajarildi.

Ilmiy rahbar

i.f.n.dotsent A.Vahobov

Kafedra mudiri

i.f.n.dotsent I.Ochilov

Magistratura bo’limi boshlig’i

i.f.n.dotsent X.Axmedov

Mundarija:

Kirish

I bob. Qayta sug'urtalash faoliyatining nazariy asoslari

- 1.1. Qayta sug'urtaning mohiyati va ahamiyati
- 1.2. Qayta sug'urtaning shakli va turlari
- 1.3. Nisbiy va nonisbiy qayta sug'urta mexanizmi

II bob. O'zbekistonda qayta sug'urtalash bozorining hozirgi holati va uning tahlili

- 2.1. Qayta sug'urtalashning asosiy shartlari
- 2.2. Qayta sug'urta mukofotlari, komission to'lovlari va sug'urta tovonlarini hisoblash tartibi
- 2.3. Qayta sug'urtaning rivojlanish tendensiyalari

III bob. O'zbekistonda qayta sug'urtalash bozorini takomillashtirish yo'llari

- 3.1. Qayta sug'urtalashni amalga oshirishning xalqaro tajribasi
- 3.2. Milliy qayta sug'urtalash bozorini rivojlantirish istiqbollari

Xulosa va takliflar

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Ilovalar

Kirish.

Mavzuning dolzarbligi. O'zbekiston o'z mustaqilligini kiritgandan so'ng sug'urta sohasida ham tub o'zgarishlar ro'y berdi. Iqtisodiy islohotlar tufayli tarmoqda raqobat asosida faoliyat ko'rsatadigan turli mulk shaklidagi sug'urta tashkilotlari vujudga keldi. Bugungi kunda sug'urta bozor infratuzimasining muhim bo'g'ini sifatida iqtisodiyotning rivojlanishi uchun xizmat qilmoqda.

Sug'urta mustaqillik yillarida O'zbekistonda yangi bosqichga ko'tarildi. Agar, o'sha sobiq sovet davrida mamlakat ichkarisidagi barcha sug'urta ishlari faqat "Gosstrax" deb atalmish davlat sug'urta organi tomonidan amalga oshirilgan bo'lsa, bugungi kunda sug'urta bozorida raqobat asosida 34 ta sug'urta kompaniyasi sug'urta qildiruvchilarga o'z xizmatlarini ko'rsatmoqda.

"Mamlakatimiz moliya-bank tizimi barqaror va ishonchli faoliyat yuritib, yuqori ko'rsatkichlarni namoyon etib kelmoqda. 2013 yilda mamlakatimiz yalpi ichki mahsuloti 8,2 foizga o'sdi, sanoat ishlab chiqarish hajmi 7,7 foizga, qishloq xo'jaligi 7 foizga, chakana savdo aylanmasi hajmi 13,9 foizga oshdi."¹ Bu ko'rsatkichlarga erishishda sug'urta sohasining ham o'z hissasi bor albatta. 2012 yilda yig'ilgan sug'urta mukotlari 285.9 mlrd so'mni tashkil etib, 2011 yilga nisbatan 28.9 foizga o'sish kuzatilgani ham buning dalilidir.

O'tgan yillar tajribasi shuni ko'rsatadiki, mamlakatimiz rahbariyati va hukumati sug'urtalash va qayta sug'urtalash sohasini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashga va rivojlantirishga muntazam e'tibor qaratib kelmoqda. Bu prezidentimiz I.A. Karimovning quyidagi so'zlari bilan o'z tasdig'ini topgan: "Sug'urta xizmatlari sifatini hamda ularning qisqa vaqt ichida amalga oshirilishi bilan bevosita bog'liq bo'lgan tashkilotlar ishini takomillashtirish zarur, chunki xizmatlar ko'rsatish sohasining rivojlanish darajasi va sifati aholining ortib borayotgan talabiga muvofiq emas."²

¹ I.A.Karimovning "2012 yil mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari hamda 2013 yilda mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlari." 18 yanvar 2013 yil

² I.A.Karimovning "2006 yil mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari hamda 2007 yilda mo'ljallangan iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlari." 13 fevral 2007 yil

So'ngi yillarda sug'urta tizimining ajralmas bir qismi bo'lgan qayta sug'urtalash sohasiga ham katta e'tibor qaratildi va bu soha uchun hukumatimiz tomonidan qator huquqiy-me'yoriy hujjatlar ishlab chiqildi. Lekin hozirgi kunda mamlakatimizda ushbu soha rivoji bilan bog'liq qonunchilik tizimida ham amaliyotda ham yechimini kutayotgan muammolar juda ko'p. Ana shu holatlarning mavjudligi va qayta sug'urtalash bozorini muvofiqlashtirishning mohiyat jihatdan yangi tizimini joriy etish shart-sharoitlari va imkoniyatlarini o'rganishning zarurligi ushbu magistrlik ishi uchun tanlangan mavzuning dolzarbligini belgilab bermoqda.

Tadqiqot ishining o'rganilganlik darajasi. Qayta sug'urtalash bozori, shu jumladan, unda sug'urta va qayta sug'urta operatsiyalarini amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borgan xorijiy olim va mutaxassislar qatoriga quyidagilarni kiritishimiz mumkin: I.T.Balabanov, D.Bland, A.Manes, L.A.Orlanyuk, K.Y.Turbina, Yu.Spletuxov, L.I.Reytman, V.V.Shaxov, R.T. Yuldashev va boshqalar. Shuningdek, mamlakatimiz olim va mutaxassislaridan H.R.Sobirov, Sh.Imomov, S.A.Umarov, X.M.Shennayev, T.M.Boymurodov kabilar qayta sug'urtalash sohasi va O'zbekistonda sug'urta bozorining dolzarb masalalari hamda qisman xalqaro sug'urta bozorida amalga oshiriladigan qayta sug'urta qilish operatsiyalarining tartibi bo'yicha muayyan tadqiqot ishlarini olib borishgan. Shunday bo'lishiga qaramasdan bu yo'nalishda o'z yechimini kutayotgan muammolar ham yo'q emas.

Iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyati. Xalqaro sug'urta bozoridagi asosiy operatsiyalarni qayta sug'urtalash operatsiyalari tashkil etishini hisobga olgan holda, shuni aytish mumkinki, O'zbekistonning xalqaro sug'urta bozoridagi integratsiyasi va bunda milliy sug'urtalovchilarimizning ishtirok etish darajasi, ularning sug'urta portfellarini kutilmagan katta darajadagi zarardan himoya qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Qayta sug'urta qilish turli nohush va ko'ngilsiz voqealar sodir bo'lishi natijasida vujudga kelgan zararlarni, balki o'ta katta, davlat yoxud butun bir davlat, mintaqa darajasidagi zararlarni qoplashning samarali vositasidir. Shu bilan birga milliy sug'urta kompaniyalarimiz barqaror

sug'urta va qayta sug'urta qilish xizmatlari evaziga shakllantiradigan pul fondlari hisobiga mamlakat doirasida yirik investitsion loyihalarni moliyalashtirishga ishtirok etadi. Xorijiy davlatlardan qayta sug'urta mukofotlarining kirib kelishi va mamlakatimizdan qayta sug'urta mukofotlarini chiqib ketishini cheklash mamlakatimiz valyuta zaxiralarini boyitadi hamda monetar siyosatni samarali olib borishga ko'maklashadi.

Tadqiqot ishining maqsadi. O'zbekistonda qayta sug'urtalash bozorini o'rganish, undagi qayta sug'urtalash operatsiyalarini turlari bo'yicha tasniflash, ularning nazariy va amaliy jihatlarini ilmiy tadqiq etish, qayta sug'urtalashning afzallik va kamchiliklarini o'rganish, huquqiy-me'yoriy ba'zani tahlil qilish, qayta sug'urtalash operatsiyalarini amalga oshirish tartibini takomillashtirish hamda respublikamizning xalqaro sug'urta bozoridagi integratsiyasini ta'minlovchi yo'llarni aniqlash mavzuning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Tadqiqot ishining vazifalari. Dissertatsiya ishi oldiga qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun ushbu ishda quyidagi vazifalarni hal etish nazarda tutilgan:

- Qayta sug'urta tushunchasi va uning ahamiyatini o'rganish;
- Qayta sug'urta operatsiyalarining turlari va shakllarini tadqiq etish;
- Qayta sug'urtalashni o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish;
- O'zbekistonda qayta sug'urtalash bozorini davlat tomonidan tartibga solinganlik darajasini tadqiq etish;
- O'zbekistonda qayta sug'urtalash bozorini hozirgi holati va tendensiyalarini tahlil qilish;
- Rivojlangan mamlakatlar qayta sug'urtalash bozorini o'rganish va O'zbekistonda qo'llash amaliyotini tadqiq etish;
- Qayta sug'urtalash operatsiyalarini takomillashtirish istiqbollari yuzasidan aniq taklif va tavsiyalar ishlab chiqish;

Tadqiqot predmeti. Qayta sug'urtalash operatsiyalarini amalga oshirishda vujudga keladigan iqtisodiy munosabatlar tizimi mazkur dissertatsiya ishining predmetini tashkil etadi.

Tadqiqot ob'yekti. Ilmiy ishning ob'yekti sifatida O'zbekiston sug'urta bozori hamda "O'zbekinvest" EIMSK olindi.

Tadqiqotning nazariy asoslari. O'zbekiston respublikasi prezidenti I.A.Karimovning iqtisodiyot sohasidagi asarlari, iqtisodiyotni isloh qilish, shu jumladan, sug'urta sohasi bo'yicha qabul qilingan prezident qaror va farmonlari, qonunchilik hujjatlari, xorijlik va mamlakatimiz olimlarining qayta sug'urtalash yo'nalishi bo'yicha e'lon qilgan ilmiy maqolalari va monografiyalari ushbu magistrlik dissertatsiyasini yozishda dasturamal vazifasini bajardi. Shuningdek, tadqiqot ishida jahonning yirik qayta sug'urta qilish kompaniyalari va brokerlari, O'zbekiston Moliya vazirligining va yirik sug'urta kompaniyalarining ma'lumotlaridan foydalanildi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi. Qayta sug'urta bozorining iqtisodiy mohiyati o'rganilganligi, undagi sug'urta operatsiyalarining tasniflanganligi va ularni amalga oshirish tartibi o'rganilganligi, O'zbekiston sug'urta bozorini rivojlanish darajasini tahlil qilinganligi, qayta sug'urtalashni amalga oshirishning xalqaro tajribasi va uni mamlakatimizda qo'llash amaliyotining tadqiq etilganligi hamda hozirgi kunda O'zbekiston qayta sug'urtalash bozorida mavjud muammolarni bartaraf etish yuzasidan aniq taklif va tavsiyalar ishlab chiqilganligi mazkur dissertatsiya ishining ilmiy yangiligi hisoblanadi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati. Tadqiqotda shakllantirilgan ilmiy va amaliy yo'nalishdagi mulohazalar, taklif hamda tavsiyalar sug'urta kompaniyalari va faqat qayta sug'urta qilish bilan shug'ullanuvchi kompaniyalar tomonidan sug'urtada tegishli yo'riqnoma, maxsus ko'rsatmalar ishlab chiqish va amaliyotda foydalanish uchun uslubiy, ilmiy manba sifatida qo'llanishi mumkin.

Dissertatsiya ishining tarkibiy tuzilishi. Mazkur dissertatsiya kirish, uchta bob, xulosa va takliflar, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati hamda ilovalardan iborat. Dissertatsiyaning umumiy hajmi 95 bet bo'lib, tarkibida 2 ta jadval, 2 ta chizma, 6 ta diagramma hamda 3 ta ilova mavjud.

I bob. Qayta sug'urtalash faoliyatining nazariy asoslari

1.1.Qayta sug'urtaning mohiyati va ahamiyati

Qayta sug'urta sug'urtaning mustaqil tarmog'idir. U sug'urtachini sug'urta shartnomasi asosida sug'urta hodisasi ro'y berishi natijasida yuzaga keladigan moliyaviy zararlardan himoya qiladi, sug'urtachining imkoniyatlar doirasini kengaytiradi. Katta hajmdagi sug'urta risklarini jahon sug'urta xo'jaligida ikkilamchi tartibda qayta taqsimlaydi. Qayta sug'urta jismoniy va yuridik shaxslar manfaatlarini himoya qilish, ularning risklar yuz berishi oqibatida ko'rishi ehtimoli bo'lgan zararlarni qoplashning zaruriy vositasi sifatida paydo bo'ldi.

Mamlakatimizda va xalqaro amaliyotda qayta sug'urtaning quyidagicha ta'riflari mavjud:

O'zbekiston Respublikasining fuqarolik kodeksida qayta sug'urtaga quyidagicha ta'rif berilgan: “ Qayta sug'urta – sug'urta shartnomasi bo'yicha sug'urtalovchi o'z zimmasiga olgan sug'urta tovonini yoki sug'urta pulini to'lash xavfi uning tomonidan to'liq yoki qisman boshqa sug'urtalovchiga u bilan tuzilgan qayta sug'urta qilish shartnomasi bo'yicha sug'urtalanadi.”¹

A.V. Vahobov qayta sug'urtaga quyidagicha ta'rif bergan: “ Qayta sug'urtalash – bu sug'urtalovchi tomonidan o'zlari qabul qilib olgan riskning ma'lum bir qismini boshqa sug'urtalovchilar—qayta sug'urtalovchilarga topshirishdir. Qayta sug'urtalovchi qabul qilgan riskni boshqa qayta sug'urtalovchiga ham topshirishi mumkin.”²

X.Shennayev qayta sug'urtaga quyidagicha ta'rif bergan: “Qayta sug'urtalash — sug'urtalashga riskni qabul qilish bilan bog'liq iqtisodiy munosabatlar tizimi (risklarni ikkilamchi joylashtirish). Sug'urtalovchi muvozanatlashgan sug'urta

¹ O'zbekiston Respublikasining fuqarolik kodeksi: 52 bob 959-modda T: Sharq nashriyoti 2010 yil

² A. V. Vahobov “ Xalqaro Moliya munosabatlari” T: Sharq nashriyoti 2009 yil, 355- bet

portfelini yaratish va sug'urta operatsiyalarini moliyaviy barqarorligini ta'minlash maqsadida qabul qilib olingan riskning bir qismini o'zaro kelishilgan holda boshqa sug'urtalovchiga berishi (riskni ikkilamchi joylashtirish). Qayta sug'urtalash operatsiyalari bilan bir qatorda asosan, ixtisoslashgan qayta sug'urtalash kompaniyalari amalga oshiriladi. Qayta sug'urtalash aktiv (riskni berish) va passiv (riskni qabul qilib olish) ko'rinishida bo'ladi. Bundan tashqari qayta sug'urtalash nisbiy va nonisbiy shaklda bo'ladi.”¹

Rus olimi G.V. Chernovoy qayta sug'urtaga quyidagicha ta'rif bergan: “Qayta sug'urta—bu bir sug'urtalovchi qabul qilib olgan barcha riskni yoki riskning bir qismini boshqa sug'urtalovchiga berishidir.”²

Rus olimi Yu. T. Axvlediani qayta sug'urtaga quyidagicha ta'rif bergan: “Qayta sug'urta—bu sug'urtalovchi o'zining moliyaviy imkoniyatlaridan ortgan risklarni boshqa moliyaviy imkoniyatlari yetarli darajada bo'lgan sug'urtalovchiga berish bilan bog'liq bo'lgan moliyaviy munosabatlardir.”³

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, fikrlarni umumlashtirib qayta sug'urtaga quyidagicha ta'rif beramiz: Qayta sug'urta—bu balanslashtirilgan sug'urta portfelini yaratish va sug'urtalovchilarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash maqsadida sug'urtalovchi o'zi qabul qilib olgan risklarni imkoniyatlaridan ortiqcha qismini kelishilgan shartlar asosida boshqa sug'urtalovchiga berish bilan bog'liq bo'lgan moliyaviy munosabatlar yig'indisidir.

Qayta sug'urtalash jarayoni qayta sug'urtalovchi, qayta sug'urtalanuvchi, sedent, retrosedent, retrosessiya, retrosessioner kabi tushunchalar bilan ifodalanadi.

Qayta sug'urtalovchi — qayta sug'urtada riskni qabul qiluvchi maxsus sug'urta tashkiloti. Milliy qonunchilik ruxsat etgan hollarda, qayta sug'urtachi tashkilotlarning to'g'ridan-to'g'ri sug'urta operatsiyalari bilan ham shug'ullanishi mumkin.

Qayta sug'urtalanuvchi — to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasi bo'yicha riskning ma'lum ulushini qayta sug'urtachiga beruvchi sug'urta tashkiloti.

¹ X.M. Shennayev, S. Shirinov “Qayta sug'urta” T: “Iqtisod-moliya” 2009 yil, 10-bet

² Г.В. Черновой “страхование” РФ: “экономика” ,2010 йил, 249-с

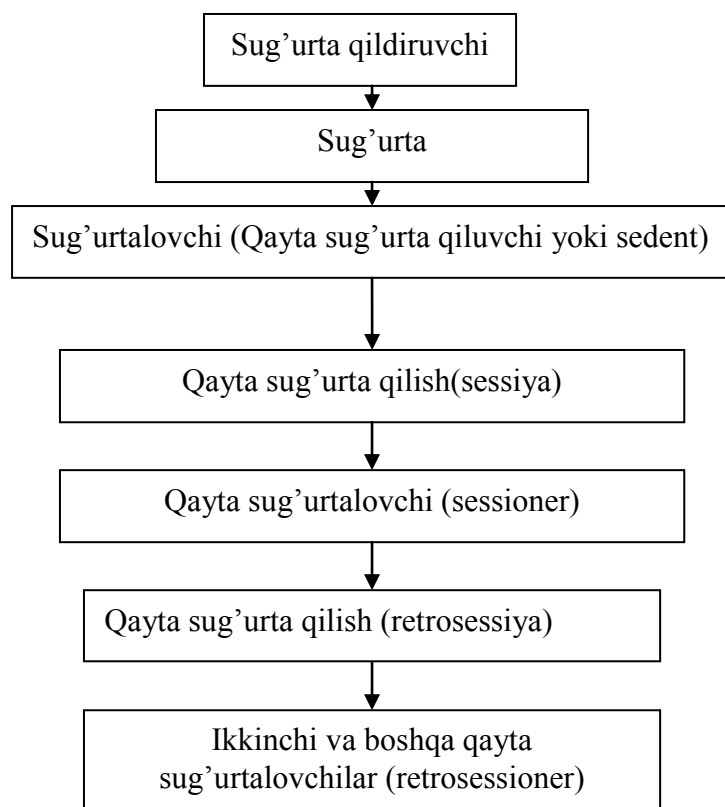
³ Ю. Т. Ахвледiani “страхование Москва: “ юнити” 2010 415-с

Retrosessiya — qayta sug'urtachi o'zining qayta sug'urta shartnomasi bo'yicha olgan majburiyatlarini qisman yoki to'liqligicha boshqa qayta sug'urtachiga berish to'g'risidagi qayta sug'urta shartnomasi.

Sedent riskni ikkilamchi joylashtirishni amalga oshiruvchi, ya'ni riskni qayta sug'urtalash uchun beruvchi sug'urta kompaniyasi. Ikkilamchi sedent retrosedent deb ataladi. Bunda qayta sug'urtalashda sessiya atamasi ham keng qo'llaniladi.

Sessiya sug'urta riskini qayta sug'urtalashga berish jarayonidir.

Qayta sug'urta qilishning asosiy funksiyasi riskni qayta taqsimlashdir. Qayta sug'urta qilish va retrosessiya natijasida risklarning bo'linishi, ichki va xalqaro sug'urta bozoridagi ko'plab sug'urta tashkilotlari orasida javobgarlikni taqsimlashga erishiladi. Qayta sug'urtalash jarayonini quyidagi qayta sug'urta qilish va retrosessiya chizmasida ko'rishimiz mumkin. (1- chizmaga qarang)

1-chizma: Qayta sug'urta qilish va retrosessiya chizmasi¹

Qayta sug'urtalash natijasida to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachining sug'urtalash imkoniyatlari kengayadi, sug'urta summasining va sug'urta hodisasining yuzaga kelish

¹ Балабанов И.Т. Страхование , С. Петербург. 2008 г , 256- с

ehtimollari kattaligi sababli sug'urtalash mumkin bo'lmagan sug'urta ob'yektlarini ham sug'urtalash uchun imkoniyat yaratib beradi. Qayta sug'urtalash sug'urtachiga sug'urta faoliyatida mavjud bo'lgan quyidagi risklar ta'sirini minimallashtirishga imkon beradi. Kutilmagan zararlar tavakkalchiligida:

- sug'urta to'lovlari miqdorining notekis tebranishi;
- sug'urta yili mobaynida, sug'urtalanuvchilar tomonidan sug'urta to'lovlarni talab qilishdagi arizalarning notekis taqdim qilinishi;
- bitta sug'urta hodisasi bilan bog'liq bo'lgan ko'p miqdordagi sug'urta shartnomalarida sug'urtalangan tabiiy ofatlar, baxtsiz hodisalar yuz berishi natijasida ko'riluvchi favqulodda katta miqdordagi zararlar (kumulyativ zararlar).

Moliyaviy riskda:

- valuta kursining tebranishi, inflatsiya natijasida bahoning va mehnat haqining o'sishi bilan bog'liq sug'urta to'lovlarining oldin belgilangan miqdoriga nisbatan ko'payishi (asosan tibbiy va javobgarlik sug'urta tarmoqlarida);
- texnologik rivojlanish natijasida, oldingi sug'urtalangan sug'urta riski miqdori yangi xavf-xatar miqdoriga, shuningdek, oldingi belgilangan sug'urta mukofotlari miqdoriga nomutanosib bo'lishi.

Xato qilish bilan bog'liq riskda:

- sug'urta mukofotini hisoblashda noto'g'ri xulosa qilish (statistika ma'lumotlaridan noto'g'ri foydalanish).

Qayta sug'urta sug'urta sohasida alohida tadbirkorlik turi bo'lib, XIX asrning o'rtalarida shakllandi. 1846-yilda Kyoln shahrida qayta sug'urtaga ixtisoslashgan birinchi sug'urta tashkiloti tashkil topdi. O'tgan davr mobaynida qayta sug'urta o'zining xizmat turlarini va shakllari sonini kengaytirib, sug'urta riskini ikkilamchi. taqsimlovchi kuchli omilga aylandi.

Qayta sug'urta shartnomasi dastlab Genuya shahrida, 1370-yilda, ikki savdogar o'rtasida tuzilgan. Ikki savdogar qayta sug'urtachi sifatida, to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi bo'lgan uchinchi shaxs manfaatlarini sug'urta obyekti sifatida qabul qilgan. Dengiz orqali Genuyadan Bryugega jo'natilgan tovar to'g'ridan-to'g'ri sug'urta ob'yekti bo'lib xizmat qilgan. Albatta, ushbu qayta sug'urta operatsiyasi kutilmaganda stixiyali

ko'rinishida, bir marta amalga oshirilgan. Ammo, savdo munosabatlarining rivojlanishi, Italiya shaharlari va Florensiyada, Ganzey ittifoqi davlatlarida yangi iqtisodiy dunyoqarashlarning paydo bo'lishi qayta sug'urtaning ahamiyatini yanada oshirdi va rivojlanishiga turtki bo'ldi.

XIX asrning o'rtalarida Yevropa davlatlarida sanoat ishlab chiqarishning rivojlanishi katta miqdordagi sug'urta risklarini qayta sug'urtalashga bo'lgan talabni yanada kuchaytirdi. Sug'urta xizmatlari sektorining kengayishi, yangi sug'urta risklarini sug'urta qoplamasi bilan ta'minlash sug'urtalovchiga faqat qayta sug'urta qilish orqaligina amalga oshirish mumkin bo'ldi.

Keltirilgan qayta sug'urta ta'rifi va boshqa shu kabi tushunchalar qayta sug'urtaning iqtisodiy mohiyati bo'yicha bir qancha xulosa qilishga yordam beradi. Qayta sug'urta shartnomasining predmetini asosini sug'urtachining to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasi asosida qabul qilingan zararni to'lash riskini tashkil qiladi. Hozirgi zamon texnikaviy o'zgarishlar va qayta sug'urta imkoniyatlarining kengayishi qayta sug'urta sohasida ham jiddiy o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Hozirgi vaqtda nafaqat alohida olingan sug'urta riski qayta sug'urta ob'yekti bo'lmoqda, balki to'g'ridan-to'g'ri sug'urtaning alohida olingan shartnomasi bilan bog'liq risklar yig'indisi (obligator ko'rinishidagi qayta sug'urtalash) yoki to'g'ridan-to'g'ri sug'urtaning turli shartnomalari bilan bog'liq risklar majmuasi (zontik ko'rinishi) yoki asosiy sug'urtachining sug'urta faoliyati bilan bog'liq sug'urtaviy va moliyaviy risklar majmuasi (moliyaviy qayta sug'urta) ham qayta sug'urta qilinmoqda.

Qayta sug'urtalash shartnomasiga risklarning boshqa turlarini ham kiritish mumkin (masalan, valyuta riski va to'lab berish riski). So'zsiz, bu kabi qo'shimcha risklar turli mamlakatlarda faoliyat ko'rsatayotgan qayta sug'urta subyektlari o'rtasida imzolangan qayta sug'urta shartnomalari bilan uzviy bog'liq.

Qayta sug'urta shartnomasida riskni qabul qiluvchi boshqa sug'urtachi (qayta sug'urtachi) bo'lib maxsus, qayta sug'urtachi jamiyatlar yoki qayta sug'urta bilan qo'shimcha ravishda shug'ullanuvchi sug'urta tashkilotlari xodimlari xizmat qilishi mumkin.

Sug'urtalanuvchi sug'urtachi bilan to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasini

tuzishda imzolangan qayta sug'urta shartnomasi to'g'risida bilmasligi mumkin. Qayta sug'urta yordamida mavjud risklarni ikkilamchi tartibda qayta taqsimlanadi. Risklarni ikkilamchi taqsimlanishida sug'urtachi, qayta sug'urtachi yoki bir qancha qayta sug'urtachilar ishtirok etishlari mumkin. Qayta sug'urta munosabatlarida sug'urtalanuvchi va qayta sug'urtachi o'rtasida hech qanday huquqiy munosabatlar paydo bo'lmaydi.

Qayta sug'urta xizmatini ixtisoslashgan qayta sug'urtachilar bilan bir qatorda qayta sug'urta ikkinchi darajali faoliyati bo'lgan sug'urta tashkilotlari ham ko'rsatishi mumkin. Ixtisoslashgan qayta sug'urtachi tashkilotlari faqat qayta sug'urta xizmati ko'rsatadi. Jahon sug'urta xo'jaligida qayta sug'urta tashkilotlari faoliyatini tartibga solish har xil mamlakatda har xil amalga oshiriladi. Bu esa turli davlatlarda joylashgan qayta sug'urtachi tashkilotlar tomonidan qayta sug'urta xizmatini ko'rsatishda qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. AQSH va Buyuk Britaniyada qayta sug'urtachi jamiyatilar ro'yxatdan o'tishi zarur bo'lsa, Germaniya, Fransiya davlatlarida qayta sug'urtachi jamiyatlar faoliyati ro'yxatga olinmaydi va sug'urta nazorati tomonidan nazoratga olinmaydi. O'zbekiston Respublikasi hududida sug'urta faoliyati bilan shug'ullanuvchi tashkilotlarga litsenziya berish tartibiga asosan, qayta sug'urta bilan shug'ullanuvchi sug'urta jamiyatlari maxsus litsenziyaga ega bo'lishi lozim.

Ba'zi mamlakatlarda sug'urta tashkilotlarining qayta sug'urta faoliyati alohida sug'urta turlariga qarab qayta sug'urtaning ma'lum sug'urta turiga ixtisoslashishi mumkin.

Odatda qayta sug'urta o'z xizmatini to'g'ridan-to'g'ri sug'urta taklif qiladigan sug'urta xizmati turlari bo'yicha taklif qiladi. Odatda qayta sug'urta jamiyatlari hissadorlik jamiyati ko'rinishida tashkil qilinadi.

Qayta sug'urta xizmatining o'ziga xos xususiyati, qayta sug'urta munosabatlarini tartibga soluvchi xalqaro ma'muriy-huquqiy qonunlarning alohida tarmoq bo'lib shakllanishiga olib keldi. Hududiy kelishuvlar bilan tartibga solinuvchi xalqaro savdo tartiblarida ushbu qayta sug'urtaning o'ziga xos xususiyatlari inobatga olinib boshlandi.

Sug'urtalangan riskni kelishilgan shart va to'lovlar asosida to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi va qayta sug'urtachi o'rtasida taqsimlanishi, sug'urta hodisasi ro'y berishi natijasida to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi to'lashi lozim bo'lgan zararlarni qoplashda qayta sug'urtachining ishtirok etishi qayta sug'urtaning asosiy iqtisodiy mohiyatini tashkil qiladi.

Qayta sug'urtaning hozirgi zamon sug'urta xo'jaligidagi ahamiyati quyidagi funksiyalarini bajarishida ko'rinadi:

- to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi tomonidan sug'urta risklarini qabul qilish uchun zarur bo'lgan qo'shimcha moliyaviy kapital bilan ta'minlash;

- qabul qilingan sug'urta risklarini ikkilamchi tartibda taqsimlanishi;

- har bir hisobot yili davrida sug'urtachi moliyaviy faoliyati natijasini barqarorlashtirishni ta'minlash;

- sug'urtachining yillik balansini himoya qilish;

- to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachining soliq to'lovlarini rejalashtirishda qatnashish;

- to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachining aktivlarini yig'ish uchun zarur bo'lgan shart-sharoit bilan ta'minlash;

- to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachining to'lov qobiliyati ko'rsatkichlarini yaxshilashga ko'mak berish;

- sug'urtaga olingan risklar bo'yicha yuzaga kelgan sug'urta hodisasi zararlarni operativ tartibga solish uchun zarur bo'lgan aktivlar bilan ta'minlash.

Yuqorida keltirilgan funksiyalar qayta sug'urta tashkilotlarining asosiy vazifalari hisoblansa, to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi uchun esa ikkilamchi faoliyat bo'lib hisoblanadi.

Qayta sug'urta shartnomasi alohida tuzilgan kelishuv bo'lsada, u to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi tomonidan tuzilgan shartnomaga asoslanadi. Qayta sug'urta alohida sug'urta xizmati bo'lib, o'z bahosiga ega. Bu baho qayta sug'urta xizmatiga bo'lgan talab va takliflar asosida shakllanadi. Uning miqdori qayta sug'urta turi va shakliga ham bog'liq.

O'zining mohiyati bo'yicha qayta sug'urta xalqaro biznes hisoblanadi. Chunki sug'urtaga qabul qilingan riskni qayta taqsimlanishi chet el kapitalidan

foydalanishni taqazo etadi. Hozirgi zamon jahon qayta sug'urta bozori to'g'ridan-to'g'ri sug'urta bozoriga nisbatan ko'proq globallashuv protsessiga uchragan va sug'urta, bank, fond kapitallarining harakatlariga duch keladi. Ushbu protsess o'nlab milliard AQSH dollari miqdoridagi zararlarga olib keluvchi tabiiy ofatlarni qayta sug'urtasi uchun zamin bo'lgan moliyaviy kapital miqdorini ko'paytirish bilan bog'liqdir.

Jahon qayta sug'urta bozori ulushiga to'g'ri keluvchi jami sug'urta mukofotlari hajmini baholash yetarlicha murakkab hisoblanadi. Chunki jahonda qayta sug'urta bilan shug'ullanuvchi juda ko'p professional qayta sug'urta kompaniyalari bilan bir qatorda oddiy sug'urta kompaniyalari ham qo'shimcha faoliyat sifatida qayta sug'urta xizmatlarini ko'rsatadi.

G'arbiy Yevropa va AQSH da ro'yxatga olingan qayta sug'urta jamiyatlarining qayta sug'urta mukofotlarini jahon qayta sug'urta tashkilotlari sug'urta mukofotlari hajmidagi ulushi 75% dan ko'proq qismini tashkil qiladi. Keltirilgan ma'lumotlar hozirgi zamon jahon qayta sug'urta bozorida barqaror, turg'un qayta sug'urta markazlari shakllanganligini tasdiqlamoqda.

Oxirgi 10 yil davomida ro'y berayotgan biznesning globallashuv protsessi, qayta sug'urta operatsiyalarining konsentratsiyalashuviga va yirik qayta sug'urta guruhlarini shakllanishiga olib keldi. Shunday guruhlardan biri Swiss Re kompaniyasidir. Uning tarkibiga quyidagi kompaniyalar kiradi: Shvetsariyaning Syurix shahrida ro'yxatga olingan Swiss Re kompaniyasi, Swiss Re Amerika, Swiss Re Angliya, Swiss RE Italiya, hayot sug'urtasi bilan shug'ullanuvchi Life Re, Mevcantile & General Re, Union Re.

O'z navbatida General cologne Re guruhi ham quyidagi sug'urta kompaniyalarini o'z ichiga oladi: AQSH hududida faoliyat olib boruvchi General Re, Germaniyada faoliyat olib boruvchi Cologne Re, boshqa mamlakatlarda faoliyat olib boruvchi Cologne Re (Dublin) (moliyaviy operatsiyalarining qayta sug'urtasiga ixtisoslashgan), London sug'urta bozorida faoliyat olib boruvchi General Re (Evrope), London sug'urta bozorining sug'urta xizmatini ko'rsatuvchi General Star, brokerlar orqali qayta sug'urta qiluvchi sindikat Dode VR Mann. Dunyoning 75 mamlakatida guruh

o'zining vakolatxonalariga, sho'ba korxonalarga ega. General Cologne Re ning Berkshire Hatheway moliyaviy guruhiga kirishini inobatga olinsa, birgalikdagi kapitali 110,0 mlrd AQSH dollari tashkil qiladi. Ushbu moliyaviy guruh tarkibiga AQSH bozorida sug'urta xizmati ko'rsatuvchi bir qancha sug'urta kompaniyalari, shuningdek, National Indemnity jamiyatlari ham kiritilgan.

Yuqorida ko'rsatilgan jahon sug'urta bozorining globallashuvi ko'rsatkichlaridan tashqari jahon qayta sug'urta bozorining xarakterlovchi quyidagi qayta sug'urtaning o'ziga xos xususiyatlarini belgilash mumkin:

— Jahon sug'urta bozorining barqarorlashtirish, sug'urta risklarini taqsimlanishida keng geografik sug'urtachilari ishtirokini ta'minlash maqsadlarida qayta sug'urta biznesini geografik jihatidan diversifikatsiya qilinishi zarurligi;

— qayta sug'urtaning yangi yo'nalishlarini rivojlantirish (hayotni, tibbiy sug'urtani, kredit sug'urtasini, siyosiy risklar sug'urtasini va boshqa sug'urta faoliyatlarining qayta sug'urtalarini);

— mijozlarga xizmat ko'rsatish bazasini takomillashtirish, qayta sug'urtachilar faoliyatini universallashtirish (jumladan, risk menejmenti, aktivlarni boshqarish, ma'lumotlar texnologiyasi bo'yicha xizmat ko'rsatish sohalarida xizmat ko'rsatishlarga);

— qayta sug'urta jamiyatlarini boshqarish samarasini oshirish hisobidan xarajatlarni kamaytirish, kapitallashtirishni kengaytirish yo'li bilan moliyaviy barqarorligini ta'minlash.

To'g'ridan-to'g'ri sug'urtadagi kabi, qayta sug'urta sohasida ham qayta sug'urta biznesining konsentratsiyalashuvi, qayta sug'urtachilarning bir-biriga qo'shilishi, birlashishi dunyoda qayta sug'urtachi jamiyatlarning sonini kamayishiga olib kelmoqda. Mazkur protsesslar ta'siri natijasida muqobil qayta sug'urtalash shakllarini, qayta sug'urta va sug'urta majburiyatlarining xavfsizligini ta'minlash choralarini paydo bo'lishiga olib keldi.

Mutaxassislarning hisob-kitobi bo'yicha qayta sug'urta mukofoti jahon sug'urta mukofotining 35-40% ni tashkil qiladi. Ammo ushbu ko'rsatkich sezilarli darajada

yuqori bo'lishi lozim. Chunki moliyaviy qayta sug'urta xizmati kundan kunga rivojlanmoqda va jahon sug'urta xo'jaligida mavjud muammolarni hal qilishda uning roli oshmoqda.

Moliyaviy qayta sug'urta haqidagi dastlabki konsepsiya 1970-yillarning o'rtalarida paydo bo'lgan. U obligator qayta sug'urta shaklining mantiqiy rivojlanish natijasi bo'lib, bir necha yil uchun sug'urtaning har xil turlari va sinflari bo'yicha qayta sug'urta himoyasi bilan ta'minlaydi.

Qayta sug'urtachilar o'z faoliyati davomida quyidagi muammolarga duch keladi:

—sug'urtachilarning kapitallashish darajasining o'sishi natijasida oldingi yilda shartnomada belgilangan shartlar asosida qayta sug'urta qilishga qiziqish yo'qligi;

—Kapitallashish darajasining o'sishi bilan bog'liq holda qayta sug'urta xizmatiga bo'lgan talabning qisqarishi natijasida, qayta sug'urta xizmati bahosining arzonlashishi;

— sug'urtachilar o'zlarining to'g'ridan-to'g'ri sug'urta faoliyatlari natijalarini (zarar va zararligini) qayta sug'urta qilish bilan bir qatorda, umumiy moliyaviy faoliyatining natijasini moliyaviy, bozor, soliq qonunchiligi, valyuta qonunchiligi, hissadorlar siyosati va boshqa nosug'urtali sabablar (sug'urta hodisasi ro'y berish ehtimolligini hisoblash imkoniyati yo'q, an'anaviy sug'urta qilib bo'lmaydigan risklar bilan bog'liq sabablar), o'zgarishi bilan bog'liq risklarga qarshi qayta sug'urta qilinishdan ham manfaatdor bo'lishi.

An'anaviy qayta sug'urta xizmat uchun belgilangan qat'iy to'lovlar evaziga, bir yil muddat davomida, alohida tanlangan yoki bir xil guruhdagi risklar bo'yicha qayta sug'urta xizmati taklif qilinadi. Albatta, qayta sug'urta komissiyasi kabi instrumentlar yordamida, foyda hisobidan sug'urta xizmati bahosi miqdorini sezilarli darajada kamaytirish qayta sug'urta himoyasining raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

Sug'urtachining to'lov qobiliyatini oshishida an'anaviy qayta sug'urta muhim rol o'ynasada, u faqat joriy yilning moliyaviy natijasini baholashga yordam beradi. To'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi qayta sug'urtalash bilan o'zining uzoq muddatli rejalashtirish va moliyaviy holat risk menejmenti bilan bog'liq muammolarini

yecha olmaydi.

An'anaviy va muqobil qayta sug'urta shakllarini sug'urtachining moliyasini boshqarish usuli deb hisoblash ham mumkin. Chunki qayta sug'urtaning ikki varianti ham qayta sug'urtachining moliyaviy barqarorligi va to'lov qobiliyatining yuqori darajada bo'lishini ta'minlaydi. Moliyaviy qayta sug'urta bir tomondan, sug'urtachining to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasi asosida qabul qilingan risk bilan doimo bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan, sug'urtachining moliyaviy holatini barqarorlashtirish va himoyalash bilan bog'liq muammolarni o'z vaqtida yechishga xizmat qiladi.

Har qanday yangi hodisalar kabi muqobil qayta sug'urta ham ilmiy tahlilga muhtoj. Ushbu qayta sug'urta mohiyatining iqtisodiy tabiatini, muqobil qayta sug'urtaning shakl va turlarining klassifikatsiyasini, sug'urta bozorida muqobil sug'urta xizmati ko'rsatuvchi subyektlarning faoliyatini huquqiy tartibga solish qoidalarini, muqobil qayta sug'urta shartnomalarini tartibga soluvchi huquqiy qonunchilik tizimlarini aniqlash lozim.

Chet elda nashr qilingan turli xil manbalarda muqobil qayta sug'urta tarkibiga turli xil sug'urta xizmatlari sektorini kiritishini ko'rishimiz mumkin. Ba'zi mualliflar muqobil qayta sug'urta deb, bir necha yil davomida bir qancha sug'urta turlari bo'yicha (multiline multi year polices) qayta sug'urta xizmati ko'rsatuvchi moliyaviy, keptiv qayta sug'urta turlarini nazarda tutadilar. Katastrofik qayta sug'urta uchun zarur bo'lgan qo'shimcha kapitalini jalb qilish natijasida qayta sug'urta majburiyatlari paydo bo'ladi. Bunday qayta sug'urta majburiyatlari maxsus obligatsiyalar chiqarish yo'li bilan uning xavfsizligi ta'minlaydi deb ishontiradi. Boshqa mualliflar muqobil qayta sug'urta, odatda, qayta sug'urtalash mumkin bo'lmagan risklarni sug'urtalaydi, deb tushuntiradilar. Muqobil qayta sug'urta shartnomalari o'ziga xos bo'lgan struktura va terminologiyaga ega bo'ladi. Sug'urta riskrini sug'urtachi va qayta sug'urtasi bo'lmagan uchinchi shaxs qabul qiladi deb ta'kidlaydilar. Uchinchi toifadagi mualliflar moliyaviy qayta sug'urta taklif qiluvchi xizmatlar turining ko'pligini inobatga olib, muqobil qayta sug'urta — riskni moliyalashtirish va qayta taqsimlash funksiyalarining kombinatsiyasi bilan bog'liq bo'lgan qayta sug'urta turlarini

birlashtirish natijasi yoki to'lanuvchi qayta sug'urta mukofotlarining qiymatini hozirgi zamon o'zgarishi natijasi deb fikr bildiradilar.

Yuqorida keltirilgan fikrlar asosida, muqobil qayta sug'urtaga kengaytirilgan va qisqa tarif berishimiz mumkin. Keng ma'noda, muqobil qayta sug'urta — an'anaviy qayta sug'urtaga xos bo'lmagan faoliyat bilan bog'liq bo'lgan moliyaviy va sug'urta risklarini qayta taqsimlash usullari yig'indisidir yoki muqobil qayta sug'urta o'z-o'zini sug'urtalashni anglatuvchi keptiv qayta sug'urtani, o'zinig xavfsizligini ta'minlash choralarini va moliyaviy qayta sug'urtaning klassik shaklini o'z ichiga oladi. Tor ma'noda muqobil qayta sug'urta: uzoq muddatga (bir yildan ortiq) belgilangan sug'urta faoliyati bilan bo'lgan moliyaviy sug'urta risklarini qayta taqsimlashda paydo bo'luvchi sug'urtachi va qayta sug'urtalanuvchi o'rtasidagi munosabatni anglatuvchi moliyaviy qayta sug'urta.

Moliyaviy qayta sug'urtaning yuqorida belgilangan o'ziga xos xususiyatlarini nazarda tutgan holda, uning jahon sug'urta va qayta sug'urta bozorini rivojlantirishdagi ahamiyatini ko'rsatishimiz mumkin:

—sug'urta siklining rivojlanishida yuz beruvchi salbiy tebranishlarni tartibga solish;
—sodir bo'lgan, lekin arz qilinmagan sug'urta hodisasi zararlarini boshqarish imkonini berish;

—odatda an'anaviy qayta sug'urta sug'urtalay olmaydigan sug'urta riskarini (riskning siyosiy, ekologik va boshqa turlari) qayta sug'urta qilish uchun zarur bo'lgan imkoniyat doirasini kengaytirish;

—sug'urtachi va qayta sug'urtachi o'rtasida uzoq muddatga mo'ljallangan moliyaviy munosabatlarni o'rnatish sug'urta va qayta sug'urtaga qabul qilingan risklarni qayta taqsimlash uchun zarur bo'lmagan kapitalni shakllantirish uchun kerak bo'lgan ssuda kapitali bozoriga kirish imkoniyatini yaratish.

Muqobil yoki moliyaviy qayta sug'urta tor ma'noda quyidagi shakllarga ega:

1. Boshqarilayotgan jamg'arma asosida qayta sug'urta qilish
2. Oldingi yillar zararlarini portfelini qayta sug'urta qilish
3. Aralash qayta sug'urta

Boshqariladigan jamg'arma asosida qayta sug'urta sug'urtachining uzoq muddatli shartnomasi asosida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan, ehtimolli kichik bo'lgan yirik zararlarni qayta sug'urta qoplamasi bilan ta'minlaydi. Natijada, yuzaga keluvchi zararlarni sug'urtachi vaqt bo'yicha qayta taqsimlanishini ta'minlab, zararlar boshqarilishini amalga oshiradi. Bu esa, sug'urtachining alohida moliyaviy yildagi moliyaviy natijasiga yuzaga keluvchi yirik zararlarning ta'sirini mo'tadillashtiradi. Zararsiz yillarda, sug'urtachi jamg'armani moliyaviy qayta sug'urta shartnomasida kelishilgan qayta sug'urta mukofoti to'lovlari hisobidan shakllantiradi. Zarar ko'rilgan yilda, shakllantirilgan jamg'arma qayta sug'urta to'lovining asosiy manbasi bo'lib xizmat qiladi. Qo'shimcha ravishda, sug'urtachi jamg'arma mablag'i miqdoriga hisoblanuvchi sarmoya daromadini olishga, zarar miqdori yig'ilgan jamg'arma hajmidan oshadigan hollarda, zararining oshgan qismiga qo'shimcha qayta sug'urta qoplamasi olish huquqiga ega bo'ladi. Jamlangan zararlarning zaxira hajmidan oshgan qismi sug'urtachining majburiyati sifatida belgilanib, keyingi qayta sug'urta mukofotlari to'lovlari hisobidan hisob-kitob qilinadi.

Sug'urtachida moliyaviy qayta sug'urta shartnomasi bor yoki yo'q hollarda sug'urta hodisasini paydo qilgan yirik miqdordagi zararining natijasini taqqoslaymiz. (1-jadval)

1-jadval

Boshqariladigan jamg'arma asosida qayta sug'urtalash

Yillar	Kirish balansi	Mukofot	Zarar	Jamg'arma	Manfaat	Chiqish balansi
1	0	100000	0	90000	5000	95000
2	95000	100000	0	185000	10000	195000
3	195000	100000	400000	-105000	-5250	-110000
4	-110250	120000	0	-5000	250	-5250
5	-5250	100000	0	84750	4237,5	88987,5
6	88987,5	100000	0	178987,5	9237,5	188225
Jami		620000	400000		+22975	

Keltirilgan jadvalda sug'urta hodisasi natijasida yuzaga kelgan yirik miqdordagi

zarar sug'urtachi tomonidan, moliyaviy qayta sug'urta yordamida, 5 moliyaviy yil oralig'ida sug'urtaning maxsus, balansdan tashqari hisob varag'ida hisobga olingan jamg'arma hisobidan qoplanilganligini ko'rishimiz mumkin. Bunday qayta sug'urta qayta sug'urtachining moliyaviy faoliyati natijasini, doimiy vaqt mobaynida (bizning misolimizda 6 yil davomida) yetarlicha barqaror bo'lishiga yordam beradi.

Bir tomondan, sug'urtachi uchun qulay bo'lgan yillarda sug'urtachining joriy davrda olgan foydasi to'langan qayta sug'urta mukofoti miqdoriga kamaysa, ikkinchi tomondan, unga noqulay (zararli yilda) davrda, shartnomada belgilangan limit miqdorida shakllantirilgan jamg'arma hisobidan, yuzaga kelgan zarar qoplanadi. Bundan tashqari, qayta sug'urtachi tomonidan berilgan qo'shimcha mablag' hisobidan yuzaga kelgan zararining belgilangan limitdan oshgan qismi ham qoplab beriladi. Shunday qilib, qayta sug'urtaning ushbu shaklining maqsadi uzoq muddat davomida sug'urtachining moliyaviy faoliyati natijasini barqarorligini ta'minlashdir.

Oldingi yillar zararlari portfelining moliyaviy qayta sug'urtasi sug'urtachiga o'tgan yillar davomida sug'urta faoliyati bo'yicha yuzaga kelgan zararlarni qayta sug'urta qilish imkonini beradi. Qayta sug'urta mukofotining miqdori sug'urtaning alohida turi bo'yicha shakllantirilgan zararlarni zaxirasining hozirgi qiymatiga, sug'urta hodisasi sodir bo'lgan, lekin ariza berilmagan zararlarni zaxirasiga, zarar va zaxiralar bahosining o'sish qiymatlariga mos keladi. Bunday qayta sug'urta shakli sug'urtachiga qayta sug'urta shartnomasi tuzish yilida o'zining majburiyati hajmini kamaytirishga, to'lov qobiliyatini yaxshilashga, sug'urta operatsiyalarining zararlilik ko'rsatkichlarini kamaytirishga, o'zining kelajakdagi rivojlanish istiqbolini aniqlashga imkon beradi.

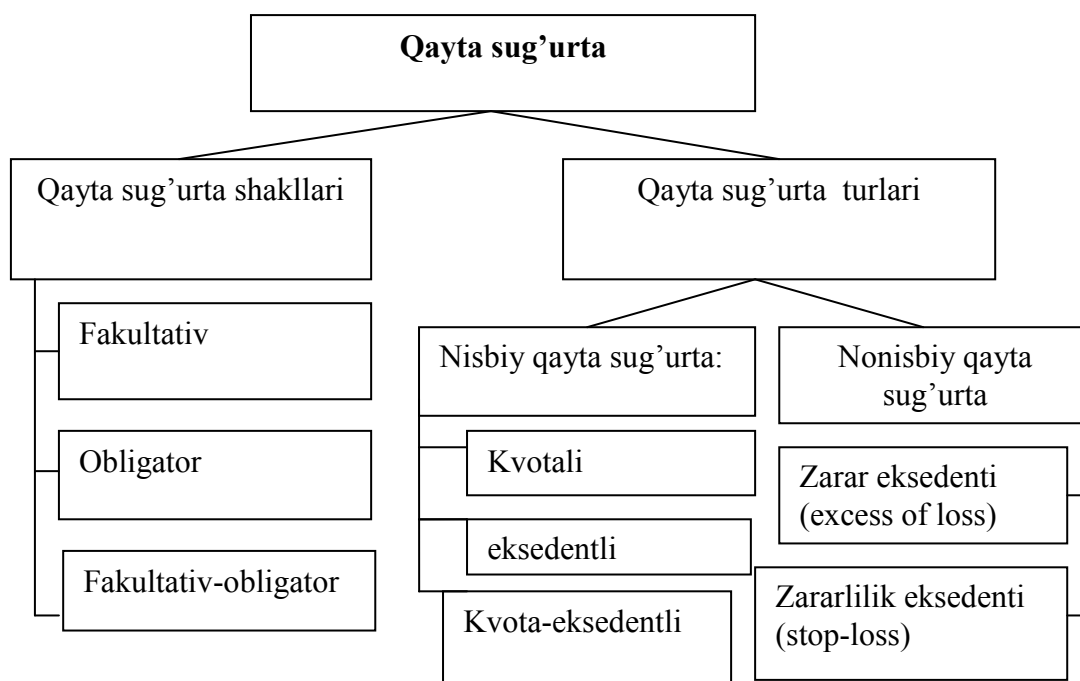
An'anaviy qayta sug'urta bilan moliyaviy qayta sug'urta konsepsiyalarini birgalikda olib borish natijasida aralash qayta sug'urta yuzaga keladi.

Moliyaviy qayta sug'urta shakllari an'anaviy sug'urta shakllariga xos bo'lgan apparat iboralar — «qayta sug'urta mukofoti», «qayta sug'urta javobgarligi, limiti», «zararlarni»dan tashqari mutlaqo yangi bo'lgan "manfaat", "jamg'arma krediti" kabi tushunchalarni ham o'z ichiga oladi. Xulosa qilib aytganda, moliyaviy qayta sug'urta xizmati qayta sug'urta shartnomasi va kredit

shartnomalariga xos bo'lgan belgilarini o'zida mujassamlashtirib, risklarni sug'urtalash va moliyaviy boshqarish vazifalarini bajaradi.

1.2. Qayta sug'urtaning shakli va turlari

Qayta sug'urta shakli tushunchasi sug'urtachi va qayta sug'urtachi o'rtasidagi o'zaro munosabatni, sug'urtaning alohida turi bo'yicha tuzilgan shartnoma asosida berilgan va qabul qilingan risklarni, tomonlarning o'zaro huquq va majburiyatlarini anglatadi, "qayta sug'urta turi" tushunchasi sug'urtachilarning majburiyatlari yuzasidan o'zaro hisob-kitob olib borish texnikasining o'ziga xos xususiyatlarini, qayta sug'urta uchun berilgan risk ulushlarini, qayta sug'urta mukofotini to'lash qoidalarini, shartnoma bo'yicha yuzaga kelgan sug'urta hodisasi zararlarini qayta sug'urtachi tomonidan qoplash tartiblarini belgilaydi. Xalqaro amaliyotda qayta sug'urtaning quyidagi shakl va turlari keltirib o'tiladi.

2-chizma. "Sug'urta turlari va shakllari"¹

Qayta sug'urta shakllari va turlaridan kelib chiqib qayta sug'urtada quyidagi

¹ Н.Н. Никулина "страхование", Москва: "Unity" 2008 й. 148-с

atamalar qo'llaniladi:

Qayta sug'urta mukofoti (reinsurance premium) sug'urtachi qayta sug'urtalanuvchi tomonidan, qayta sug'urta shartnomasiga muvofiq qabul qilingan sug'urta majburiyati uchun qayta sug'urtachiga to'lanuvchi mukofot. Nonisbiy qayta sug'urta shartnomasida qayta sug'urta mukofoti, to'lanishi lozim bo'lgan brutto qayta sug'urta mukofoti va qayta sug'urtachi tomonidan sug'urtachiga to'lanuvchi qayta sug'urta komissiyasi o'rtasidagi farqqa teng bo'ladi. Nonisbiy qayta sug'urta shartnomalarda qayta sug'urta mukofoti, qayta sug'urtachi tomonidan olingan qayta sug'urta hajmiga, sug'urta turiga, qayta sug'urtachining anderayting qoidasiga, o'xshash ob'yektlarining sug'urtalash natijasining zararliligiga va boshqa ta'sir qiluvchi omillarga bog'liq holda aniqlanadi. Nonisbiy obligator qayta sug'urta shartnomalarda depozit mukofoti (deposit premium), tiklanish mukofotlari (reinstatement premium) ham qo'llaniladi. Depozit mukofoti sug'urtachi tomonidan qayta sug'urta shartnomasini tuzishida qayta sug'urta mukofotning minimal miqdorida belgilab to'lanadi. Shartnoma muddati tugash yilida, haqiqatda to'lanishi lozim bo'lgan qayta sug'urta mukofoti miqdorini aniqlash uchun qayta sug'urta mukofoti stavkasi sug'urtachi tomonidan olingan sug'urta mukofotiga ko'paytirilib, ko'paytma natijasidan depozit mukofoti ayriladi. Agar haqiqatda to'lanishi lozim bo'lgan mukofot miqdori depozit mukofoti miqdoridan kam bo'lsa, qayta hisob-kitob qilinmaydi. Tiklanish mukofoti nonisbiy qayta sug'urta shartnomalarida qo'llaniladi. Ba'zi hollarda yuzaga kelgan zarar miqdori qayta sug'urta javobgarligi limiti doirasidan oshishi mumkin. Bunday hollarda zarar miqdorining qayta sug'urta javobgarligi limitidan oshgan qismini qoplash uchun qayta sug'urtachi tomonidan qo'shimcha qayta sug'urta javobgarligi limiti berishi mumkin. Sug'urtachi qo'shimcha qayta sug'urta javobgarligi limiti uchun qayta sug'urtachiga tiklanish mukofoti to'laydi. Qo'shimcha qayta sug'urta javobgarligi limiti va tiklanish mukofotlari miqdori qayta sug'urta shartnomasida oldindan kelishiladi. Bunday imkoniyat sug'urtachiga qayta sug'urta shartnomasi tuzish vaqtida o'rnatiladi. Odatda, sug'urtachiga 2 yoki 3 marta qayta sug'urta limitini tiklash imkoniyati beriladi. Qayta sug'urta shartnomasi bo'yicha to'siq hisob-kitob qilingunga qadar, tiklanish mukofoti depozit mukofoti miqdoridan ko'p

bo'lmagan miqdorda to'lanishi lozim..

Qayta sug'urta komissiyasi (reinsurance mission) — qayta sug'urta shartnomasiga muvofiq, qayta sug'urtachi tomonidan sug'urtachiga qat'iy belgilangan yoki brutto-qayta sug'urta mukofotiga nisbatan foizda belgilangan miqdorda to'lanilishi lozim bo'lgan pul mablag'i. Qayta sug'urta komissiyasi sug'urtachining to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasini tuzish, soliq va yig'implarni to'lash, sug'urta biznesini olib borish bilan bog'liq ma'muriy xarajatlarini qoplash uchun sarf qiladi. Hozirgi zamon qayta sug'urta konsepsiyasida qayta sug'urta komissiyasi qayta sug'urta qiymatini hisoblashda ko'pchilik hollarda bahoni shakllantiruvchi unsur vazifasini bajarmoqda. Qayta sug'urta komissiyasi quyidagi ko'rinishlarga ega. Qat'iy belgilangan qayta sug'urta komissiyasi qayta sug'urtachi tomonidan to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachiga to'lanadi. Qayta sug'urta shartnomasida qayta sug'urta komissiyasi foizda, kelishilgan holda belgilanadi. Qayta sug'urta komissiyasining mutloq miqdorini topish uchun komissiya foizini qayta sug'urta mukofoti miqdoriga ko'paytiriladi. Foydadan hisoblanuvchi qayta sug'urta komissiyasi sug'urta shartnomasining yil yakuni bo'yicha hisoblanadi. Komissiyani hisoblashda qayta sug'urta to'lovi qayta sug'urta mukofoti va qayta sug'urtachi xarajatlari inobatga olinadi. Komissiyaning haqiqatdagi miqdorini aniqlash uchun maxsus shkaladan foydalaniladi. Shkalada o'rnatilgan qayta sug'urta komissiyasi foizi qayta sug'urta mukofotiga nisbatan aniqlanadi. Qayta sug'urta operatsiyalarining zararlilik darajasining o'sishi qayta sug'urta komissiyasining miqdorini kamayishiga olib keladi. Ba'zi hollarda, zararlilik darajasi yuqori sug'urta operatsiyalari bo'yicha manfiy qayta sug'urta komissiyasi ham hisoblanishi mumkin.

Sedent chegirmalari: prioritet (deductible) nonisbiy qayta sug'urta shartnomasida qayta sug'urtachi tomonidan qoplanilmaydigan, to'g'ridan to'g'ri sug'urtachi majburiyatida qoluvchi risk bo'yicha yuzaga kelgan zararlar miqdori.

Nisbiy qayta sug'urta shartnomalarida chegirma: kvotali qayta sug'urta shartnomasida foizda o'rnatilgan limit chegarasida; eksedent summasi asosidagi qayta sug'urtada liniya miqdorida aniqlanadi.

Qayta sug'urta limiti (reinsurance limit) qayta sug'urtachining qayta sug'urta

to'lovlarini amalga oshirish bo'yicha olgan maksimal majburiyati summasi. Qayta sug'urtadagi mazkur tushuncha to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasidagi “sug'urta summasi” tushunchasi ma'nosi bilan mos kelishi mumkin. Nonisbiy qayta sug'urta shartnomalarida qayta sug'urta limiti sodir bo'lgan sug'urta hodisasi keltirgan zararining sug'urtachi prioritetidan oshib ketgan hollarda, maksimal darajada to'lab berishi mumkin bo'lgan pul mablag'i. Eksedent summasi asosidagi nisbiy qayta sug'urta shartnomalarida qayta sug'urta limiti sug'urtachiga taqdim qilingan qayta sug'urta sig'imidir.

Chiziq (line) — eksedent summasi asosidagi nisbiy qayta sug'urta shartnomalarida, har bir risk bo'yicha zararlarni qoplash yuzasidan berilgan chegirmalar. Chegirmalarga nisbatan marta hisobida belgilangan chiziqlar soni qayta sug'urta sig'imini yoki shartnoma bo'yicha qayta sug'urta limitini belgilaydi.

Qayta sug'urta sig'imi (reinsurance capacity) - qayta sug'urtachining yoki sug'urtachining riskni qayta sug'urtalash uchun zarar bo'lgan moliyaviy imkoniyatlarini baholash. “Sig'im” tushunchasi qayta sug'urtachining kapital va uning shaxsiy mablag'larining hosilasidir. Sig'im qayta sug'urta shartnomalarida qayta sug'urtachining zarardagi maksimal to'lab berishi mumkin bo'lgan ulushi chegaralarini ko'rsatadi. Makroiqtisodiy nuqtayi nazardan, sig'im qayta sug'urta bozorining to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasi bo'yicha risklarni qayta sug'urtaga qabul qilish imkoniyatlari yig'indisini bildiradi.

Nisbiy qayta sug'urta shartnomalarida bordero mukofoti — qayta sug'urta qilinuvchi sug'urta shartnomalari, ularning sug'urta summalari, qayta sug'urta mukofoti, to'lanishi rejalashtirilgan qayta sug'urta komissiyasi, olingan sug'urta mukofoti va boshqa ko'rsatkichlar to'g'risidagi malumotlarni qayta sug'urtachiga chorak davr uchun sug'urtachi tomonidan taqdim qilishi zararlarni keltirgan sug'urta shartnomalari, zararlarni yuzaga kelgan sana, zararlarni yuzaga kelish sababi, miqdori, qayta sug'urtachining zarardagi ulushlari to'g'risidagi ma'lumotlari zararlarni bordersi o'z ichiga oladi. Borderoning aniq shakli qayta sug'urta shartnomasini imzolashda, sug'urtachi va qayta sug'urtachi o'rtasida o'zaro kelishiladi.

Qayta sug'urtaning fakultativ shakli ixtiyoriy tarzda qayta sug'urtalash hisoblanadi. Fakultativ qayta sug'urta shartnomalarida sug'urtachi va qayta sug'urtachi har bir sug'urta risklarini alohida holat sifatida ko'rib chiqadilar, riskni qayta sug'urtaga berish va qabul qilish yuzasidan qarorlarni alohida qabul qilinadilar. To'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi o'zining sug'urta shartnomalaridagi har bir riskni qaysi qayta sug'urtachiga qayta sug'urta uchun berish to'grisidagi qarorni o'zi qabul qiladi. O'z navbatida, qayta sug'urtachi ham riskni qayta sug'urta qilish to'grisidagi to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachining taklifini tahlil qilib, uni qayta sug'urtaga qabul qilish-qilmaslik haqidagi qarorini mustaqil qabul qiladi. Albatta, qayta sug'urtachi o'zi qayta sug'urtaga qabul qilayotgan riskni baholashda, riskning qancha qismini qayta sug'urtalash lozimligiga, qancha miqdorda qayta sug'urta sig'imi bilan ta'minlash zarurligiga va qanaqa shartnomalarni (qayta sug'urtaning turi mukofoti, alohida shartlari) qayta sug'urtalash lozimligiga e'tibor beradi. Fakultativ qayta sug'urta tomonlar kelishuvini belgilovchi qayta sug'urtaning mustaqil shartnomasi asosida amalga oshiriladi.

To'g'ridan-to'g'ri sug'urtachining fakultativ qayta sug'urtalash to'grisidagi taklifida qayta sug'urtachiga riskni to'g'ri baholash uchun zarur bo'lgan, risk to'grisidagi barcha ma'lumot bo'lishi zarur. Odatda to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi tomonidan qayta sug'urtachiga berilgan ma'lumotda quyidagi axborotlar bo'ladi:

- sug'urtachining ism-sharifi va manzili;
- sug'urta turi;
- qayta sug'urta turlari: nisbiy va nonisbiy;
- riskni joylashgan joyi, (mamlakat, manzili)
- manfaatdor shaxs;
- sug'urta shartlari, sug'urtalangan xavf (muhimlaridan qaysilari to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasiga kiritilgan, qaysilari shartnoma tarkibiga kiritilmagani yoki shartnomaning standart shartlarining o'zgarishi sanab o'tilishi zarur);
- jami sug'urta summasi (sug'urtalash valyutasida maksimal mumkin bo'lgan zarar summasi, mukofot foizi);

- sug'urtachi franshizasi;
- qayta sug'urta mukofoti, qayta sug'urta komissiyasi va boshqa xarajatlar;
- fakultativ qayta sug'urtaning boshlanish va tugash sanasi;
- taklif qilingan qayta sug'urta ulushi;
- zararlarning oldini olish imkoniyatlari va chora-tadbirlari;
- syurver hisobotini taqdim qilish imkoniyatlari;
- qayta sug'urtaga berilayotgan sug'urta manfaati, sug'urta obyekti to'g'risidagi to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomalarining statistikasi (imkoniyat doirasida, kamida oxirgi 5 yil mobaynida);
- amaldagi boshqa qayta sug'urta shartnomalari bilan birlashtirish imkoniyatlari, qayta sug'urtalanayotgan fakultativ risklarga tatbiq qilinmoqchi bo'lgan qayta sug'urta qoplamasi ko'rsatilishi lozim;
- sug'urtachining to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasi bo'yicha shaxsiy chegirmaning ulushi va miqdori;
- to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachining nomini va agar bo'lsa, sug'urtachilarni ham ko'rsatish.

Turli xil sug'urta tarmoqlari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin. Shuning uchun yuqoridagi ma'lumotlar yig'indisi misol tariqasida keltirildi.

Qayta sug'urtachilar yuqorida keltirilgan ma'lumotlar yig'indisidan qayta sug'urta shartnomasini tuzishda taklif sifatida foydalanishi mumkin. Qayta sug'urtachi olingan ma'lumotlarni tahlil qilib, o'rgangandan keyin, qancha ulushda (qat'iy belgilangan miqdorda yoki foizda) fakultativ qayta sug'urtaga olishi to'g'risida to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachiga xabar qiladi. Bunday takliflar va taklifni qabul qilish (aksept) qayta sug'urta shartnomasi shartlari uchun belgilangan, amaldagi qonunchilik talablariga mos kelishi lozim. Yozishmalar faks orqali jo'natilishi, qayta sug'urtachi to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachining qayta sug'urta ulushi to'g'risidagi va shu kabi boshqa takliflariga rozi bo'lsa, olgan taklifga imzo qo'ygan holda ma'lumotni qayta jo'natadi. Qayta sug'urtachi tomonidan riskni qayta sug'urtaga qabul qilish to'g'risidagi taklifni rad etish telefon, teleks, faks va tez xabar berish vositalari bilan

ma'lum qilinishi mumkin. Qayta sug'urtachi taklifga rozi bo'lmagan hollarda uni qanoatlantiruvchi qayta sug'urta shartlarini taklif qilib, ma'lumot almashishi mumkin.

To'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi tomonidan yuborilgan qayta sug'urtalashga berish to'g'risidagi taklifga qayta sug'urtachining javob bermasligi, taklif qabul qilinganligini bildirmaydi.

Fakultativ qayta sug'urta shartnomasi qayta sug'urtachi tomonidan rozilik bildirilgan daqiqadan kuchga kiradi. To'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasining shartlariga muhim o'zgarishlar (sug'urta summasi, mukofot stavkasi, sug'urtalangan xavflar hajmi) kiritishga faqat qayta sug'urtachi rozi bo'lgan hollarda ruxsat beriladi. Talab qilingan ma'lumotlar nuqtayi nazaridan fakultativ qayta sug'urta to'g'ridan-to'g'ri sug'urtaga o'xshashi mumkin. Yirik professional qayta sug'urta kompaniyalarida fakultativ qayta sug'urta bo'limlari bo'lib, bu bo'limda turli tarmoq mutaxassislaridan taklif qilingan xodimlar risklarni baholaydilar. Fakultativ qayta sug'urtada qayta sug'urtachining vazifasi to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachining moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirish bilan cheklanmaydi. U ko'p hollarda to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachiga risk ko'lamini baholashda, sug'urta shartnomasi shartlarini aniqlashda, zararini oldini olish chora-tadbirlarini belgilashda maslahatga muhtoj bo'lganda yordam ko'rsatadi. Sug'urtachi va qayta sug'urtachi birgalikda, risk joylashgan joyda ya'ni, milliy hududda yoki chet elda nazorat ishlarini olib boradi.

Obligator qayta sug'urta shakli esa qayta sug'urtaning majburiy shakli hisoblanadi. Obligator qayta sug'urtalash shartnomasiga asosan sug'urtachi qayta sug'urtachiga kelishilgan hududda aniq belgilangan risklar bo'yicha tuzilgan barcha to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomalarini qayta sug'urtaga beradi (baxtsiz hodisaga qarshi O'zbekiston Respublikasida imzolangan sug'urta shartnomalari yoki yong'inga qarshi Rossiyada qilingan mol-mulk sug'urtalari). To'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi tomonidan kelishilgan shartlarda tuzilgan barcha sug'urta shartnomalarini qayta sug'urtachi so'zsiz qayta sug'urtaga qabul qilishi shart. To'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi qayta sug'urtachi bilan kelishilgan holda, o'z sohasini yaxshi biluvchi anderayterlarni jalb qilish, sug'urta shartnomalarini, sug'urta

mukofotini, qayta sug'urtalash rejalashtirilgan sug'urta shartnomasini boshqarish chora-tadbirlarini belgilash bo'yicha qarorlar qabul qilish huquqiga ega. Agar sedent qayta sug'urtachi manfaatlariga zarar keltiruvchi harakatlarni amalga oshirsa, qayta sug'urtachi sug'urtachining ushbu qarorini qo'llab-quvvatlamaydi. Shunday qilib, qayta sug'urtachining to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi faoliyatini kuzatish majburiyati sug'urtachining o'z biznesini boshqarish huquqlari bilan yaqindan bog'langan.

Obligatorli qayta sug'urtalash xalqaro amaliyotda ikki xil ma'noni bildiradi:

- 1) qayta sug'urtalashning majburiy shakli. Ayrim mamlakatlar qonunchigiga ko'ra, ushbu mamlakat hududida faoliyat ko'rsatayotgan barcha sug'urta kompaniyalari qabul qilgan risklarini bir qismini majburiy ravishda qayta sug'urtalash kompaniyasiga beradi. Bu chora qayta sug'urtalash orqali chet elga valyuta chiqib ketishining oldini oladi;
- 2) sug'urta kompaniyasi (sedent) ma'lum bir sug'urta turi bo'yicha riskni qayta sug'urtalovchiga berishini va o'z navbatida, qayta sug'urtalovchi riskni qabul qilishni nazarda tutuvchi qayta sug'urtalash shartnomasi.

Fakultativ-obligator shartnomasi sedent qayta sug'urtalovchi bilan kelishgan toifadagi har qanday sug'urta riskini berishi, qayta sug'urtalovchi esa ularni qabul qilishi shart ekanligi haqidagi qayta sug'urtalash shartnomasi.

Obligator qayta sug'urta shartnomalarini imzolanishida tomonlar yuzaga keluvchi zararlarni yoki qayta sug'urtalashga qabul qilingan risklarni qayta sug'urta qoplamasi bilan ta'minlash shartlarini kelishib olishlari lozim. Agar shartnoma "zararlar paydo bo'lgan yil" shartida imzolansa, sug'urta hodisasi ro'y berganligi to'g'risida ariza berilgan yoki berilmaganligidan qat'iy nazar, yuzaga kelgan barcha zararlar bo'yicha qayta sug'urtachida qayta sug'urta to'lovlarini amalga oshirish majburiyatlari paydo bo'ladi. Masalan, sug'urta shartnomasi 2012 yilning 1 yanvarida, bir yil muddatga imzolangan. 2011 yilning iyun oyida imzolangan to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasi bo'yicha 2012 yilning 3 yanvarida zarar yuzaga keldi. Qayta sug'urtachida ushbu zararni qoplash yuzasidan qayta sug'urta majburiyati paydo bo'ladi. Agar sug'urta shartnomasi 2012 yilning 5 sentyabrida imzolanib, ushbu shartnoma bo'yicha zarar 2013 yilning 15 yanvarida paydo bo'lsa, bunday zararlarni qoplash bo'yicha qayta sug'urtachida hech

qanday majburiyat paydo bo'lmaydi. Agarda qayta sug'urta shartnomasi “kalendar yili” shartlarida imzolansa, qayta sug'urta shartnomasi amaldagi muddatda imzolangan barcha to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasi bo'yicha yuzaga kelgan zararlar haqiqatda qaysi sanada ro'y berilganligidan qat'iy nazar, qayta sug'urtachi tomonidan qoplanib berilishi zarur.

Obligator qayta sug'urta shartnomalari odatda bir yil muddatga tuziladi. Agar obligator nisbiy qayta sug'urta shartnomasining tugash muddatiga 3 oy qolganda, tomonlar o'zaro, bir-biriga shartnoma tugaganligi to'g'risida malum qilmasalar, shartnomaning amal qilinish muddati avtomatik ravishda keyingi kalendar yili uchun o'z kuchini saqlab qoladi. Nonisbiy obligator qayta sug'urta shartnomalari uchun yuqorida keltirilgan qoida tatbiq qilinmaydi. Nonisbiy obligator qayta sug'urta shartnomasining amal qilish muddatini keyingi kalendar yiliga uzaytirish uchun tomonlar bu haqida kelishib olishlari lozim.

Obligator qayta sug'urta shartnomasining amal qilish muddatidan oldin tugatilishi faqat shartnomada belgilangan maxsus shartlar asosida amalga oshiriladi.

Bunday maxsus shartlarga odatda quyidagilar kiradi:

- a) bir tomonning o'z qarzlarini bankrotlik yoki likvidatsiya munosabati bilan yoki operatsiyalarni amalga oshirishga ruxsat beruvchi vakolatni, litsenziyani qaytarib olinganlik bilan bog'liq bo'lgan holda to'lash imkoniyati yo'qolsa;
- b) ikkinchi tomon barcha to'langan kapitalni to'liqligicha yoki qisman yo'qotsa;
- c) ikkinchi tomon boshqa yuridik shaxs bilan qo'shilsa yoki ikkinchi tomon ustidan nazorat boshqa yuridik shaxs yoki davlat ixtiyoriga o'tsa;
- d) boshqa tomon ro'yxatdan o'tgan davlatda e'lon qilingan yoki e'lon qilinmagan urush harakatlari olib borilsa yoki qisman yoki to'liqligicha boshqa davlat tomonidan bosib olinsa.

1.3.Nisbiy va nonisbiy qayta sug'urta mexanizmi

Sug'urta munosabatlarida nisbiy qayta sug'urta turi muhim o'rin egallaydi. Proporsional qayta sug'urtalash tarixan kelib chiqishiga ko'ra XIX asrda riskni qayta taqsimlash shaklining umumiy turi sifatida yaratilgan. Bu nuqtai nazardan

proporsional qayta sug'urtalash yana an'anaviy qayta sug'urtalash nomini ham oladi. Qayta sug'urtachi shuni ko'rib o'tadiki, unda qayta sug'urtalovchining riskini qoplash uchun sedentning shaxsan o'zining qatnashuvi bilan yuzaga keladigan shartnoma.

Nisbiy qayta sug'urta (proportional reinsurance) - qayta sug'urta shartnomasi bo'yicha majburiyatlar miqdorini aniqlashning keng tarqalgan usulidir. Nisbiy qayta sug'urta shartnomasini imzolashda tomonlarning qayta sug'urta mukofotini to'lash, zararni qoplash majburiyatlari kelishilgan holda, nisbatda (foizda) belgilanadi. U ikkiga: nisbiy kvotali qayta sug'urta va eksedent summasi asosida qayta sug'urta turlariga bo'linadi. Nisbiy qayta sug'urta qilishning asosiy mohiyati qayta sug'urtalovchi kompaniyaning riskni taqsimlashdagi ulushi sug'urta kompaniyasi aniqlagan nisbat asosida oldindan aniqlanadi. Ushbu nisbatga qarab, qayta sug'urtalash mukofoti va sug'urta kompaniyasining tegishli ulushi aniqlanadi. Nisbiy qayta sug'urta qilishning prinsipi "qayta sug'urtalovchi sedentning riskini bo'ladi" degan fikrdan iborat.

Sug'urta ishi amaliyotida nisbiy qayta sug'urtalashning quyidagi shakllari mavjud:

- * kvotali qayta sug'urta qilish;
- * eksedent qayta sug'urta qilish;
- * kvotali-eksedent qayta sug'urta qilish.

Qayta sug'urtalash asosida shartnoma yotadi. Bunda bir taraf sedent — ya'ni to'liq yoki qisman sug'urta riskini, ikkinchi tomon qayta sug'urtalovchisiga beradi. Qayta sug'urtalash shartnomasida qayta sug'urtalovchining zararni qoplash holati ham xuddi shunday munosabatda amalga oshiriladi. Umumiy shaklda proporsional qayta sug'urtalash qayta sug'urtalovchining sedent riskini bo'lish tamoyili asosida amalga oshiriladi.

Xalqaro amaliyotda nisbiy qayta sug'urta mexanizmidan keng foydalaniladi. O'zbekiston sug'urta bozorida sug'urta tashkilotlari tomonidan mazkur sug'urta mexanizmidan foydalanilsada, u talab darajasida rivojlanmagan. O'z navbatida nisbiy qayta sug'urta ikki kichik turdan tarkib topgan. Ular — kvotali qayta

sug'urta va eksedent summasi asosida nisbiy qayta sug'urta turlaridir. Kvotali qayta sug'urta (quota share reinsurance) Kvotali qayta sug'urtalash shartnomasida sedent qayta sug'urtalovchiga riskning berilgan turi bo'yicha hamma ulushni berishga, qayta sug'urtalovchi esa bu ulushni qabul qilib olishga majburdir. Odatda qayta sug'urtalash ulushi sug'urta summasiga nisbatan foizda hisoblanadi. Ba'zida qayta sug'urtalovchining qatnashishi aniq bir summa (kvota) bilan belgilangan bo'ladi. Bundan tashqari bunday qayta sug'urtalash shartnomalarida qayta sug'urtalovchilarning hoxishiga ko'ra riskning yuqori chegarasi (limit) belgilanadi. Kvotali qayta sug'urtalash shartnomalari oddiy va sedent uchun qulaydir. Sedent qayta sug'urtalovchiga ma'lum bir muddatda kelib tushgan sug'urta badallaridan o'zining hisobiga riskni o'tkazgani uchun, komission mukofotni olib qolgan holda proporsional ravishda o'tkazib beradi. Bu holatlar avvaldan, shartnomani tuzishda ko'rsatilgan bo'ladi. Shu narsani hisobga olish kerakki, kvotali qayta sug'urtalash shartnomasi boshqa qayta sug'urtalash shartnomasidan farqi ravishda sedentning mukofot puli qolganlaridan ko'proq bo'ladi. Bu qayta sug'urtalovchi uchun yuqori darajadagi sug'urta badallari kelib tushishini ta'minlaydi. Qayta sug'urtalovchi sedentdan olgan ulushga asos ravishda qo'yilmaning ham ma'lum qismini berib boradi. Odatda qayta sug'urtalovchi sedentni sug'urtalovchilar bilan bo'ladigan xarajatlarda qatnashtiradi. Kvotali qayta sug'urtalashda ko'rsatilgan shartlarga qaramasdan u belgilangan maqsadlarga erisholmaydi. Kvotali qayta sug'urtalash shundayki, u shartnoma bo'yicha riskni kamaytiradi va sedentning sug'urta portfelini qoplash uchun ketadigan aralashuvini ham kamaytiradi. Buni misolda ko'rib chiqamiz. Sug'urtalovchi portfelida 400, 625, 800 ming so'mlik sug'urta riski mavjud bo'lib sug'urtalovchining riskni qoplashdagi qatnashishuvining maksimal darajasi 500 ming so'm deb belgilanadi. Sug'urta portfelini 20% li kvotasi qayta sug'urtalashga berilgan, shu tufayli uchchala risk bo'yicha qayta sug'urtalovchi 80, 125, 160 ming so'm oldi. Sedentni riskni qoplashdagi shaxsiy aralashuvi 320 (400-80) ming so'm, 500 (625-125) ming so'm, 640 (800-160) ming so'm. Berilgan misolga ko'ra, birinchi risk guruhida risk qayta sug'urtalangani ottiqcha bo'lib ko'rindi, chunki sug'urtaning boshlang'ich qiymati 400 ming so'm. Sedent 500 ming so'mgacha

bo'lgan zararni qoplash imkoniyatiga ega. Uchinchi guruhdagi riskda esa qayta sug'urtalash amalga oshirilgandan keyin sedentning shaxsiy aralashuvidagi limitdan ham oshib ketadi. Faqatgina 2-guruhdagi sug'urta riski sug'urtalash summasini 500 mingga bo'lgan summaga erishishga yordam beradi. Shunday qilib, qayta sug'urtaga beriluvchi har bir riskda, to'g'ridan-to'g'ri sug'urta summasining miqdoridan qat'iy nazar, qayta sug'urtachining qatnashish ulushi aniqlanadi. Bundan tashqari, sug'urtachi va qayta sug'urtachi o'rtasida riskni nisbiy bo'linish chegaralarini belgilovchi qayta sug'urta limitini belgilab beradi. Ushbu qayta sug'urta turini yanada to'liq tushunish uchun yana bitta misol keltiramiz. Masalan, 2,0 mln so'mlik qayta sug'urta limiti me'yorida qayta sug'urtachining sug'urta qoplamasidagi javobgarlik ulushi 30% ni tashkil qilishi belgilangan. Sug'urta summasi 1,5 mln so'mni tashkil qilsa, qayta sug'urta sig'imining miqdori 450,0 ming so'mni tashkil qiladi. Bunda riskning 70% sug'urtachining shaxsiy chegirmasidan ushlab qolinadi. Qayta sug'urtada riskning bunday taqsimlanishi tomonlar majburiyatlari 70/30 nisbiy proporsiyada bo'linadi deb ataladi.

Qayta sug'urta mukofotini hisoblash uchun to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasi asosida olingan mukofotni qayta sug'urtachining riskda ishtirok etish ulushi foiziga ko'paytiriladi. Masalan, to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasi bo'yicha sug'urta mukofoti 7,0 mln so'mni tashkil qiladi. Munosib ravishda qayta sug'urta mukofoti 2,1 mln so'mni tashkil qiladi. Agar qayta sug'urta shartnomasida qayta sug'urta komissiyasi nazarda tutilgan bo'lsa, qayta sug'urta mukofoti qayta sug'urta komissiyasi miqdoriga kamaytiriladi. Zarar yuzaga kelgan hollarda to'lov bo'yicha majburiyatlar qayta sug'urta shartnomasida nazarda tutilgan ulushlarga, nisbiy ravishda tomonlar o'rtasida taqsimlanadi. Masalan, yuqorida keltirilgan masalada sug'urta shartnomasi bo'yicha zarar 2,0 mln so'mni tashkil qilsa, to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachining zarardagi ulushi 1,4 mln so'mni, qayta sug'urtachiniki esa 0,6 mln so'mni tashkil qiladi.

Eksedentli qayta sug'urtalash kvotali qayta sug'urtalashdan bir qancha tomonlari bilan farqlanadi. Eksedentli qayta sug'urtalash sug'urta portfelini sedentning riskni

qoplash uchun shaxsiy aralashuvi bor holatdagi harakatidir. Eksedentli qayta sug'urtalash shartnomasini tuzishdan oldin tomonlar riskni shaxsiy qoplashi mumkin bo'lgan maksimal chegarani belgilab oladilar. Bu esa statistik tahlil orqali aniqlanadi. Sug'urtalovchi qatnashuvining maksimal darajasi eksedent deb ataladi. Sug'urta summalarini berilgan daraja bo'yicha oshirish va sug'urta riskini sug'urtachi tomonidan qoplanishi bir yoki bir necha qayta sug'urtalovchiga beriladi. Bu eksedentning maqsadi deb ataladi. Eksedentli qayta sug'urtalash shartnomasida qayta sug'urtalovchi qoplashi kerak bo'lgan riskning maksimal darajasi belgilab o'tiladi. Qayta sug'urtalovchining riskni qoplashdagi maksimal aralashuvi sedentni qatnashish darajasi bo'ladi. Agar qayta sug'urtachining maksimum aralashuvi sedent aralashuvining 9-darajasi bo'lsa, bu maksimal 9 ta qayta sug'urtalovchi demakdir. Eksedent qayta sug'urtani tuzishda sug'urtalovchining shaxsiy aralashuvi bilan bog'liq bo'lgan har qanday risk istisno qilinadi va aksincha. Sug'urtalovchining shaxsiy aralashuvi summasini oshiruvchi risklar qayta sug'urtalangan hisoblanadi.

Qayta sug'urtalash foizi bu risk bo'yicha sug'urta summasi qancha katta bo'lsa, shuncha katta bo'ladi. Misol: agar sug'urtalovchining aralashuvi summasi 500 ming bo'lsa, sug'urta summasi 1 mlrd. bo'lsa, qayta sug'urtalovchi foizi qayta sug'urtalovchining qatnashgan ulushini summasiga qarab aniqlanadi. Bu misolda 90% ga teng. Agar sug'urta summasi 2 mlrd. bo'lsa, qayta sug'urtalash summasi 75% bo'ladi. Eksedentli qayta sug'urtalash shartnomasi sedent tomonidan ancha mehnat talab qiladi. Bu qayta sug'urtalashga beriladigan har bir riskni alohida o'rganish bilan bog'liqdir. Bir vaqtning o'zida har bir risk bo'yicha maksimal zarar baholanadi. Bu texnik qiyinchiliklarga qaramasdan eksedentli qayta sug'urtalash shartnomalari amaliyotda kvotali qayta sug'urtalash shartnomalariga nisbatan ko'proq qo'llaniladi. Bu sedent uchun samarali. Bundan tashqari eksedentli qayta sug'urtalash shartnomasi doirasida sug'urta to'lovining oz qismi qayta sug'urtalovchiga beriladi. Oxirgi natijada bu ishda o'zining shunday aralashuvi uchun imkoniyatga ega bo'ladi.

Eksedent summasi asosida nisbiy qayta sug'urta (surplus reinsurance) shartnomasida sug'urta qoplamasini ta'minlash bo'yicha tomonlar majburiyatlari nisbatda belgilanadi. Majburiyatlarni taqsimlovchi nisbatni aniqlashdan oldin,

sug'urtachining shaxsan o'zi ushlab qoluvchi chegirmani belgilovchi chiziq miqdorini tomonlar o'zaro kelishib olishi zarur. Masalan, 4,0 mln so'm miqdordagi chiziq me'yori belgilandi. Shartnomaning qayta sug'urta sig'imini aniqlashda qayta sug'urta limiti nechta chiziqdan iborat bo'lishiga kelishib olinadi. Agar bizning misolimizda qayta sug'urta sig'imini tomonlar 10 ta chiziqdan iborat deb kelishgan bo'lsa, unda qayta sug'urta limiti 44,0 mln so'mni tashkil qiladi. Munosib ravishda tomonlar o'rtasidagi majburiyat 9:91 nisbatda taqsimlanadi. Qayta sug'urtachi to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasining sug'urta mukofotini 91 % ni, sug'urtachi esa sug'urta shartnomasi bo'yicha yuzaga kelishi mumkin bo'lgan zararning 91 % ni olishi mumkin.

Agar sug'urta shartnomasida belgilangan sug'urta summasi kelishilgan limitdan kichik, lekin ushlab qolinuvchi shaxsiy chegirmadan katta bo'lsa, tomonlar riskni o'zaro taqsimlash bo'yicha kelishib olishadilar. Eksedent summasi asosidagi qayta sug'urta turida qayta sug'urtachi riskning sedent o'z ixtiyorida ushlab qoluvchi limitidan oshgan qismida ishtirok etadi. Qayta sug'urta to'lovlari va qayta sug'urta qoplamalarini hisoblashda sedent qayta sug'urta foizidan foydalaniladi. Qayta sug'urta foizi risk uchun belgilangan sug'urta summasida qayta sug'urtachining qatnashish ulushining nisbatidir. Masalan, sug'urtalangan ob'yektning sug'urta summasi 1,0 mln. so'm, sug'urtachining o'zida ushlab qoluvchi ulushi 500,0 ming so'm deb belgilansa, qayta sug'urta riski foizi 50% hisoblanadi. Bu turning yutuq tomoni:

—mazkur qayta sug'urta turida sedent ixtiyorida qoluvchi sug'urta portfeli to'liqligicha mo'tadillashtiriladi;

—yaxshi risklarda sedent shaxsan o'zida ushlab qoluvchi ulushini oshirib, yomon risklardagi shaxsan ishtirok etish ulushini kamaytirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Mazkur qayta sug'urta turining asosiy kamchiliklaridan biri — bu uni amalga oshirish uchun katta boshqaruv xarajatlari talab qilinadi.

Aralash qayta sug'urtalash yoki kvota-eksedentli qayta sug'urtalash amaliyotda kam qo'llaniladi. U o'zida ham kvotali, ham eksedentli qayta sug'urtalash shartlarini jamlagan. Berilgan sug'urta portfeli kvota bo'yicha qayta sug'urtalanadi, lekin risklarni sug'urtalashni yuqori o'rnatilgan kvotasi (me'yor)ni oshirish o'z navbatida eksedentli qayta sug'urtalash shartlari bo'yicha amalga oshiriladi.

Nonisbiy qayta sug'urta mexanizmi sug'urta amaliyotida ko'p qo'llaniluvchi sug'urta turidir. U jahon sug'urta amaliyotida o'z o'rniga va tarkibiga ega. Nonisbiy qayta sug'urtalashda qayta sug'urtalovchining sug'urta mukofoti va qoplamasidagi foizlardagi ishtiroki prinsipi qo'llanilmaydi. Uning tarkibiga quyidagi turlari mavjud :

1. Zarar ekssedenti asosida qayta sug'urtalash (excess of loss)
2. Zararlilik ekssedenti asosida qayta sug'urtalash (stop loss)

Zarar ekssedenti asosida qayta sug'urtalashda qayta sug'urta qoplamalarining turlari bo'yicha bo'linishi mumkin. Masalan: har bir alohida risk bo'yicha yoki bitta hodisa natijasida yuzaga kelgan zararlar yig'indisi bo'yicha. Nonisbiy qayta sug'urta shartnomasi bo'yicha yuzaga kelishi mumkin bo'lgan zarar miqdorining me'yori-ustunligi belgilanadi. To'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasi bo'yicha yuzaga kelishi mumkin bo'lgan zararining belgilangan ustunlikdan oshadigan miqdori, qayta sug'urta limiti chegarasida qayta sug'urtachi tomonidan qoplab beriladi. Masalan: sug'urtachi ustunlik 4.0 mln so'm, qayta sug'urta limiti 6.0 mln. Haqiqatda, to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasi bo'yicha 3.5 mln so'm zarar yuzaga keldi. Ushbu misolda keltirilgan zararni qoplash yuzasidan qayta sug'urtachida hech qanday majburiyat paydo bo'lmaydi. Yuzaga kelgan zarar miqdorini 7,0 mln so'm deb faraz qilamiz. Bu holatda qayta sug'urtachi yuzaga kelgan zararining 3,0 mln so'mini qoplab berishi lozim. Agar qayta sug'urta shartnomasida qayta sug'urta qoplamasi «hodisa bo'yicha» tamoyilida ta'minlash belgilangan bo'lsa, sug'urtachining ustunligi nisbatan katta miqdorda belgilanishi lozim. Chunki, qayta sug'urta qoplamasini amalga oshirish bo'yicha majburiyat qayta sug'urtachida faqat bitta hodisa natijasida, katta miqdordagi zararlar yig'indisi yuzaga kelgan hollarda paydo bo'lishi mumkin. Bunday zararlar asosan, dovul, suv toshqini, do'l va boshqa tabiiy ofatlar natijasida yuzaga kelishi mumkin. Odatda, qayta sug'urta shartnomasida ustunlik miqdorini belgilashda to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi tomonidan shakllantrilgan sug'urta portfelining riskka uchrash ehtimoli darajasi, sug'urta turi va boshqa ta'sir qiluvchi omillar inobatga olinadi.

Nonisbiy obligator qayta sug'urta shartnomalarida qayta sug'urta limiti va

ustunliklarini belgilash bilan bir qatorda, to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachiga qayta sug'urta sig'imini tiklash imkoniyati ham beriladi. Masalan, qayta sug'urta shartnomasidagi 7,0 mln so'mlik qayta sug'urta limiti ikki marta tiklanish imkoniyati bilan ta'minlangan. Ikki marta tiklanish imkoniyatlaridan bittasi sug'urtachi uchun tekinga, ikkinchisi shartnomada belgilangan minimal depozit mukofoti to'lash sharti bilan berilgan. Agar qayta sug'urta shartnomasi amaldagi muddatda qayta sug'urtachi tomonidan qoplangan zararlar miqdori 7,0 mln so'mdan oshsa, sug'urtachi bir marta tekinga qayta sug'urta limitini tiklash huquqiga ega bo'ladi. Agar, keyinchalik zararlar miqdori 14,0 mln so'mdan oshib ketsa, keyingi qayta sug'urta limitini tiklash imkoniyati faqat depozit mukofotini to'lash sharti bilan beriladi. Zararlar hajmi 21,0 mln so'mdan oshib ketsa, zararlarning oshgan qismi qayta sug'urtachi bilan kelishgan holda yoki sug'urtachining o'zi zararining ushbu qismini mustaqil to'laydi.

Zararlilik ekssedenti asosida qayta sug'urta (stop loss) sug'urtachiga qayta sug'urta qoplamasini ma'lum sug'urta turi bo'yicha sug'urta operatsiyalarining zararlilik ko'rsatkichi oshgan hollarda beradi. Bunday shartnomalarda ustunlik miqdori yil mobaynida sug'urtachi tomonidan ishlab topilgan yoki olingan sug'urta mukofoti hajmiga nisbatan belgilanadi va zararining ustunlik miqdoridan oshgan qiymati qayta sug'urtachi tomonidan qoplab beriladi. Qayta sug'urta qoplamasini to'lash majburiyatini aniqlashda zarar miqdori belgilangan ustunlikdan bitta hodisa natijasida kelgan kumulyativ zararlar yoki bir nechta yirik zararlar sababli yuz berganligi ahamiyat kasb etmaydi. Masalan, avtotransport sug'urtasi uchun (kasko) sug'urtachi ustunligi 93 % ni, qayta sug'urtachi ulushi 12 % ni tashkil qilishiga tomonlar kelishib oldi. To'g'ridan-to'g'ri sug'urtachining birlashgan zararlilik darajasi 98 % ni tashkil qilsa, zararlilik darajasining 5 % miqdoridagi oshgan qismi, qayta sug'urtachi tomonidan qoplab beriladi. Qayta sug'urtachi tomonidan qoplab berishi lozim bo'lgan aniq summasini topish uchun, sug'urtachi tomonidan sug'urtaning ushbu turi bo'yicha olgan sug'urta mukofotini zararlilik darajasining oshgan qismiga ko'paytirish zarur. Agar bizning misolimizda sug'urtachining birlashgan zararlilik ko'rsatgichi 108 % ni tashkil qilsa, qayta

sug'urtachi uning ulushiga to'g'ri keluvchi 12 % zararni qoplab berishga majburdir, qolgan 3 % 105 % dan oshgan qismi yana sug'urtachining shaxsiy chegirmasida ushlab qolinadi.

II bob. O'zbekistonda qayta sug'urtalash bozorining hozirgi holati va uning tahlili

2.1. Qayta sug'urtalashning asosiy shartlari

Xalqaro va milliy qayta sug'urta amaliyoti tahlil qilinganda, qayta sug'urta operatsiyalari bilan ikki xil sug'urta tashkilotlari qayta sug'urta bilan shug'ullanishini kuzatish mumkin. Birinchi turdagi qayta sug'urta tashkilotlari qayta sug'urta operatsiyalari bilan ikkilamchi faoliyat tariqasida shug'ullanishadilar. Ularning asosiy faoliyati to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomalari asosida sug'urta xizmatlarini ko'rsatish hisoblanadi. Ikkinchi turdagi qayta sug'urta bilan shug'ullanuvchi tashkilotlar esa faqat qayta sug'urtaga ixtisoslashgan tashkilotlardir.

So'ngi yillarda sug'urta sohasi bilan bir qatorda qayta sug'urta sohasini rivojlantirish bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2011 yil 31 maydagi "Sug'urtachilarning moliyaviy barqarorligini yanada oshirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-1544-son qaroriga muvofiq qayta sug'urtalovchilarning ustav kapitalining eng kam miqdori 2012 yil 1 iyuldan boshlab 5 mln yevro ekvivalentida qilib belgilangan. O'zbekiston respublikasi prezidentining 2007 yil 10 apreldagi PQ-618-sonli qarori asosida 2010 yil 27 dekabrda Moliya vazirining 111-sonli "Qayta sug'urta qilish xizmatlari ko'rsatishning yagona talablari va standartlari to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi buyrug'i ishlab chiqildi. Mazkur nizom mamlakatimizda qayta sug'urta xizmatlari ko'rsatishning yagona talab va shartlarini belgilaydi va mamlakatimizda qayta sug'urta xizmatlarini ko'rsatuvchi sug'urtalovchilar uchun majburiydir.

Qayta sug'urta xizmatlari qayta sug'urta qilish shartnomasi asosida ko'rsatiladi. Qayta sug'urta shartnomasi yozma shaklda tuzilishi lozim. Agar shartnoma yozma shaklda bo'lmasa haqiqiy deb hisoblanmaydi. Qayta sug'urta qilish shartnomasi qayta sug'urta qildiruvchining oferta yo'llashi va qayta sug'urtalovchini uni akseptlashi yo'li bilan tuziladi. Qayta sug'urta qilish shartnomalarida quyidagilar ko'rsatilishi shart:

- tomonlarning to'liq nomi
- qayta sug'urta qilish shartnomasining raqami, tuzilgan joyi va sanasi
- qayta sug'urta qilish shartnomasining amal qilish muddati
- qayta sug'urta qilish obyekti va berilayotgan tavakkalchiliklar
- sug'urta qoplamasini amal qilish hududi
- qayta sug'urta qilish bo'yicha sug'urta puli va qayta sug'urta qilish mukofoti
- qayta sug'urta qilish komissiyasi
- sug'urta hodisasi sodir bo'lganda tomonlarning xatti-harakatlari
- qayta sug'urta shartnomasini bekor qilish tartibi
- tomonlarning huquqlari, javobgarligi va majburiyatlari
- tomonlar rekvizitlari, muhrlari bilan tasdiqlandan tomonlar vakillari imzolari

Qayta sug'urta qilish shartnomasi bo'yicha sug'urta puli va qayta sug'urta qilish mukofoti absolyut miqdor ko'rinishidagi yoki tomonlar kelishuviga ko'ra belgilangan sug'urta puli va qayta sug'urta qilish mukofotini hisoblash mexanizmi ko'rinishida aniqlanadi. Qayta sug'urta qilish shartnomasining amal qilish muddati aniqlashda tomonlar shartnoma amal qilishini boshlanish va tugash vaqtini daqiqagacha aniqlikda belgilaydilar. Qayta sug'urta qilish shartnomasini tuzilishi va kuchga kirish sanasi bo'lib, qayta sug'urta qildiruvchi tomonidan qayta sug'urta qilish mukofoti yoki uning birinchi badalini to'langanligidan qat'iy nazar, qayta sug'urta qildiruvchining ofertasini akseptlash sanasi hisoblanadi. Agar fakultativ qayta sug'urtada oferta qayta sug'urta qildiruvchi tomonidan qayta sug'urtalovchiga asosiy shartnoma kuchga kirgandan so'ng yuborilgan bo'lsa, qayta sug'urtalovchi tomonidan oferta qabul qilinganda, qayta sug'urtalovchi ofertani akseptlashidan avval asosiy sug'urta shartnomasi bo'yicha yuz bergan sug'urta hodisasi bo'yicha javobgar bo'la olmaydi.

Qayta sug'urta qildiruvchi qayta sug'urtalovchiga qayta sug'urta qilish slipini yuborish yo'li bilan tavakkalchilikni qabul qilishga berayotganda qayta sug'urtalovchi qayta sug'urta qildiruvchiga slipda ko'rsatilgan tavakkalchiliklarni qabul qilishi bo'yicha qarori to'g'risida besh ish kuni ichida yozma xabar berishi shart. Tavakkalchiliklar qayta sug'urtaga berilayotganda qayta sug'urta qildiruvchi qayta sug'urtalovchi talabi bo'yicha qayta sug'urta qilishga berilayotgan tavakkalchilik

haqida barcha zarur axborotni va tegishli hujjatlar hamda sug'urta qoidalarini qayta sug'urtalovchiga taqdim etishi lozim. Qayta sug'urta shartnomalaridagi hujjatlarning mazmuni va shakliga amal qilmaslik qayta sug'urta shartnomalari bo'yicha nizolarni paydo bo'lishiga, ularning muddatlaridan oldin tugatilishiga, buxgalteriya va statistik hisob varaqlarida xato qilishga, sug'urtachi va qayta sug'urtachi moliyaviy hisobotlari faktlarining buzib ko'rsatilishiga olib kelishi mumkin.

Xizmat taklifi to'g'risidagi ma'lumotning asosiy muhim shartlarini qisqa bayon qiluvchi, qayta sug'urta shartnomasini imzolash uchun asos bo'lib hisoblanuvchi hujjat slip deb ataladi. Unda sug'urta shakli, qayta sug'urta turi, qayta sug'urta limitining chiziqlari soni, ushlab qolish miqdori, qayta sug'urtalash rejalashtirilgan riskni joylashgan joyi, kutilayotgan sug'urta mukofoti to'g'risida ma'lumot beriladi. Slipda yana, har qanday ochilish rejalashtirilgan depozit va unga hisoblanuvchi foiz (agar shartnomada nazarda tutilgan bo'lsa), "g'azna zarari" miqdori, foydadan to'lanuvchi komission mukofot va komissiya, shartnomaning amal qilish muddati, bildirishnoma taqdim qilish muddati, qayta sug'urtaga beriluvchi risk to'g'risida qisqa ma'lumotlar berilishi mumkin. Olingan slip asosida qayta sug'urtachi sug'urtachiga shartnoma asoslanligini tasdiqlovchi qayta sug'urta sertifikatini taqdim qiladi. Ba'zi hollarda, agar slip qayta sug'urta shartnomasining barcha muhim shartlari o'zida aks ettirgan bo'lsa, u holda bunday sliplar fakultativ qayta sug'urta shartnomasi tuzilganligini tasdiqlovchi hujjat o'rnida ham xizmat qilishi mumkin.

Tomonlar shartnomaning muddati va shartlarini kelishgandan keyin, shartnoma matni tayyorlanadi. Shartnoma matni yuzasidan ikki tomonda e'tiroz bo'lmagandagina u imzolanadi. Odatda, obligator qayta sug'urta shartnomasi joriy yilning 1 yanvaridan amalga kiritiladi. Fakultativ qayta sug'urta shartnomasining amal qilish muddati esa, qayta sug'urtaga berilgan risk sug'urtalagan to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasining amal qilish muddatiga mos keladi. Shartnomaga kiritiluvchi keyingi o'zgarishlar shartnomaning orqa tomonida bayon qilinadi yoki qayta sug'urta shartnomasida belgilangan tartibda, manzillar bo'yicha tomonlar o'rtasida o'zaro yozishma orqali amalga oshiriladi.

To'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi tomonidan taqdim qilinadigan bordero orqali qayta sug'urtachi eksedent qayta sug'urta shartnomasi bo'yicha berilgan risklar haqidagi ma'lumotga ega bo'ladi. Qayta sug'urtachi olingan ma'lumot asosida risklar majmuasi ehtimolini aniqlashi mumkin. Bordero alohida risklarni qayta sug'urtaga qabul qilish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Bordero — bu sug'urtalanuvchilar nomlari, risklar tabiati va joylashgan joyi, sug'urta summasi miqdori qayta sug'urtaga berilgan risk ulushi, to'lanuvchi mukofot, chegirmalar, qayta sug'urta ulushi va qoplash muddati to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan ro'yxat. Amaliyotda yirik risklarni sug'urta qilish uchun, vaqti-vaqti bilan oldindan (dastlabki) bordero taqdim qilinadi, keyinchalik esa tugallangan to'liq bordero taqdim qilinadi.

Sug'urtachi tomonidan qayta sug'urtachiga taqdim qilinadigan har choraklik yoki har oylik ro'yxatda sodir bo'lgan zararlarning yillari bo'yicha guruhlangan ma'lumotnomasi berib turiladi. Odatda, yirik zararlar ro'y bergan hollarda, sedent qayta sug'urtachidan «gazna zarari»ni to'lash to'g'risida darhol talab qilish huquqiga ega bo'lishga erishiladi. Ushbu huquq to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachining to'lov qobiliyatiga bo'lgan katta bosimning oldini olishga yordam beradi.

Eksedent zarari asosida qayta sug'urta turida, sug'urtachi ustunligidan oshishiga olib keluvchi har qanday zarar to'g'risida qayta sug'urtachini xabardor qilib, undan qayta sug'urta to'lovini amalga oshirishini talab qilishi zarur. Sug'urtachi va qayta sug'urtachi ushbu majburiyatga aniq rioya qilmasdan, zararlar dinaniikasining rivojlanishi ustidan nazorat qila olmaydilar.

Yig'ma (kumulyatsion) bordero — tabiiy ofatlarga (xususan, yer qimirlash, bo'ron, qurg'oqchilik, suv toshqini) qarshi nisbiy qayta sug'urta shartnomasi tuzuvchi qayta sug'urtachiga sug'urtachi tomonidan taqdim qilinadigan ma'lumotlar turidir. Yig'ma (kumulyatsion) bordero tarkibiga sug'urta hodisasi yuz berishi natijasida paydo bo'lishi mumkin bo'lgan majburiyatlarni aniq baholash uchun zamin bo'lgan ma'lumotlar (o'xshash risklarni qoplovchi polislar soni, qayta sug'urta shartnomasi bo'yicha berilgan sug'urta summalari to'g'risida doimiy xabar) kiritiladi. Odatda, bunday ma'lumotlar har yilning 30 iyuni va 31 dekabrilarida domiy ravishda berib turiladi.

Tabiiy ofatlar aniq joylar bilan bog'langanligi sababli bunday ma'lumotlar aniq tumanlarga muvofiq (ko'p hollarda siyosiy va ma'muriy yoki pochta tumanlariga bo'linishi ishlatiladi) kichik bo'limlarga bo'linadi. Tabiiy ofatlar, shuningdek, yer qimirlash bilan bog'liq ma'lumotlarning yig'ma sxemalaridan ham xalqaro amaliyotda ma'lumot manbaasi sifatida foydalaniladi. Yig'ma sxemalar yer qimirlash riskiga ega bo'lgan barcha davlatlar uchun, Kresta tashkiloti tomonidan, 1976 yilda ishlab chiqilgan. 1990 yilda Yevropada bo'lib o'tgan kuchli dovul natijasida ushbu risk turi ham yig'ma sxema tarkibiga kiritildi. 1993 yildan boshlab butun jahon qabul qilgan formatda, disketlarda yig'ma ma'lumotni uzatishga mos keluvchi standart o'rnatildi. Ushbu yig'ma ma'lumotni malum regionlarda tuzilgan shartnomalarga nisbatan tatbiq qila turib, qayta sug'urtachi maxsus yig'ilgan risklarining ro'y berish ehtimolini o'rgana olishi mumkin. Bu unga qayta sug'urta limitini belgilash, retrosessiyaga zararini aniqlash, yig'ilgan risklar ustidan nazorat o'rnatish uchun zarur.

Qayta sug'urtachi har bir sug'urtachi bilan joriy hisob varaqasi asosida hisob-kitob olib boradi. Nisbiy qayta sug'urtada hisobot odatda har chorakda yozilib, taqdim qilinsa, nonisbiy qayta sug'urtada hisobot to'ldirish bir yilda bir marotaba amalga oshiriladi. Shu sababli aytish mumkinki, qayta sug'urta shartnomasida kelishilgan depozit mukofotlar darhol to'lanadi va olinadi. Fakultativ qayta sug'urtada mukofot to'lanishi kerak bo'lgan vaqtda, hisobot taqdim qilinadi. Retrotsessiya holatlarida, hisobotni yarim yoki bir biznes yiliga taqdim qilinishini ta'minlash maqsadida hisobot davri uzaytirilishiga harakat qilinadi. Har bir chorak tugagandan keyin, hisobot 6 hafta muddatida taqdim qilinadi, qayta sug'urtachi ushbu hisobotni odatda 2 haftadan oshmagan muddatda ko'rib chiqadi. Ammo amaliyotda hisobot to'ldirish muddati 6 haftadan 3 oygacha, o'rganish muddati 2 haftadan 4 haftagacha cho'zilib ketishi mumkin. E'tirozlar yo'q hollarda qarzdor o'z hisob varag'idan pul ko'chiradi.

Qayta sug'urta shartnomasi ko'pchilik hollarda xalqaro biznesda qo'llanilsada, ichki hisob-kitob milliy valyutada amalga oshiriladi. Amaliyotda yana "balans va zaxira sug'urta qoplamasiga yoki valyutasiga mos kelishi" tamoyiliga

asosan qo'sha valyutada hisob-kitob amalga oshiriladi. Ish jarayonini soddalashtirish maqsadida to'lovlarni faqat bitta valyutada amalga oshirish, tomonlarni valyuta kurslarining ancha miqdorda tebranishi natijasida yuzaga keluvchi riskka duch qiladi. Yil yakunida, foydadan komissiya to'lovchi sug'urtachi o'zining zararlari bo'yicha zaxiralar to'g'risida malumotini, foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotini, kelishilgan shaklda qayta sug'urtachiga oldindan taqdim qiladi. Agar tomonlar to'lanuvchi komissiyaga kelishgan bo'lsa, u holda qayta sug'urta shartnomasi amaldagi yil uchun komissiya zararga va zararlikka nisbiy ravishda aniqlanadi va bu haqida qayta sug'urtachi ogohlantiriladi.

Qayta sug'urtachining sug'urta zaxiralari ham to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachining zaxiralarini aniqlashda qo'llaniluvchi usullar bilan aniqlanadi. Obligator qayta sug'urta shartnomasi tuzuvchi qayta sug'urtachi o'ziga taalluqli bo'lgan qayta sug'urta shartnomalari bo'yicha ishlab topilmagan mukofot va zararlar zaxiralarining umumlashtirilgan balansi va ularning alohida shartnomalar bo'yicha holati haqida doimo aniq ma'lumotga ega bo'lishi kerak. Shu sababli qayta sug'urtachiga ishlab topilmagan mukofot va zararlar zaxirasini aniqlash imkoniyatini beruvchi shartlar obligator qayta sug'urta shartnomasiga kiritilishi zarur. Zararlar zaxirasi qayta sug'urta yilining oxirida, sug'urtachi tomonidan berilgan malumot asosida hisoblanadi. Ammo olingan ma'lumotlarni ishonchliligini, to'liqliligini tekshirmasdan, qayta sug'urtachi ushbu ma'lumotlarni zararlar zaxirasini hisob-kitobi uchun qabul qila olmaydi. Xususan, fuqarolik javobgarligini nisbiy qayta sug'urta qilishda va shunga o'xshash boshqa qayta sug'urta operatsiyalarini amalga oshirishda yuz bergan, lekin ariza berilmagan zararlar bo'yicha majburiyatlar inobatga olinganligiga ishonch hosil qilinishi lozim. O'z navbatida, ularni aniqlash uchun, oldingi sug'urta yillar yoki zarar ko'rilgan yillar asosida shakllantirilgan zaxiralar harakatini e'tibor bilan kuzatish zarur. Qayta sug'urta munosabatlarini tartibga soluvchi huquqiy tizimida sug'urtachiga noqulay sharoit yaratuvchi o'zgarishlar yuz berishi inflatsiya darajasining me'yordan ortiq tebranishi, shakllangan zaxiralarni kamomadga olib kelishi mumkin. Ba'zi davlatlarda qayta sug'urtachining "foyda va zararlar to'g'risida"gi hisobot va balansini tuzish uchun zararlilik tebranishi va yirik

zararlar zaxiralarini shakllantirish muhimdir. Qayta sug'urta faoliyatining tabiatini, yirik zararlarga duch kelishdagi o'ziga xos xususiyatlarini inobatga ola turib, zaxiralarni shakllantirish masalasiga yondashmoq maqsadga muvofiq. Ushbu yondashishlar amaldagi huquqiy norma va nizomlarga mos kelishi kerak.

Taqdim qilingan bordero, "foyda va zararlar to'g'risida"gi hisobotlar asosida qayta sug'urtachi tuzilgan shartnomalar bo'yicha yuzaga kelishi mumkin bo'lgan zararlar dinamikasini va rivojlanishini nazorat qiladi. Qayta sug'urta statistikasi to'g'risida boshqa hujjatlar bo'lmagan holda bunday nazorat olib borish alohida muhim ahamiyat kasb etadi. Sedentning sug'urta portfeliga uning anderayterlik siyosatiga qayta sug'urtachi tomonidan faoliyat yakuni ma'lumotlari va maxsus so'rov asosida olingan ma'lumotlar asosida baho beriladi. Qayta sug'urta shartnomalarining bajarilish natijalari umumlashgan statistik ma'lumot ko'rinishida uch yil olib boriladi. Umumlashgan statistik ma'lumotlar mazmuni "foyda va zararlar to'g'risida"gi moliyaviy hisobot bilan taqqoslanadi.

2.2.Qayta sug'urta mukofotlari, komission to'lovlari va sug'urta tovonlarini hisoblash tartibi

Qonunchilikka muvofiq sug'urta shartnomasi qayta sug'urtaga berilgan taqdirda ham sug'urtalanuvchi oldida sug'urta qoplamasini to'lash majburiyati to'liqligicha sug'urtalovchining zimmasida qoladi. Sug'urtalanuvchi sug'urtalangan shaxsni almashtirish, naf oluvchini almashtirish, sug'urta riskining o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillarning o'zgarishi, sug'urtalangan mulkka bo'lgan huquqlarning boshqa shaxsga o'tganligi holati va boshqa shunga o'xshash holatlarda sug'urta shartnomasini qayta rasmiylashtirish to'g'risidagi ariza bilan aynan sug'urtalovchiga murojaat etadi. Sug'urtalovchi sug'urta hodisasi sodir bo'lganligi to'g'risidagi da'voni va sug'urta dalolatnomasini tuzuvchi shaxs hisoblanadi. Zarur bo'lgan hollarda sug'urtalovchi sug'urta hodisasi to'g'risidagi ma'lumotlarni huquqni muhofaza qiluvchi organlar, banklar, tibbiyot muassasalari va boshqa vakolatli tashkilotlardan so'rashi yoki sug'urta

hodisasini izchil o'rganish maqsadida maxsus ekspertlarni jalb qilishi mumkin. Bundan tashqari qayta sug'urtalanuvchi to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasini tuzishda va uning muddati davomida quyidagi xarajatlarni amalga oshiradi:

- sug'urta shartnomalarini tuzganligi uchun sug'urta agentlari va brokerlariga komission mukofotlarni to'lash;
- mol-mulkning haqiqiy qiymatini aniqlash maqsadida ko'rib chiqish va ekspertlarni jalb qilish;
- sug'urtalangan shaxs yoki naf oluvchini almashtirish bilan bog'liq xarajatlar;
- sug'urta riskining oshishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarning o'zgarishi natijasida sug'urta shartnomasini qayta rasmiylashtirish;
- sug'urtalangan mol-mulkka bo'lgan huquqlarning boshqa shaxsga o'tishi va shunga o'xshash hodisalar oqibatida sug'urta shartnomasini qayta rasmiylashtirish sug'urtalanuvchining sug'urta hodisasi oqibatida yetgan zararni qoplash maqsadida bergan arizasi;
- sug'urta hodisasining yuz berish sabablari, uning yetkazgan zararlar hajmini aniqlash bilan bog'liq xarajatlar va boshqalar.

Yuqorida keltirilgan xarajatlarni ma'lum darajada qoplash maqsadida qayta sug'urtalash shartnomasida sug'urta mukofotiga nisbatan foiz hisobida komission mukofotlarni to'lash tartibi keltiriladi. Ma'lumki, komission mukofotlar qayta sug'urtalanuvchi tomonidan olib qolinishi mumkin. Mazkur xarajatlarni kompensatsiyalash maqsadida sug'urtalovchi qayta sug'urtalovchidan ma'lum miqdorda mukofot yoki siylovlarni talab qilishi mumkin. Odatda, mazkur siylovlar qayta sug'urtalash shartnomasida sug'urta mukofotiga nisbatan foizlarda ko'rsatilib, qayta sug'urtalanuvchi tomonidan sug'urta mukofotlarini qayta sug'urtaga o'tkazishda ushlab qolinadi. Shu sababli, qayta sug'urtaga o'tkaziladigan sug'urta mukofotlari haqiqiy qayta sug'urta mukofotlari summasidan kamroqni tashkil etadi. Qonunchilikda qayta sug'urtalash shartnomalarining sug'urta mukofoti to'lanishi bilan kuchga kirishi to'g'risida to'g'ridan-to'g'ri ma'lumot keltirilmagan. Shuning uchun obligatorli qayta sug'urtalash shartnomalarini amalga oshirish amaliyotida sug'urta mukofotlarini har bir risk bo'yicha emas balki, ma'lum muddat davomida qayta

sug'urtaga berilgan risklarning jamiga nisbatan hisoblash tartibi qo'llaniladi. Albatta bu tartib qayta sug'urtalash shartnomasida keltirilgan bo'lishi shart.

Obligatorli qayta sug'urtalash shartnomasi, unda ko'rsatiladigan risklar qayta sug'urtalanuvchi tomonidan belgilangan tartibda qayta sug'urtalovchiga o'tkazish va ularning qayta sug'urtalovchi tomonidan qabul qilinishini nazarda tutadi. Chunki:

—qayta sug'urtalanuvchi risklarni qayta sug'urtaga berishi va qayta sug'urtalovchi har qanday holatda qabul qilinishi lozim;

—ushbu risk bo'yicha qayta sug'urtalovchining javobgarligi qayta sug'urtalanuvchining javobgarligi boshlanishi bilan boshlanadi. Shu vaqtning o'zida sug'urtalovchi qayta sug'urtalash shartnomasida belgilangan tartibda komission siylovlarni ushlab qoladi.

Agar obligatorli qayta sug'urtalash shartnomasida ma'lum davr oralig'ida qayta sug'urtaga beriladigan sug'urta risklarining yalpi hajmi bo'yicha sug'urta mukofotlarini berish belgilangan bo'lsa, hisobot davri oxirigacha hisoblangan qayta sug'urta mukofotlari komission chegirilgan holda qayta sug'urtalanuvchida deponentlangan hisoblanadi. Ba'zida bunday qayta sug'urtalash shartnomalarida deponentlangan qayta sug'urta mukofotlarining saqlanish muddatiga muvofiq ravishda foiz to'lash tartibi ham keltirilishi mumkin.

Qayta sug'urtalanuvchi tomonidan depo mukofotlaridan foydalanganlik uchun daromad summasi quyidagi formula orqali hisoblanishi mumkin¹:

$$ND=(DP*I*N)/(365*100)$$

ND — hisoblangan daromad summasi;

DP — deponentlangan sug'urta mukofoti hajmi;

N — deponentlash muddati, kunlarda;

I —qayta sug'urtalanuvchi tomonidan o'z hisobidagi depo mukofotlarga hisoblanadigan yillik daromad normasining foizdagi ifodasi.

¹ I.K.Ochilov, S.E.Shirinov, D.S.Sultanov, Sug'urta fashkilotlarida buxgalteriya hisobi va audit. O'quv qo'llanma. T.: "Iqtisod - Moliya" 2008 y.- 181 b

Pul mablag'larining qayta sug'urtalovchining hisob raqamiga o'tkazib berilishi bilan sug'urtalovchining qayta sug'urtaga berilgan risklar bo'yicha qarzдорligi yopiladi.

Yuqorida keltirilganlarga muvofiq ravishda obligatorli qayta sug'urtalash shartnomalari asosida sug'urta mukofotlari bosqichma-bosqich to'lab borilishi mumkin.

Qayta sug'urtalash shartnomasiga ko'ra qayta sug'urtalovchi sug'urta zararini qoplash bilan bog'liq zararining bir qismini, ya'ni shartnomada belgilangan ulushda qoplab berishi lozim.

Ushbu qoplamani olish uchun sug'urtalovchi (qayta sug'urtalanuvchi) qayta sug'urtalovchiga bergan arizasiga quyidagilarni ilova qilgan holda jo'natadi:

- belgilangan tartibda tasdiqlangan to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomalarining nusxalari (sug'urta polisi, kvitansiya, ma'lumotnoma, sertifikat yoki boshqalar);
- sug'urta hodisasimng yuz berganligini tasdiqlovchi hujjatlar (sug'urta dalolatnomasi, unga tegishli idoralarning ma'lumotnomalari ilova qilinadi, sug'urta hodisasining yuz berganligini va sabablarini, zarar hajmini tasdiqlovchi hujjatlar);
- to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomalari bo'yicha sug'urta qoplamalarining to'langanligini tasdiqlovchi hujjatlar.

Qayta sug'urtalovchi quyidagi hollarda sug'urta qoplamasini to'lashni rad etishi mumkin:

- qayta sug'urtalanuvchi sug'urta hodisasini yetarli darajada o'rganmagan, ya'ni sug'urta hodisasining yuz berish sabablari, uning xarakteri, sug'urta zararining hajmi va boshqalar;
- qayta sug'urtalanuvchining sug'urta hodisasini sodir etganlikda aybdor uchinchi shaxslardan zararni undirish huquqidan voz kechgan yoki qayta sug'urtalanuvchining aybi bilan uchinchi shaxsdan sug'urta qoplamasini undirish imkoniyatining yo'qotilishi;
- qayta sug'urtalanuvchi uchinchi javobgar shaxslardan sug'urta zararining hajmini undirgan taqdirda.

Qayta sug'urtalash shartnomalarida qayta sug'urtalovchi qayta sug'urtalanuvchining sug'urta qoplamasini to'lash bilan bog'liq qarorlariga amal qilishi belgilanishi zarur. Shuning uchun qayta sug'urtalovchi qayta sug'urta hodisasini qaytadan tekshirishi mumkin bo'lmaydi va o'z zimmasiga olgan majburiyatning tegishli qismi bo'yicha sug'urta qoplamasini qayta sug'urtalanuvchiga to'lab berishi shart. Mazkur holat agar qayta sug'urtalovchi to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomalari bo'yicha sug'urta hodisasini izchil o'rgangan va sug'urtalanuvchi javobgar shaxslardan sug'urta zararini undirish huquqidan voz kechmagan va qoplama olmagan taqdirda qo'llaniladi.

Qayta sug'urtalovchi qayta sug'urtalanuvchi tomonidan sug'urta qoplamasini qayta sug'urtalash shartnomasi amal qilish muddati tugagandan so'ng to'langan bo'lsa ham o'ziga tegishli sug'urta qoplamasini qayta sug'urtalanuvchiga to'lab berishi shart. Ma'lumki, deponentlangan mukofotlar qayta sug'urtalanuvchining ixtiyorida qoladi. Mazkur risklar bo'yicha qayta sug'urtalovchining ulushlari bo'yicha sug'urta qoplamalarini qayta sug'urtalovchi depo mukofotlar va unga hisoblangan foizlar hisobidan qoplashi mumkin. Agar qayta sug'urtalash shartnomasida nazarda tutilgan bo'lsa, depo mukofotlariga hisoblangan daromadlar ham qoplamalarni qoplashga yo'naltirilishi mumkin. Agar qayta sug'urtalovchi tomonidan to'lanadigan sug'urta qoplamasi summasi depo mukofotlar va ularga hisoblangan foizlar summasidan kam bo'lsa, u holda sug'urta qoplamasi depo mukofotlari hisobidan qoplaniladi. O'zaro hisob-kitoblarning bunday tartibi sug'urta mukofotlarini bosqichma-bosqich to'lashni nazarda tutuvchi fakultativ qayta sug'urtalash shartnomalari va belgilangan davrda qabul qilingan risklarning malum qismini qayta sug'urtaga o'tkazilishida sug'urta mukofotining davriy ravishda to'lanishini nazarda tutuvchi obligatorli qayta sug'urtalash shartnomalarida ko'rsatilishi lozim. Yuqorida keltirilgan hisob-kitoblar sug'urtalovchi va qayta sug'urtalovchilarning o'zaro hisob-kitob dalolatnomalari asosida amalga oshiriladi. Qonunchilikka muvofiq agar mulkiy sug'urta shartnomasida boshqacha tartib nazarda tutilmagan bo'lsa, sug'urta qildiruvchi (naf oluvchi)ning sug'urta natijasida qoplangan zarar uchun javobgar shaxsdan talab

qilish huquqi to'langan summa doirasida sug'urta qoplamasini to'langan sug'urtalovchiga o'tadi. Xuddi shunday huquqqa qayta sug'urtalanuvchining zararlarini qoplab bergan qayta sug'urtalovchi ham ega. Shuning uchun qayta sug'urtalovchi qayta sug'urtalanuvchiga qoplab bergan zarar doirasida sug'urta hodisasida aybdor shaxsga nisbatan zararni undirib olish huquqiga ega bo'ladi. Qayta sug'urtalash shartnomasida sug'urta hodisasini sodir etishda aybdor bo'lgan shaxslarga nisbatan da'vo qilishni qayta sug'urtalanuvchi tomonidan zararning o'ziga tegishli qismi doirasida amalga oshirishi mumkinligi yoki qayta sug'urtalanuvchi tomonidan aybdor shaxslarga nisbatan da'vo qilinganda qayta sug'urtalovchining ham manfaatlarini hisobga olishi mumkinligi belgilangan bo'lishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 959-moddasiga muvofiq qayta sug'urta shartnomasiga tadbirkorlik xavfini sug'urtalash shartnomasi sifatida qaralishi mumkin. Qayta sug'urtaga qabul qilingan risklar bo'yicha sug'urta qoplamasining ulushini to'lashga shunday sug'urta shartnomasi bo'yicha sug'urta qoplamasi sifatida qaralishi mumkin. Shuning uchun qayta sug'urtalovchi qayta sug'urtalanuvchidan sug'urta hodisasi yuz berganligi yoki sug'urta qoplamasining to'langanligi to'g'risidagi xabarni olgandan so'ng belgilangan tartibda "Xabar qilingan, lekin bartaraf etilmagan zararlar zaxirasi"ni shakllantirishi mumkin. Ushbu zaxira "Zararlar va boshqa texnik zaxiralar"da hisobga olib boriladi. Ushbu zaxiraning hajmi to'lanishi kutilayotgan sug'urta qoplamalarining summasi bilan aniqlanadi Sug'urta zararining hajmi arizada ko'rsatilmagan bo'lsa, zaxira miqdori maksimal summada tashkil qilinadi. Masalan, 1000000 so'm tovarlar saqlanuvchi ombor sug'urtalangan bo'lib, undagi qayta sug'urtalovchining ulushi 20%ni tashkil etadi. Omborga yong'in tushganligi to'g'risida xabar kelgan taqdirda, zararning hajmi noaniq bo'lsa zaxira miqdori quyidagi summaga beriladi:

$$0.2 * 1000000 = 200000 \text{ so'm}$$

Agar sug'urta shartnomasida 10000 so'rnlik shartsiz franshiza nazarda tutilgan bo'lsa, zaxira miqdori quyidagi summaga beriladi:

$$0.2 * (1000000 - 10000) = 198000 \text{ so'm}$$

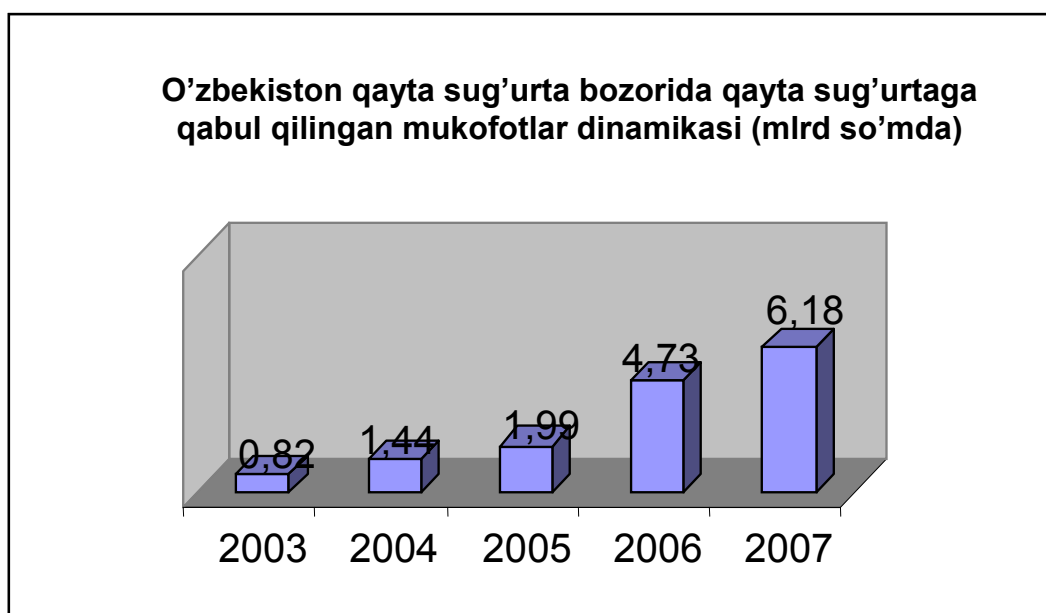
Xabar qilingan, lekin bartaraf etilmagan zararlar zaxirasini, agar joriy yilda xabar qilingan zararlarni o'rganish va unga sug'urta qoplamasini to'lash to'g'risidagi qarori ushbu yilda chiqarishning imkoni bo'lmagan taqdirda, shakllantirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Xabar qilingan, lekin bartaraf etilmagan zararlar zaxirasi sug'urta mukofotlari qaysi valyutada to'langan bo'lsa, o'sha valyutada to'lanishi belgilangan.

2.3. Qayta sug'urtaning rivojlanish tendensiyalari

Mamlakatimizda qayta sug'urtaning rivojlanish tendensiyasi asosan 2002 yil "Sug'urta faoliyati to'g'risida" gi O'zbekiston respublikasining qonuni qabul qilingan so'ng boshlandi. Sug'urta munosabatlarini rivojlanishi qayta sug'urtaga bo'lgan talabni oshira boshladi. 2006 yilda qayta sug'urta faoliyatiga ixtisoslashgan "Transinsurance RE" O'zbekiston–Shvetsariya qo'shma qayta sug'urta kompaniyasining tashkil etilishi qayta sug'urta bozori rivojlanishi uchun katta turtki bo'ldi.

2003-2007 yillarda mamlakatimizda qayta sug'urtaga qabul qilingan mukofotlari dinamikasi quyidagicha bo'lgan:

1- diagramma¹

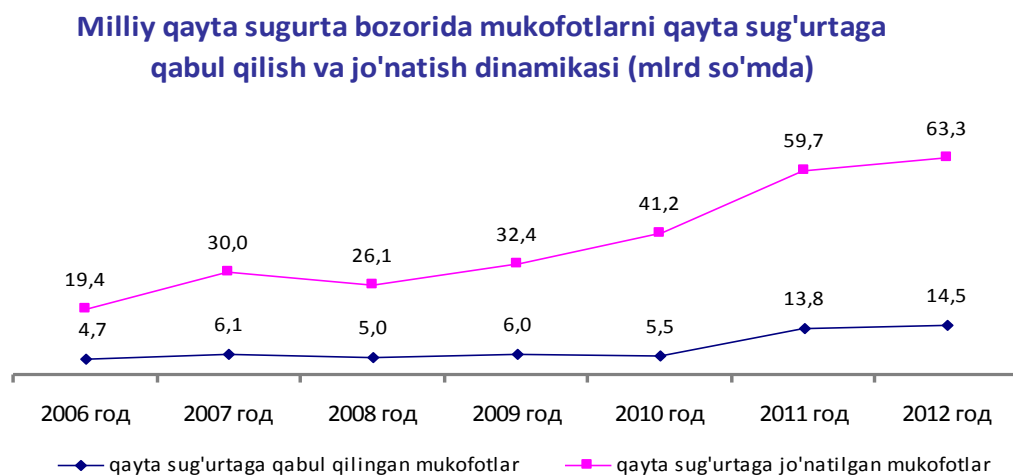

¹ [http:// www saipro.uz](http://www.saipro.uz) ma'lumoti asosida ishlab chiqildi.

Diagrammaga e'tibor beradigan bo'lsak 2003 yillarda qayta sug'urtaga qabul qilingan mukofotlari hattoki, 1 mlrd so'mga ham yetmagan. Lekin u keyingi yillarda rivojlanib borganligi va 2006 yilda bozorda keskin darajada o'sish kuzatilganligini ko'rishimiz mumkin. 2007 yilda ham bozorda oldingi yilga nisbatan 30 foizdan ortiq o'sish kuzatilgan. Qayta sug'urtaga qabul qilingan mukofotlarning katta qismi o'sha yillarda Transinsurance RE kompaniyasi hissasiga to'g'ri kelgan. Chunki o'sha yillarda asosiy faoliyati qayta sug'urta bo'lgan yagona kompaniya Transinsurance RE bo'lganligi bizga ma'lum.

2006-2012 yillarda mukofotlarni qayta sug'urtaga qabul qilish va jo'natish hajmi quyidagicha bo'lgan:

2-diagramma¹

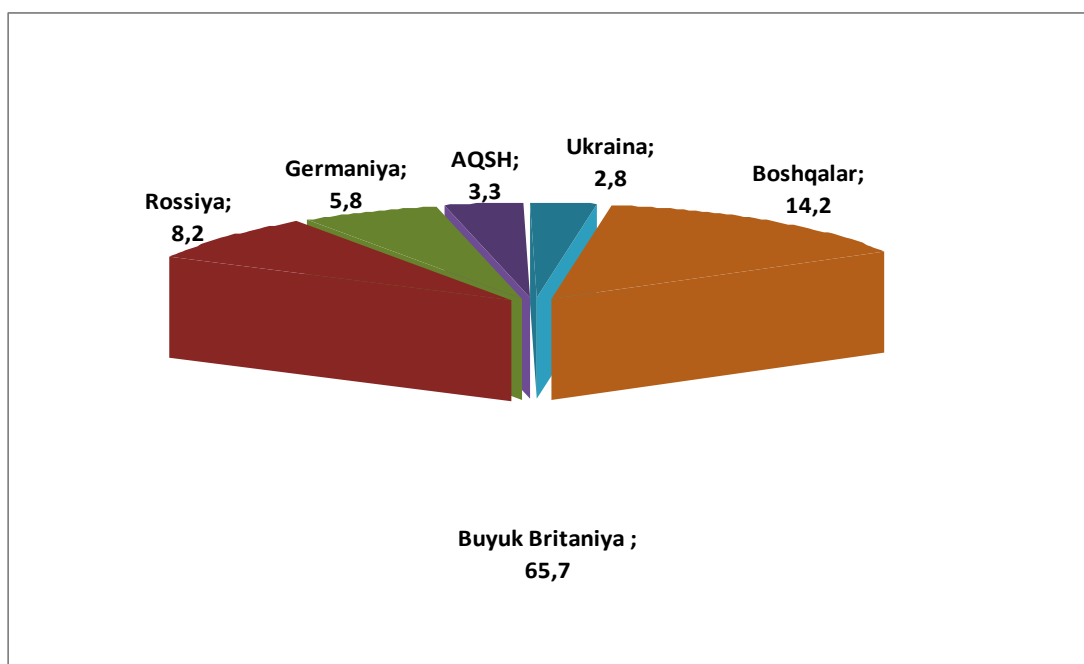
2008 yilda 5 mlrd so'm, 2009 da 6 mlrd, 2010 yilda 5.5 mlrd so'm, 2011 yilda 13.8 va 2012 yilda 14.5 mlrd so'm mukofot qayta sug'urtaga qabul qilingan. E'tibor beradigan bo'lsak jahon moliyaviy iqtisodiy inqirozi davrida mamlakatimizda ham qayta sug'urtaga qabul qilish bo'yicha biroz pasayish sur'atlari kuzatilgan. Chunki qayta sug'urta bozori bevosita jahon sug'urta bozori bilan chambarchas bog'langan va chetdan qayta sug'urtaga qabul qilish

¹ www.saipro.uz ma'lumoti asosida ishlab chiqildi

sur'atlari bu yillarda ancha pasaygan. So'ngi yillardagi qonunchilik bazasining takomillashuvi va qayta sug'urta bo'yicha alohida me'yoriy hujjatlarning ishlab chiqilishi qayta sug'urta bozorini yanada rivojlanishi uchun asos bo'ldi. Buning natijasini 2011 yilda 13.8 mlrd va 2012 yilda 14.5 mlrd so'm mukofot qayta sug'urtaga qabul qilinganligidan ham ko'rish mumkin. Shu bilan birga sug'urta sohasining juda tez sur'atlar bilan rivojlanishi va yalpi sug'urta mukofotlari hajmining yildan yilga 25 foizdan kam bo'lmagan miqdorda oshib borishi natijasida qayta sug'urtaga jo'natilayotgan mukofotlar hajmi ham juda tez darajada ortib borgan. 2006 yilda 19.4 mlrd, 2007 yilda 30.0 mlrd, 2008 yilda 26.1 mlrd, 2009 yilda 32.4 mlrd, 2010 yilda 41.2 mlrd, 2011 yilda 59.7 mlrd va 2012 yilda 63.3 mlrd so'mlik mukofot qayta sug'urtaga jonatilganligini ko'rishimiz mumkin. E'tibor bersak, jo'natilgan mukofotlar ham 2008 yilda inqiroz natijasida boshqa yillarga nisbatan pasaygan va 2011 yilda mukofotlarni qayta sug'urtaga jo'natish bo'yicha keskin darajada o'sish sur'atlari kuzatilgan.

Qayta sug'urtaga jo'natilgan mukofotlar mamlakatlar bo'yicha 2011 yilda quyidagicha ulushda bo'lgan. (3- diagramma)

3-diagramma¹

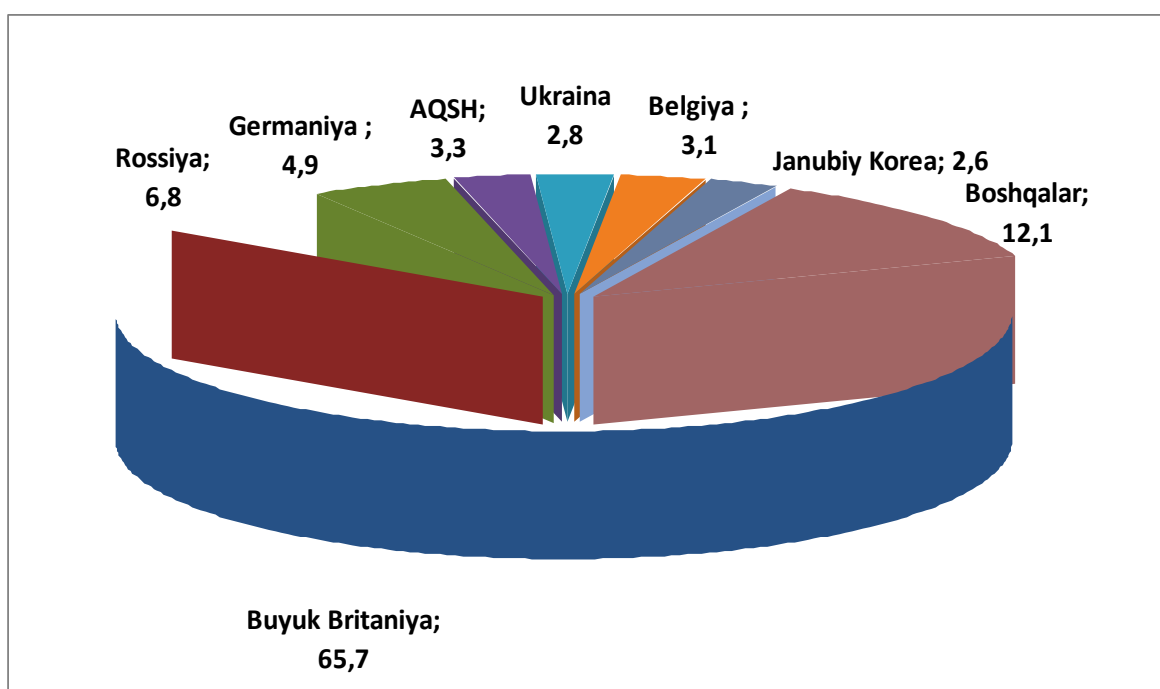

¹ Toshkent Xalqaro Investitsiya Moliya forumidagi Olimjon Ikromov taqdimoti ma'lumoti asosida ishlab chiqildi, 2012 yil 4-8 aprel

Ma'lumotlarga e'tibor beradigan bo'lsak, O'zbekiston sug'urta kompaniyalari asosan Buyuk Britaniya qayta sug'urtalovchilari bilan qayta sug'urtalashni amalga oshirgan va bu davlatga jo'natilgan mukofotlar 2011 yilda jami qayta sug'urtaga jo'natilgan mukofotlarni 65.7 foizni tashkil etgan.

Qayta sug'urtaga jo'natilgan mukofotlar mamlakatlar bo'yicha 2012 yilda esa, quyidagicha ulushda bo'lgan. (4- diagramma)

4- diagramma¹

2012 yilda ham Buyuk Britaniyaga jo'natilgan mukofotlar hajmi jami mukofotlar hajmining 65.7 foizni tashkil etgan. Ko'rinib turibdiki, mamlakatimiz xalqaro bozorda asosan Buyuk Britaniya bilan qayta sug'urta operatsiyalarini amalga oshiradi chunki London shahrida 1994 yilda O'zbekiston bilan hamkorlikda tashkil etilgan "Uzbekinvest International" sug'urta kompaniya mavjud. Kompaniyada "O'zbekinvest" eksport-import milliy sug'urta kompaniyasining 49 foiz va Chartis kompaniyasini 51 foiz ulushi bor. E'tibor berdigan bo'lsak, yildan yilga qayta sug'urtaga mukofotlarni qabul qilishga qaraganda qayta sug'urtaga jo'natilgan mukofotlar hajmi juda tez

¹ Toshkent Xalqaro Investitsiya Moliya forumidagi Olimjon Ikromov taqdimoti ma'lumoti asosida ishlab chiqildi, 2013 yil 24-28 aprel

sur'atlar bilan o'sib bormoqda. 2011 yilda O'zbekiston qayta sug'urtaga mukofotlarni jo'natish bo'yicha MDH davlatlari ichida 7-o'rinni egallagan.¹

2009- 2012 yillarda O'zbekiston qayta sug'urta bozorida qayta sug'urtaga risklarni jo'natish bo'yicha bozor faollari quyidagi kompaniyalar bo'lgan:

2-jadval²

2009-2012 yillarda qayta sug'urtaga risklarni jo'natish bo'yicha bozor faollari

	2009		2010		2011		2012	
No	Kompaniya	Ulu Shi (%)	Kompaniya	Ulu shi (%)	Kompaniya	Ulu Shi (%)	Kompaniya	Ulu Shi (%)
1	UVT-Insurance	31,1	UVT-Insurance	36,3	UVT-Insurance	29,2	Asia Insurance	29.5
2	INGO Uzbekistan	28,6	Uzbek-invest	26,2	Asia Insurance	17,6	Uzbek Invest	22.7
3	O'zbek Invest	23,9	INGO Uzbekistan	24,1	Uzbek-invest	13,5	UVT Insurance	19.9
4	Alskom	3,6	Transinsurance Plus	2,2	INGO Uzbekistan	12,2	Trans Insurance Plus	13.3
5	Transinsurance Plus	3,4	Kapital Sug'urta	1,9	Trans insurance Plus	11,1	Kafolat	4.3

Jadvaldan ko'rinadiki, UVT insurance so'ngi yillarda qayta sug'urtaga risklarni jo'natish bo'yicha bozorda ancha faol bo'lgan. 2011 va 2012 yillarda esa, Asia Insurance kompaniyasi qayta sug'urtaga risklarni jo'natish bo'yicha ancha faollashib borgan va 2012 yilda birinchi o'ringa chiqib olgan.

¹Manba: XPRIMM insurance report, 1/2012(6)

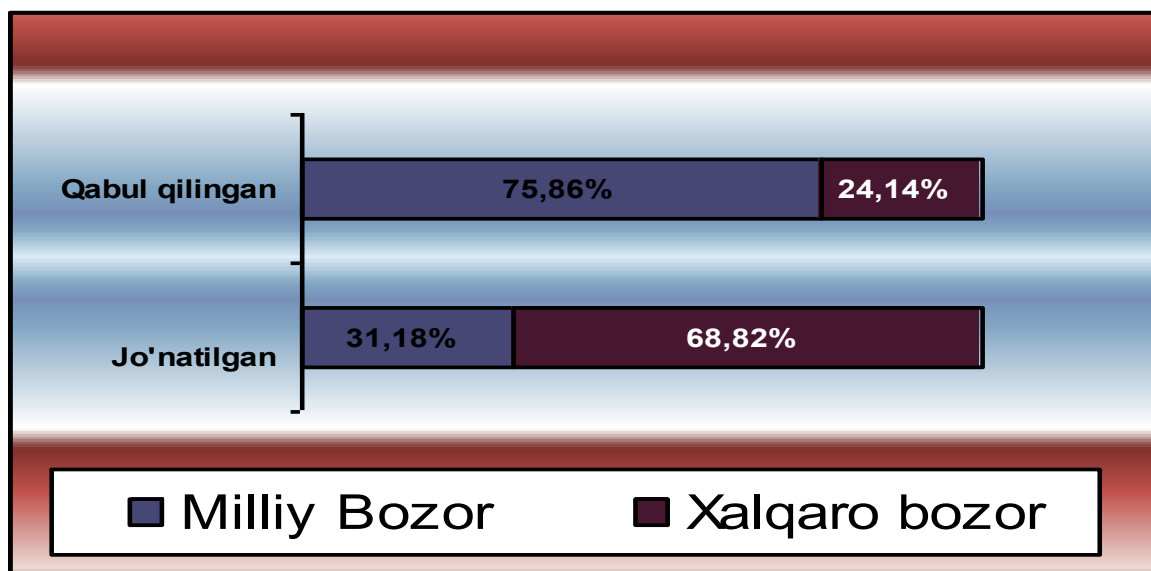
² Toshkent Xalqaro Investitsiya Moliya forumidagi Go'zal Anarqulova taqdimoti ma'lumoti asosida ishlab chiqildi, 2013 yil 24-28 aprel

“O‘zbekinvest” eskport-import milliy sug‘urta kompaniyasi esa, so‘ngi yillar davomida qayta sug‘urtaga risklarni jo‘natish bo‘yicha 2 va 3- o‘rinlarni egallab kelgan. Qolgan o‘rinlarni “Ingo Uzbekistan” , “Kapital sug‘urta” va “Trasninsurance plus” sug‘urta kompaniyalari egallagan.

2012 yilda qayta sug‘urta mukofotlarini qabul qilishning milliy bozordagi ulushi 75,86 foizni va xalqaro bozordagi ulushi 24,14 foizni tashkil etgan. Qayta sug‘urtaga jo‘natilgan mukofotlarni 31,18 foizi milliy bozor va 68,82 foizi xalqaro bozor ulushiga to‘g‘ri kelgan.(5-diagramma)

5- diagramma¹

2012 yilda qayta sug‘urta mukofotlarini xalqaro va milliy bozordan qabul qilish va jo‘natish dinamikasi

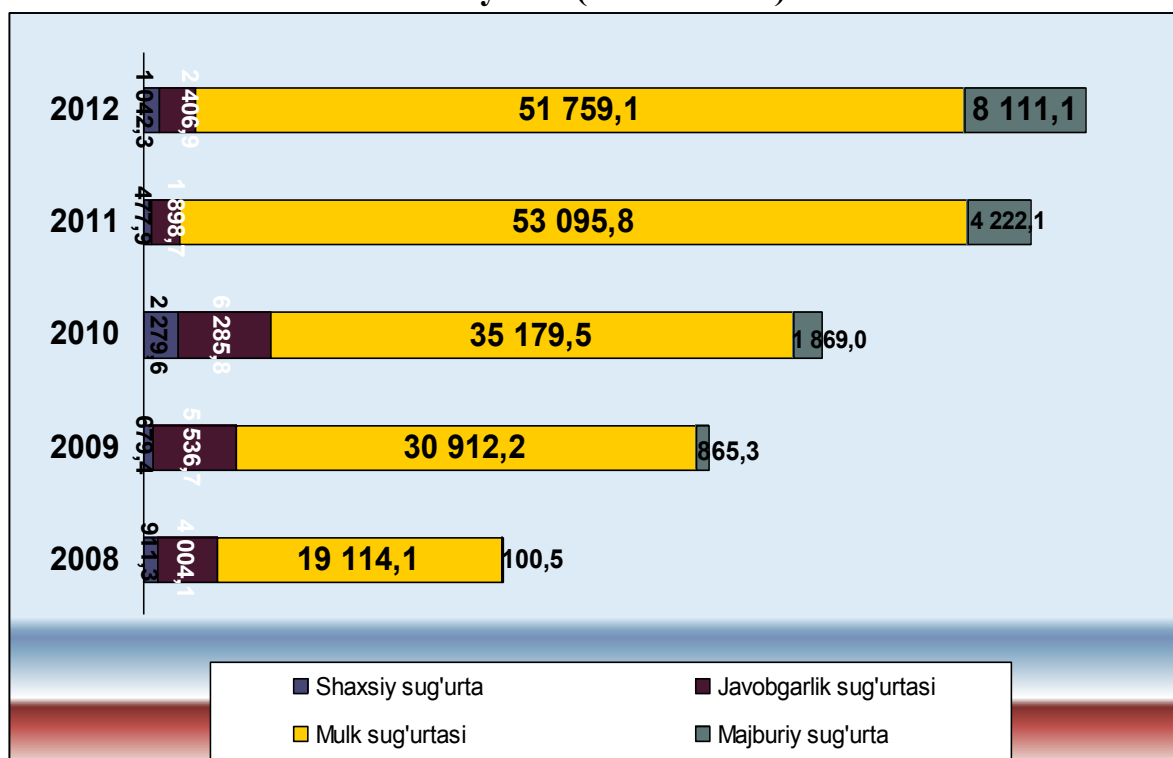
Bilamizki, chetga qayta sug‘urtalash valyuta orqali amalga oshiriladi va qayta sug‘urtalashni chel el kompaniyalari bilan amalga oshirish mamlakatimizdan katta miqdordagi valyutaning chiqib ketishiga olib keladi va bu salbiy holatdir. 2012 yilda ham qayta sug‘urtalashga jo‘natilgan mukofotlarni katta qismi chel el sug‘urta kompaniyalariga to‘lab berilgan va unchalik darajadagi qoniqarli holat deb bo‘lmaydi. Lekin yildan-yilga qayta sug‘urtalash hajmi mamlakatimizda o‘sib borayotganligini hisobga olsak bu holatlar asta-sekin o‘z iziga tushadi.

¹ www.saipro.uz ma’lumoti asosida ishlab chiqildi

Qayta sug'urtaga jo'natilgan mukofotlarni sug'urta turlari bo'yicha 2008-2012 yillardagi holati tahlil qilganimizda qayta sug'urtalashga berilayotgan sug'urta turlari ichida mulk sug'urtasi juda katta ulushga ega bo'lganligini ko'rishimiz mumkin. 2012 yilda ham qayta sug'urtaga jo'natilgan 63.3 mlrd mukofotning 51.8 mlrd qismini mulk sug'urtasi tashkil etgan. Keyingi yillarda majburiy sug'urta turining ham qayta sug'urtalashga talab oshayotganligini ko'rishimiz mumkin. (6-diagramma)

6-diagramma¹

Qayta sug'urtaga jo'natilgan mukofotlar sug'urta turlari bo'yicha (mln so'mda)

Ma'lumotlarda ko'rinadiki, shaxsiy sug'urta turini qayta sug'urtalash jo'natish uncha katta ulushga ega emas, lekin uning hajmi 2010 yilda boshqa yillarga qaraganda anchagina oshgan. Shu qatorda javobgarlik sug'urtasini ham qayta sug'urtalash 2010 yilda ancha oshgan va 2012 yilda ozgina pasaygan.

Hozirgi kunda mamlakatimizda 33 sug'urta kompaniyasi faoliyat yuritmoqda. 2013 yil 1 martdan boshlab esa "O'zagrosug'urta" DASK sug'urta kompaniyasi ham qayta sug'urta operatsiyalarini amalga oshirishni boshladi.

¹ www.saipro.uz ma'lumoti asosida ishlab chiqildi

III bob. O'zbekistonda qayta sug'urtalash bozorini takomillashtirish yo'llari

3.1. Qayta sug'urtalashni amalga oshirishning xalqaro tajribasi

Qayta sug'urtalash bozorini jahon talablariga mos ravishda rivojlantirish va xalqaro sug'urta bozorida faoliyat olib borish uchun xorijiy mamlakatlar tajribasini o'rganish muhim rol o'ynaydi. Xalqaro sug'urta bozorida dunyoning yirik sug'urta kompaniyalari birgalikda sug'urta qilish va qayta sug'urtalash operatsiyalarini amalga oshirish uchun birlashadilar. Dunyoning yetakchi sug'urta va qayta sug'urtalash hamda risklarni diversifikatsiya qilish brokeri "Aon benifield" ning so'ngi tahlil ma'lumotlariga ko'ra yalpi qayta sug'urtalash kapitali dunyo bo'yicha 2012 yilda 505 mlrd AQSh dollariga yetgan va o'tgan yilga nisbatan 11 foizga oshgan. Inqiroz davrini hisobga olmaganda barcha yillarda qayta sug'urtash mukofotlarining yildan-yilga o'sib borishi kuzatilgan. Hozirgi kunga tahlilchilar fikriga ko'ra jami sug'urta mukofotlarining 35-40 foizini qayta sug'urtalash mukofotlari tashkil qiladi.

Qayta sug'urtalashni O'zbekistonda yanada takomillashtirish uchun xalqaro amaliyotda qayta sug'urta shartnomalarini tartibga solishda umum e'tirof etilgan ayrim shartlarni o'rganib chiqish yaxshi samara beradi. Xalqaro obligator qayta sug'urtasi shartnomalarida ba'zi shartlar unchalik katta bo'lmagan darajadagi o'zgarishlar bilan qo'llanilishi mumkin. Shartnomada ishlatiluvchi kichik shartlar mazmuni qayta sug'urtaning qanaqa turi qo'llanilishiga qarab o'zgarishi mumkin. An'anaviy kichik shartlarda qayta sug'urta to'lovlarining miqdorini aniqlash texnikasi va hisob-kitobini olib borish usullarining o'ziga xos xususiyatlari bayon qilinadi.

«Ta'qdir va hisob-kitob orqasidan borish». Ushbu shartga muvofiq, qayta sug'urtachi faqat tashqi sabab bilan ro'y bergan zararlar uchun javobgar hisoblanadi. Tashqi sabab natijasida yuz bergan zarar turiga to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachining xatti-harakati bilan bog'liq bo'lmagan omillar ta'sirida yuzaga kelgan zararlar kiradi. Bu esa, to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi yuzma-yuz to'qnashgan majburiyatlarga qayta

sug'urtachi ham duch kelishini bildiradi. Shu sababli, qayta sug'urtachi sedent tomonidan amalga oshirilayotgan to'lovlarni e'tibor bilan kuzatib borishi lozim. "Taqdir orqasidan borish" kichik shartiga muvofiq, sug'urtachi va qayta sug'urtachi zarardagi o'z ulushlarini qabul qilishi zarur. Shu bilan birgalikda, qayta sug'urtachi o'zining manfaatlarini himoya qilish maqsadida, qayta sug'urta shartnomasiga qator shartlar kiritishi mumkin. Masalan, agar sug'urtachi o'z ishini mukammal biluvchi hisoblansa va u hamma vaqt qayta sug'urta shartnomasiga ega bo'lmagan sug'urtachi singari ish yuritisa, «Sug'urtachi sug'urta shartnomasiga o'zi zarur deb topgan o'zgartirishlarni kiritishi mumkin» mazmunidagi qo'shimcha shart qayta sug'urtachi tomonidan qayta sug'urta shartnomasiga kiritilishi mumkin. Yoki, qayta sug'urta shartnomasiga «sug'urtachi qayta sug'urtachining roziligisiz sug'urta shartlariga, andarrayting tamoyillariga mustaqil o'zgartirish kiritish huquqiga ega emas» mazmunidagi kichik shartni belgilab qo'yishi mumkin. Qayta sug'urtachi qayta sug'urta shartnomasi bo'yicha olgan majburiyatni nazorat qilish uchun qo'shimcha shartlar kiritilishi zarur deb hisoblaganda, ushbu mazmundagi shartlar qayta sug'urta shartnomasiga kiritadi. «Hisob-kitob orqasidan borish» tamoyilini amalda qo'llanilishi va uni qo'llashni cheklashlar bo'yicha ingliz sudi qarorlaridan misol keltiramiz. 80-yillarning boshlarida AQSHda faoliyat olib borgan to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachilar asbest ishlab chiqaruvchilarning javobgarligini sug'urtalash natijasida ko'p miqdordagi zararga duch keldilar. Asbestdan foydalanish natijasida yuzaga kelgan zarami qoplashda qayta sug'urtachini ishtirok etishi to'g'risida Angliya sudi qaror qabul qilgan. Qo'zg'algan riskni sudda ko'rib chiqish natijasi jahondagi yirik qayta sug'urtachilarning faoliyatiga ham jiddiy ta'sir qildi. 1984 yilda, Velington bitimiga asosan to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachilar guruhi o'z resurslarini birlashtirdi. Birlashtirishning asosiy maqsadlaridan biri, sud harajatlari miqdorini kamaytirish edi. Sud harajatini kamaytirish imkoniyati, bitimni imzolagan har bir to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi uchun paydo bo'ldi. Chunki, bitim a'zolari har bir da'vo bo'yicha paydo bo'lgan majburiyatlarni birgalashib bajarish zarur edi. 1991 yilda majburiyat bilan bevosita bog'liq bo'lmagan sug'urtachilardan biri o'zining qayta sug'urtachisidan to'lovni amalga oshirishni talab qilib ko'rdi. U o'z talabini qondirishni qayta sug'urta shartnomasida belgilangan «hisob-

kitob orqasidan borish» majburiyatiga asosladi. London Oliy sudi sug'urtachiga uning sug'urtalanmagan ob'yekt uchun qayta sug'urta qoplamasi olish to'g'risidagi talabini rad qildi. Shunday qilib, sud "hisob-kitob orqasidan borish" shartiga asoslanib, qayta sug'urtachi qayta sug'urtaga qabul qilmagan sug'urta hodisasi natijasida yuzaga kelgan zararni qoplab bermasligi to'g'risida qaror qabul qildi.

«Xatolar va yanglishishlar haqida kichik shart». Borderoni tuzishda, sug'urta risklarini qayta sug'urta shartnomasiga kiritishda, ular bilan bog'liq qayta sug'urta mukofotini hisoblashda, zarar miqdorini va undagi qayta sug'urtachining ulushini hisoblashda sug'urtachi tomonidan bilmasdan, ataylab qilinmagan xatolar ushbu kichik shartga asosan, sug'urtachining qayta sug'urta qoplamasi olish huquqidan mahrum qilmaydi. Bu holatlarda, xato va yanglishishlarni topish bilan, sug'urtachi tomonidan qayta sug'urtachi ogohlantirilmog'i lozim.

« Tekshirishga (nazoratga) huquq». Yuqori darajada vijdonlilik tamoyilidan kelib chiqib, qayta sug'urtaga beriluvchi risk miqdorini hisoblashda sug'urtachi o'zaro kelishilgan anderayting tamoyillariga to'liq amal qilishi lozim. To'g'ridan-to'g'ri shartnomani tuzishda sug'urtachi qayta sug'urta shartnomasiga muvofiq, ehtiyotkorlik va batartiblik bilan ish ko'rmog'i lozim. Qayta sug'urta shartnomasiga taaluqli bo'lgan sug'urtachining kitoblarini, hisob varaqalarini va boshqa shu kabi hujjatlarni tekshirish huquqini qayta sug'urta shartnomasida belgilash, yuqorida keltirilgan vijdonlilik tamoyilining buzilmasligini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu huquq sug'urtachining hisob varaqalaridagi yozuvlarni, buxgalteriya kitoblarini, to'g'ridan-to'g'ri shartnomasini, zararni tartibga solish to'g'risidagi hujjat va boshqa qayta sug'urta shartnomasi bilan bog'liq hujjatlarni tekshirishga tatbiq qilinadi. Amaliyotda, qayta sug'urtachilar ularga berilgan mazkur huquqdan kam foydalanadilar. Shunga qaramasdan, to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomalarini tuzishda ushbu huquq, qayta sug'urtachining moliyaviy manfaatlariga rioya qilinishini ta'minlovchi kafil bo'lib xizmat qiladi. Ba'zi hollarda, sug'urtachi qayta sug'urtachidan uning buxgalteriya kitoblarini, hisobotlarini tekshirishni talab qilishi mumkin. Buxgalteriya hujjatlarini tekshirishdan maqsad, qayta sug'urtachiga qayta sug'urta shartnomasi shartlariga

rioya qilinishini ko'rsatishdir yoki to'g'ridan-to'g'ri sug'urta va qayta sug'urta andarraytingini soddalashtirish, yaxshilash yuzasidan birgalikda qarorlar qabul qilishdir.

«Arbitr tayinlash to'g'risida» gi kichik shart. Deyarli barcha qayta sug'urta shartnomalarida, qayta sug'urta shartnomasining bajarilishi bo'yicha yuzaga kelgan nizolarni ko'rib chiqish maxsus tayinlangan arbitriar guruhiga yuklanadi. Sudlarning umumiy sud qilish huquqiga, odatda, faqat tasdiqlangan qarzdorlikning to'llanmaslik hollari bilan bog'liq nizolarni yechish vakolati beriladi. Arbitriar tarkibi uch kishidan iborat bo'ladi. Har bir tomon bittadan arbitr tayinlashi mumkin. Bosh arbitrni shartnoma tomonlari birgalikda tayinlaydi. Bosh arbitrlar ni tayinlash borasida tomonlar kelisha olmasa, xolis bo'lgan uchunchi tomon bosh arbitrni tayinlaydi (masalan, sud, yoki savdo palatasi). Odatda, sug'urta va qayta sug'urta jamiyatlarining xodimlari yoki pensiyaga chiqqan xodimlari arbitr vazifasiga tayinlanadi. Bundan tashqari, arbitriar guruhi majlisni sug'urtachi sendenning bosh ofisi joylashgan joyda o'tkazishga kelishib oladi. Ko'p hollarda, shartnomaning «Arbitriar to'g'risida»gi shartida arbitriar guruhining qarori adolatlilik va o'ta vijdonlilik tamoyillariga asoslanishi, ish faoliyatida shakllangan odat me'yorlariga tayanilishi belgilanadi.

Yuqorida keltirilgan kichik shartlardan tashqari, nisbiy obligator qayta sug'urta shartnomalarida boshqa shartlar ham qo'llanilishi mumkin, masalan: lider to'g'risida yoki qo'llaniluvchi huquq tizimi to'g'risidagi kichik shartlar. Qayta sug'urta shartnomasida ishtirok etuvchi qayta sug'urtalovchilar soni ko'pchilikni tashkil qilgan hollarda lider to'g'risidagi kichik shart qo'llaniladi. Ushbu kichik shartda lider qayta sug'urtachining qarorlarini bajarish boshqa qayta sug'urtachilar uchun majburiyligi belgilanadi.

Yuqorida keltirilgan kichik shartlarni nonisbiy qayta sug'urta shartnomalarida qo'llash o'ziga xos xususiyatlarga ega. Nonisbiy va nisbiy qayta sug'urta o'rtasidagi asosiy farq shundan iboratki, birinchi holatda sedent va qayta sug'urtachining mukofotlari tubdan farq qiladi. Odatda, nonisbiy qayta sug'urta shaklida to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi past miqdorda qayta sug'urta mukofoti evaziga maksimal, keng bo'lgan qayta sug'urta qoplamasini olishga harakat qiladi. Qayta sug'urtachi esa, o'z

navbatida, qayta sug'urtaga qabul qilayotgan riskka adekvat bo'lgan qayta sug'urta mukofoti olishga va to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi real muhtoj bo'lgan qayta sug'urta qoplamasi bilan ta'minlashga harakat qiladi. "Zararlar va zararlilik eksedenti asoslarida" qayta sug'urta shakli sendentning risklarini tanlash borasidagi andarrayterlik siyosatiga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Chunki yirik miqdordagi zararlar yuzaga kelgan hollarda, sendentning javobgarligi me'yori qayta sug'urta shartnomasida belgilangan ustunlik miqdorida chegaralanadi. Shuning uchun, "zarar eksedenti asosida" qayta sug'urta shaklida shartnoma shartining "taqdir orqasidan borish" tamoyili qo'llanilmaydi. «Xatolar va yanglishishlar» to'g'risidagi kichik shart ham "zarar eksedenti" qayta sug'urta shartnomasining o'ziga xos xususiyatlarini va elementlarini hisobga olgan holda qo'llanilishi mumkin.

Faqat nonisbiy qayta sug'urta shartnomasida qo'llaniluvchi, maxsus kichik shartlar jumlasiga quyidagilar kiradi: "butunlay netto-zarar" to'g'risidagi kichik shart; "vaqt bo'yicha" kichik shart; "majburiyatlar va hisob-kitoblarni indeks qilish" to'g'risidagi kichik shart. Nonisbiy qayta sug'urta shaklida sug'urtachining butunlay netto-zararini qayta sug'urtachi tomonidan qoplab berilishi uchun shartnomaga "butunlay netto zarar" haqidagi kichik shart kiritilishi zarur. "Butunlay netto-zarar"— bu, barcha qaytarilgan summalar chegirilgandan keyin sug'urtachiga to'lanadigan zarardir. Qaytariladigan summalar misol: qayta sug'urtada ishtirok etuvchi qayta sug'urtachidan regress ko'rinishida qaytariladigan summalar, obligator yoki fakultativ qayta sug'urta shaklida sug'urtachining shaxsiy chegirmadan ushlab qolinuvchi summalar va sug'urtachiga boshqa to'lanishi lozim bo'lgan summalar. Bitta sug'urta voqeasi ro'y berishi natijasida sodir bo'lishi mumkin bo'lgan bir nechta sug'urta hodisalari riskini sug'urta qilish shartnomasini obligator nisbiyga qayta sug'urtalashda tomonlar "soatli shart"da kelishib oladilar. Aniq belgilangan vaqt muddatida sodir bo'lgan barcha alohida zararlar bitta umumiy zararlar yig'indisiga birlashtiriladi. Shartnomada belgilangan vaqt muddatining davomiyligi riskning xarakteriga bog'liq. Odatda, yong'in, yer qimirlash, dovul yoki siyosiy risklarga qarshi sug'urtalarning qayta

sug'urtasi uchun 72 soat, suv toshqini va suv bosish risklarining sug'urtasi uchun 168 soat vaqt muddati belgilanadi. Shartlarda quyidagi me'yorlar nazarda tutiladi:

1. Agar sug'urta hodisasini kvalifikatsiya qilish maqsadida sug'urtaga qabul qilingan risklar birlashtirilsa, u holda albatta ushbu shart qanaqa sug'urta risklariga tatbiq qilinishi (masalan, yer qimirlashi natijasida yuzaga kelgan yong'in, yer qimirlashining o'zi; dovul natijasida sodir bo'lgan suv toshqini va suv bosishi yoki dovulning o'zi) ko'rsatiladi.

2. Zararni birlashtirish uchun hududiy cheklanishlar bormi? Agar, bo'lsa, ular qanday cheklanishlar (masalan, suv toshqini va suv bosishi tumanlar bo'yicha, daryoning tumanlarga yaqinligiga qarab tumanlar bo'yicha, fuqarolarning bo'ysunmaslik harakati esa shaharlarning aniq chegarasi bo'yicha cheklanishlar).

Nisbiy qayta sug'urtada sug'urta mukofoti va zararlari sug'urtachi va qayta sug'urtachi o'rtasida nisbiy ravishda taqsimlanadi. Inflatsiyaning sug'urta summasiga nisbatan zarar miqdoriga ko'proq ta'sir ko'rsatishi sug'urta hodisasi bilan bog'liq to'lovlar miqdorini keskin oshishiga olib keladi. Inflatsiya ta'siri natijasida sug'urta to'lovlari miqdorining oshgan qismi sug'urtachi va qayta sug'urtachi manfaatlariga bir xilda taqsimlanadi. "Zarar eksedenti" qayta sug'urta shartnomalari bo'yicha sug'urta to'lovlarining miqdorini oshishi ko'proq qayta sug'urtachi manfaatlariga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Chunki, zararining ustunlikdan oshadigan qismi o'ssada, sug'urtachining portfeli miqdori o'zgarishsiz qoladi yoki ustunlikning real miqdori kamayadi.

Mol-mulk sug'urtasida sug'urta qilingan mol-mulk qiymatining real bahosi inflatsiyaning ta'siri natijasida oshadi. Mos ravishda, "eksedent zarari" qayta sug'urta shartnomasida belgilangan ustunlik miqdori esa pasayadi. Shu sababli, qayta sug'urtachi ustunlik miqdori va sug'urtalangan manfaatning real qiymatini o'zgarishi bilan bog'liq javobgarlik chegaralariga tuzatish kiritishni talab qilishi zarur. Inflatsiya ta'siri natijasida zararlarning miqdorini oshish muammosi ahamiyati ayniqsa, transport vositalari egdarining javobgarligini va umum fuqarolik javobgarliklarini sug'urtalash sohalarida oshmoqda. Chunki ushbu sug'urta turlarida zararlarni tartibga solish uchun muddat talab qilinadi. Zarar miqdorining o'sishiga inflatsiyadan

tashqari, ish haqining oshishi, zararni tartibga solish jarayoniga ta'sir qiluvchi boshqa faoliyat turlarida yuz beruvchi o'zgarishlar (huquqiy xizmat sohasi, qonunchilik, tibbiyot xizmatining qiymatini oshishi) ham katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Amalda aktuar hisoblarni qo'llay turib ham zarar miqdorining bunday o'sish me'yorini hisoblash mumkin emas.

"Eksedent zarari" qayta sug'urta shartnomasi bo'yicha zarar miqdorini oshishi qayta sug'urta mukofotining miqdoriga ta'sir ko'rsatmaydi. Shartnomaning "tuzatish yoki indeksatsiya" to'g'risidagi kichik shartini kiritish orqali inflatsiya omilining ta'siri hisobga olinadi. Ushbu kichik shart yordamida ustunlik va qayta sug'urtaning majburiyati miqdori o'rtasidagi mutanosiblik doimiy saqlanadi. Zarar miqdorining har qanday o'zgarishi qayta sug'urta shartnomasining tomonlari o'rtasidagi majburiyatlar mutanosibligiga ta'sir etmaydi. Yuqorida ta'kidlanganidek, ko'p milliy qonunchiliklarida qayta sug'urta munosabatlari fuqarolik huquqiy me'yorlar bilan tartibga solinmaydi. Moliyaviy qayta sug'urtaning murakkab tarkibi, kompleks apparat tushunchalari, turli xil maqsadlari, uni qonunchilik yordamida tartibga solishni yanada, murakkablashtiradi.

Sug'urta huquqi bo'yicha xalqaro uyushma tomonidan olib borilgan o'rganish natijasi shuni ko'rsatadiki, dunyoda ko'plab mamlakatlarning qonun tizimida moliyaviy qayta sug'urta munosabatlarini tartibga soluvchi me'yorlar o'rin olmagan (Argentina, Finlandiya, Isroil, Daniya, Fransiya). Ba'zi davlatlarda qayta sug'urtaning bunday turi qo'llanilmaydi (Sloveniya, Sal'vador va boshqa qator mamlakatlar). Moliyaviy qayta sug'urta munosabatlari keng tarqalagan davlatlarning davlat sug'urta nazorati idoralarining qarorlarini tahlil qilish natijasida moliyaviy qayta sug'urtani huquqiy tartibga solish sohasidagi tendensiyalarni aniqlashimiz mumkin. Avstraliyada imzolanuvchi, sug'urtachiga yashirin shaklda zayom kapitalini taqdim qiluvchi moliyaviy qayta sug'urta shartnomalari sug'urta nazorati idorasi bilan kelishilgan bo'lishi lozim. Fransiya sug'urta riski taqsimlanishining har qanday shakli (to'g'ridan-

to'g'ri sug'urta va qayta sug'urta shartnomalari o'rtasida farq qilinmagan holda) qayta sug'urta deb yuritiladi.

Germaniyada sug'urta yoki qayta sug'urta faoliyati bilan shug'ullanish huquqiga ega bo'lgan ikki yuridik shaxs o'rtasida tuzilgan qayta sug'urta shartnomasi moliyaviy qayta sug'urta deb ataladi.

Shvetsariyada moliyaviy qayta sug'urta shartnomalari ham oddiy qayta sug'urta shartnomalari uchun belgilangan talablarga javob berishi lozim. Moliyaviy qayta sug'urtaning maqsadi moliyaviy natijani yaxshilash, bo'sh aktivlar bilan ta'minlash, moliyaviy oqimni optimallashtirish bo'lsada, oddiy qayta sug'urta maqsadidan kam farq qiladi. Shu sababli, sug'urtachi o'z faoliyati davomida sug'urta risklari bilan bir qatorda kredit, investitsiya, moliyaviy risklarga ham duch keladi. Moliyaviy qayta sug'urta shartnomalari shu kabi risklarning bir qismini qayta sug'urtachiga berishga xizmat qiladi. Nazorat qiluvchi idoralarning "moliyaviy qayta sug'urta qayta sug'urtaning mohiyati va maqsadiga mos kelmaydi" deb fikrlashiga ko'pchilik tadqiqotchilar qo'shilmaydilar.

Buyuk Britaniyada, sug'urta nazorati idoralarining moliyaviy qayta sug'urta shartnomasiga qo'ygan talablaridan biri — bu, sug'urta riskining ancha miqdordagi qismini qayta sug'urtachiga berishdir. Ushbu keltirilgan ta'rifda muammoga duch kelgan narsa bu, riskning ancha qismini aniqlashdir. Faqat sug'urta nazorati idoralari tomonidan qayta sug'urta operatsiyalarining samarasi baholanishiga qaramasdan, agar moliyaviy qayta sug'urta shartnomasi sug'urtachining moliyaviy holatini va to'lov qobiliyatini yaxshilanishiga yordam bersa, bunday qayta sug'urta shartnomasini tuzish maqsadga muvofiqdir.

AQSHdagi ko'plab Shtatlarning fuqarolikni tartibga soluvchi qonunchiliklarida qayta sug'urtaga to'g'ridan-to'g'ri ta'rif berilmagan. "Qayta sug'urta shartnomasi" tushunchasi ostida qayta sug'urta belgisiga ega bo'lgan har qanday shartnoma tushuniladi. Bundan tashqari, 1992 yilda sug'urtachining buxgalteriya hisobida brutto-majburiyatini aks ettirish bo'yicha yangi tartib o'rnatildi. Ushbu talabga asosan, to'lanmagan zarardagi qayta sug'urtachining ulushi yoki ishlab topilmagan mukofot miqdori sug'urtachining brutto majburiyati

tarkibida hisobga olinadi. Bu tartib moliyaviy qayta sug'urta operatsiyalarining samarasiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Yuqorida keltirilgan moliyaviy qayta sug'urtaning huquqiy ta'rifi va moliyaviy qayta sug'urta shartnomasida ishtrok etuvchi sug'urtachi va qayta sug'urtachi faoliyatlarini bunday tartibga solish tahrirga muhtoj. Sug'urta tashkilotlarining risklarini boshqarishda moliyaviy qayta sug'urta mutlaqo yangi tarmoqligini inobatga olishimiz zarur. Moliyaviy qayta sug'urtaning maqsadi sug'urta operatsiyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash va sug'urtachining to'lov qobiliyatini mustahkamlash hisoblanadi. Bu borada moliyaviy qayta sug'urtaning maqsadi an'anaviy qayta sug'urta maqsadi bilan mos keladi. Shu bilan birga, moliyaviy qayta sug'urta ham an'anaviy qayta sug'urta kabi to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachilarning sug'urta operatsiyalarini moliyaviy natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Hozirgi kunda paydo bo'lgan an'anaviy konsepsiyalar alohida sug'urta turi bo'yicha sug'urta operatsiyalarining natijasini yoki ma'lum sug'urta turlari yig'indisiga nisbatan tatbiq qilinuvchi "zararlilik ekssedenti asosida" qayta sug'urta shartnomalari qayta sug'urta to'g'risidagi tushunchalarni tubdan o'zgartiradi. An'anaviy va moliyaviy qayta sug'urtaning to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasi bo'yicha risklarni qayta taqsimlash bilan bog'liq iqtisodiy mohiyati deyarli farq qilmadi. Bundan tashqari, qayta sug'urta shartnomasi shakllari, uning subyektiari tarkibi (sug'urtachi va qayta sug'urtachi) ham mos keladi. Umuman olganda, moliyaviy qayta sug'urtaning iqtisodiy tabiati an'anaviy qayta sug'urtaning mohiyatiga va uning maqsadlariga qarama-qarshi kelmaydi va shuning uchun moliyaviy qayta sug'urta kelajakda keng sohalarda qo'llanilish istiqboliga ega.

3.2. Milliy qayta sug'urtalash bozorini rivojlantirish istiqbollari

O'zbekiston sug'urta bozorining zamonaviy holati, uning infratuzilmasining rivojlanganlik darajasi mavjud sug'urta kompaniyalari faoliyatini tartibga solish tizimini takomillashtirishni talab etmoqda. Sug'urta faoliyatini yanada

takomillashtirishdan maqsad sug'urtalovchilarning kapitallashuvi va moliyaviy barqarorligini oshirish, ularning hududiy tarmoqlarini kengaytirish va sug'urta tashkilotlari investitsion jarayonlardagi ishtirokini rag'batlantirish, shuningdek sug'urta xizmatlari iste'molchilarining huquqlarini samarali himoya qilishni ta'minlashdan iborat. Qayta sug'urtalash sohasini ham sug'urta sohasi bilan bir qatorda rivojlantirib, takomillashtirib borish zamon talablariga aylanmoqda.

So'ngi yillarda sug'urta sohasi bilan bir qatorda qayta sug'urtalash sohasini ham rivojlantirish va takomillashtirish bo'yicha hukumatimiz tomonidan katta ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2011 yil 31 maydagi "Sug'urtachilarning moliyaviy barqarorligini yanada oshirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-1544-son qaroriga muvofiq qayta sug'urtalovchilarning ustav kapitalining eng kam miqdori 2012 yil 1 iyuldan boshlab 5 mln Yevro ekvivalentini tashkil etishi va 2014 yil 1 iyulgacha qayta sug'urtalovchilar ustav kapitalini kamida 6 mln Yevro ekvivalentiga yetkazishi zarurligi qayta sug'urtalovchilar moliyaviy barqarorligini yildan yilga oshirib boradi. 2010 yilda "Qayta sug'urta xizmatlari ko'rsatishning yagaona talablari va standartlari to'g'risida" gi nizomni ishlab chiqilishi ushbu soha bo'yicha qonuniy huquqiy bazani yanada takomillashtirdi va qayta sug'urtalash sohasi bo'yicha aniq shakl va talablarni belgilab berdi.

Qayta sug'urta qilish operatsiyalarini yuqori saviya va tez vaqtda amalga oshirish uchun birinchi navbatda ikki tomon, ya'ni qayta sug'urta qildiruvchi va qayta sug'urtalovchi o'rtasida tegishli aloqa o'rnatilgan bo'lmog'i lozim. Chunki, qayta sug'urta qilish operatsiyalarining muvafaqqiyatli o'tishi tomonlarning bir-birini qanchalik yaxshi bilishi, qanchalik bir-biri to'g'risida ko'p, aniq va aktual ma'lumotga ega ekanligiga bog'liqdir. Shuning uchun sug'urta firibgarligini oldini olish va sug'urta portfellarini barqaror qayta sug'urta qilish himoyasi bilan ta'minlashda sug'urtalovchilar o'rtasida axborot almashinuv vositalari yordamida aloqa o'rnatish katta ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kunda amalga oshirilayotgan qayta sug'urtalash operatsiyalarida mamlakatimizda chel eldan qayta sug'urta mukofotlarini qabul qilish darajasi

nisbatan pastroq. Bu jarayonni tez va samarali amalga oshirishni yo'lga qo'yish uchun esa, milliy sug'urta kompaniyalari xalqaro bozorda keng ko'lamda hamkorlik ishlarini amalga oshirmog'i lozim. Xalqaro bozorda samarali foliyat olib borish uchun esa xalqaro reyting tashkilotlari tomonidan berilgan yuqori reyting darajasiga ham ega bo'lish zarur.

Mamlakatimizda qayta sug'urtalash sohasi bo'yicha bir qator ijobiy ishlar amalga oshirilgan bo'lsada, hozirgi kunda qayta sug'urtalash sohasi bo'yicha qonunchilikda ham amaliyotda ham bir qator muammolar mavjud. Bunday muammolardan biri, qayta sug'urtalash mukofotlaridan olingan daromadlarni ikkiyoqlama soliqqa tortishdir. O'zbekiston respublikasi va Rossiya Federatsiyasi o'rtasida 1994 yil 2 martda imzolangan "Daromadlarni ikkiyoqlama soliqqa tortishdan qochish to'g'risida"gi bitimga asosan bir davlatda daromad ko'rgan va tegishli soliqni to'lagan shaxs ikkinchi davlatda shu soliqqa tortilishi mumkin emas. Lekin qayta sug'urta qilish operatsiyalari bo'yicha aynan shu masalada muammo yuzaga kelmoqda. Bunda qayta sug'urta qildiruvchi qayta sug'urta qilish mukofotini qayta sug'urtalovchiga uzatgandan keyin, qayta sug'urtalovchi davlatdan tegishli soliq to'langanligini tasdiqlovchi ma'lumotnoma kelib, soliq organlari tomonidan ko'rib chiqilib, qayta sug'urtalash mukofotiga nisbatan foyda solig'i kamaytirilmagunicha, asosiy sug'urta mukofotiga nisbatan to'liq soliq to'lashga majbur bo'lmoqdalar. Qayta sug'urta qilish operatsiyalarida qayta sug'urta qilish mukofotlarining yirikligi va ularning asosan valyutada amalga oshirilishini hisobga olsak, sug'urtalovchilarning o'z mablag'larida va xorijiy valyuta rezervlarida vaqtinchalik yo'qotishlarni kuzatish mumkin.

Fikrimizcha, yuqorida aks ettirilgan jarayonni tezlashtirish va optimallashtirishni ta'minlovchi xalqaro ikki tomonlama bitimni qabul qilinishi, milliy sug'urta kompaniyalarimizni xalqaro sug'urta bozoridagi ishtirokini oshirishga yanada turtki bo'lar edi. Shu bilan birga, milliy sug'urtalovchilarimizdan qayta sug'urta mukofotlarini qabul qilib oluvchi yirik davlatlar, ayniqsa Buyuk Britaniya bilan ham shunday bitimni tuzilishi qayta

sug'urta berilayotgan mukofotlar stavkalarini ozgina bo'lsada pasayishiga olib kelardi.

Milliy qayta sug'urta bozorining hozirgi kundagi eng katta muammolaridan biri bu qayta sug'urta mukofotlarining juda katta qismini chetga chiqib ketayotganligidir. Bu holat nafaqat sug'urta sohasiga, balki davlatning pul kredit siyosatiga ham o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Chunki boshqa davlatlar bilan amalga oshirilayotgan barcha qayta sug'urtalash operatsiyalari valyutada amalga oshiriladi va bu qayta sug'urta mukofotlari bilan bir qatorda davlatimizdan valyutaning ham chiqib ketishiga olib keladi. Shuni ta'kidlab o'tish joizki, qayta sug'urta qilish bo'yicha absalyut ko'rsatkichlarning o'sishi sug'urta bozoridagi qayta sug'urta qilish operatsiyalari hajmi ulushining o'sishini bildirmaydi. Bu o'sish faqatgina milliy sug'urta bozorimizdagi sug'urta mukofotlarining umumiy o'sishi bilangina bog'liqdir. Milliy sug'urta kompaniyalarimiz qayta sug'urtalashni katta hajmda xorijiy kompaniyalar bilan amalga oshirishiga sabab mamlakatimizda qayta sug'urtaga katta hajmdagi risklarni qabul qila oluvchi kompaniyalarning juda kamligidir. 2013 yil 1 martdan boshlab esa "O'zagrosug'urta" DASK kompaniyasi qayta sug'urta operatsiyalari bilan shug'ullana boshladi. Bu esa, mamlakatimiz qayta sug'urtalovchi kompaniyalari yana bittaga ko'paygani va qayta sug'urta mukotlarini mamlakatimizda olib qolish imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Fikrimizcha, mamlakatimizda qayta sug'urta mukofotlarini chetga chiqib ketishini oldini olish va chetdan qayta sug'urta mukofotlarni hajmini oshirish uchun quyidagi ishlar amalga oshirilsa maqsadga muvofiq bo'ladi deb o'ylaymiz:

1. Hukumat ko'magi ostida barcha milliy sug'urta kompaniyalari ishtirokidagi sug'urta POOL ini tashkil etish lozim. Shunda juda katta hajmdagi risklarni ham mamlakatimizda sug'urtalashga imkon tug'iladi. Sug'urta POOL ini tashkil etish to'g'risida hukumat qarorini ishlab chiqish va ushbu vazifani amalga oshirishni Moliya vazirligiga yuklash maqsadga muvofiq bo'ladi deb o'ylaymiz.

2. Qayta sug'urta qilishga iqtisodiy talab mavjud bo'lmagan hollarda, xorijga qayta sug'urta qilishning oldini olish uchun boshqa mamlakatlar bilan amalga

oshirilayotgan qayta sug'urtalash kvotasining davlat tomonidan ishlab chiqishi lozim. Qayta sug'urta qilishning bunday huquqiy muvofiqlashtirilishi va bir vaqtning o'zida ichki sug'urta bozorida qayta sug'urta qilishni rag'batlantirishning solikli mexanizmi bilan qo'shimcha tarzda to'ldirilishi va mamlakatimizdan tegishli ravishda xorijga qayta sug'urta qilishga uzatishlar hajmini chegaralash mumkin.

3. Yirik aksiyadorlik tijorat banklari ishtirokida faqat qayta sug'urtalashga ixtisoslashgan ustav kapitali 50 mln Yevro dan ziyod bo'lgan qayta sug'urtalovchi aksiyadorlik kompaniyasini tashkil etish.

4. Milliy qayta sug'urtalovchilarni monopol faoliyani cheklash maqsadida ichki qayta sug'urtalashning chegaraviy kvotasini belgilash. Bu ishni amalga oshirish uchun "qayta sug'urta xizmatlari ko'rsatishning yagona talablari va standartlari to'g'risida"gi nizomga o'zgartirish kiritish orqali aniq kvotani belgilash mumkin.

5. Boshqarish huquqi milliy kompaniyalarda bo'lgan qo'shma qayta sug'urtalovchi aksiyadorlik kompaniyalarini tuzish orqali ham sug'urta mukofotlarini chetga chiqib ketishini oldini olish mumkin.

Qayta sug'urta bozorida yuzaga kelayotgan yana bir muammolardan biri bu sug'urta sohasida qabul qilinayotgan ba'zi qonuniy-me'yoriy hujjatlarni qayta sug'urtalashni hisobga olmagan holda ishlab chiqilganidir. Xususan, "Ish beruvchining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish" qonuni bo'yicha ushbu sug'urta turi bo'yicha aniq stavkalar o'rnatilgan. Amaliyotda esa bu sug'urta turi bo'yicha katta miqdordagi sug'urta summolari vijudga kelgan. Ba'zi shartnomalar bo'yicha, bu sug'urta summolari ichki sug'urta bozorining kapital sig'imidan bir necha barobar katta ham bo'lgan. Shuning uchun bu sug'urta turi bo'yicha risklar qayta sug'urta qilishga uzatilishi kerak bo'ldi. Lekin bunda bu sug'urta turi bo'yicha sug'urta stavkalari xorijga qayta sug'urta qilishga uzatish uchun zarur bo'lgan brutto stavkalarga mos kelmasligi aniqlangan. Shuning uchun sug'urta sohasiga tegishli qonuniy-me'yoriy hujjatlar qabul qilinayotgan paytda qayta sug'urta qilishni ham hisobga olish zarur.

Qayta sug'urtalash sohasida yuzaga kelayotgan muammolardan navbatdagisi qayta sug'urtalovchilar o'z kapitallarini investitsiyalarga yo'naltirishi bilan bog'liq bo'lgan muammolardir. Qayta sug'urtalovchilarni ustav kapitali yuqori bo'lishini hisobga olgan holda, aytish mumkinki, qayta sug'urtalovchilarni keng qamrovli investitsion siyosatini amalga oshirishi va iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarini ham qo'llab-quvvatlashi mumkin.

O'zbekiston sug'urta kompaniyalarining moliya bozorida ishtiroki borasida ham yetarli darajada kamchiliklar bor. Sug'urta kompaniyalari ham o'z kapitallarini yuqori foyda keltiruvchi qimmatli qog'ozlarga tikib yalpi foydalarini sezilarli darajaga oshirishlari mumkin. Rivojlangan mamlakatlar sug'urta kompaniyalarining ko'pchiligini investitya faoliyati daromadlari sug'urta faoliyati daromadlaridan yuqoridir. O'zbekistonda esa, sug'urta kompaniyalarining investitsion daromadlari juda kam ulushni tashkil etadi. Mamlakatimizda sug'urta kompaniyalarining investitsion daromadlarini oshirishning eng samarali yo'llaridan biri bu xalqaro moliya bozorida ular ishtirokini yanada oshirishdan iborat. Buning uchun esa, ushbu sohani yaxshi tushunuvchi va tahlil eta oluvchi yetuk kadrlarni tayyorlash zarur. Shu bilan birga, davlat tomonidan sug'urta bozori professional ishtirokchilari xalqaro moliya bozori samarali ishtirok etishini ta'minlovchi huquqiy-me'yoriy chora-tadbirlar ishlab chiqilishi lozim.

Xulosa va takliflar

O'zbekistonda bozor munosabatlari shakllanayotgan hozirgi davrda jamiyatning va iqtisodiyotning turli sohalari barqarorligi va rivojlanishini ta'minlashda sug'urta va qayta sug'urtaning zarurligi namoyon bo'lmoqda va ahamiyati ortib bormoqda. Respublikamiz sug'urta va qayta sug'urta bozori bozori davlat yaratib bergan imkoniyatlardan foydalangan holda keng ko'lamda shakllanib, rivojlanib bormoqda.

Ilmiy tadqiqotni o'rganish, tahlil va tadqiq qilish jarayonida tahlil natijalariga asoslangan holda quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi:

— Qayta sug'urta sug'urtaning mustaqil tarmog'i va u sug'urtalovchilarni yuzaga kelishi mumkin bo'lgan katta hajmdagi risklardan himoya qiladi. Shuningdek, qayta sug'urta xalqaro biznes hisoblanadi va risklarni jahon sug'urta bozorida ikkilamchi taqsimlaydi.

— Mustaqillik yillarda mamlakatimizda qayta sug'urtalash sohasini rivojlantirish bo'yicha katta ishlar amalga oshirildi. 2002 yildan boshlab sug'urta faoliyati tabaqalashtirildi va qayta sug'urta bilan shug'ullanish uchun sug'urtalovchilar hozirgi kunda 5 mln Evro ustav kapitaliga ega bo'lishi va 2014 1 iyuldan esa 6 mln Evroga ega bo'lishi shartligi belgilab qo'yildi. Shuningdek, 2010 yilda moliya vazirligi tomonidan qayta sug'urtalash faoliyatining yagona talablari va standartlarining ishlab chiqilishi mamlakatimizda qayta sug'urtalashni amalga oshirishning aniq shartlari, shartnomalarni kuchga kirish va bekor qilish tartibini belgilab berdi va bu qayta sug'urtalashda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni bartaraf etish uchun asos bo'ldi.

— 2006 yilda qayta sug'urta faoliyatiga ixtisoslashgan "Transinsurance RE" O'zbekiston-Shvetsariya qo'shma sug'urta kompaniyasining tashkil etilishi mamlakatda qayta sug'urta qabul qilinayotgan mukofotlar hajmining oshishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Natijada, mamlakatimizda qabul qilinayotgan qayta

sug'urta mukofotlari hajmi 2.74 mlrd so'mga ko'paydi va oldingi yilga nisbatan 137.7 foizga o'sish kuzatildi.

— 2003 yillarda qayta sug'urtaga qabul qilingan mukofotlar hajmi 1 mlrd so'mga ham yetmagan bo'lsa bu ko'rsatkich 2006 yilga kelib 4.73 mlrd so'mga yetdi va 2012 yilga kelib esa, 14 mlrd dan oshib ketdi. Bu esa qayta sug'urta faoliyati mamlakatimizda jadal sur'atlar bilan rivojlanib borayotganligini bildiradi.

Ilmiy izlanishlarda kelib chiqib, hozirgi kunda milliy qayta sug'urta bozorida quyidagi muammolar mavjudligi aniqlandi:

— Mamlakatimizda qayta sug'urtalovchi kompaniyalar sonining kamligi va borlarining ham moliyaviy imkoniyatlari yuqori emasligi sababli qayta sug'urta mukofotlarining juda kam qismi mamlakatda olib qolinib, katta qismi xorij davlatlariga to'lab berilayotganligi. Yani, 2012 yilda qabul qilingan qayta sug'urta mukofotlari hajmi 14.5 mlrdni tashkil etgan va jo'natilgan qayta sug'urta mukofotlari hajmi 63.3 mlrd so'mni tashkil etgan. Qayta sug'urta mukofotlarini chetga valyutada to'lab berilishini hisobga olsak, bu holat mamlakatdan valyutani ham chiqib ketishiga olib kelayotganligini ko'rish mumkin.

— Hukumat tomonidan ikkiyoqlama soliqqa tortishdan qochish bo'yicha aniq huquqiy ba'za ishlab chiqilmaganligi va chetdan kelayotgan qayta sug'urta mukofotlarini soliqqa tortiladigan ba'zadan chegirish bo'yicha muammolar mavjudligi.

— Hozirgi kundagi yana bir muammolardan biri sug'urtalovchilar bilan bir qatorda qayta sug'urtalovchi kam sonli kompaniyalarning ham investitsiya faoliyatidan samarali foydalana olmayotganligidir. Ya'ni sug'urtalovchilarning investitsion faoliyati daromadlari ularning yalpi daromadlarining yigirma foizidan ham oshmayotganligi.

— Milliy sug'urta bozorida qayta sug'urtalovchi kompaniyalar sonining kamligi qayta sug'urta bozorida monopoliyani yuzaga keltirayotganligi va natijada qayta sug'urtalash mukofotlarining milliy bozordagi stavkasi balandligi

sababli ehtiyoj bo'lmaganda ham chetga qayta sug'urtalashni amalga oshirilayotganligi.

Milliy qayta sug'urta bozorini takomillashtirish va yuqoridagi mavjud muammolarni hal etish yuzasidan quyidagi taklif va tavsiyalarni bildirmoqchimiz:

1.Hukumat ko'magi ostida barcha milliy sug'urta kompaniyalari ishtirokidagi sug'urta POOL ini tashkil etish lozim. Ya'ni, tashkil etilgan sug'urta POOL ni ishtirokchilarini ko'paytirish. Shunda juda katta hajmdagi risklarni ham mamlakatimizda sug'urtalashga imkon tug'iladi. Sug'urta POOLini tashkil etish to'g'risida hukumat qarorini ishlab chiqish va ushbu vazifani amalga oshirishni Moliya vazirligiga yuklash maqsadga muvofiq bo'ladi deb o'ylaymiz.

2.Qayta sug'urta qilishga iqtisodiy talab mavjud bo'lmagan hollarda, xorijga qayta sug'urta qilishning oldini olish uchun boshqa mamlakatlar bilan amalga oshirilayotgan qayta sug'urtalash kvotasining davlat tomonidan ishlab chiqishi lozim. Qayta sug'urta qilishning bunday huquqiy muvofiqlashtirilishi va bir vaqtning o'zida ichki sug'urta bozorida qayta sug'urta qilishni rag'batlantirishning solikli mexanizmi bilan qo'shimcha tarzda to'ldirilishi va mamlakatimizdan tegishli ravishda xorijga qayta sug'urta qilishga uzatishlar hajmini chegaralash mumkin.

3.Milliy qayta sug'urtalovchilarni monopol faoliyani cheklash maqsadida ichki qayta sug'urtalashning chegaraviy kvotasini belgilash. Bu ishni amalga oshirish uchun "qayta sug'urta xizmatlari ko'rsatishning yagona talablari va standartlari to'g'risida"gi nizomga o'zgartirish kiritish orqali aniq kvotani belgilash mumkin.

4.Boshqarish huquqi milliy kompaniyalarda bo'lgan qo'shma qayta sug'urtalovchi aksiyadorlik kompaniyalarini tuzish orqali ham sug'urta mukofotlarini chetga chiqib ketishini oldini olish mumkin.

5.Yirik aksiyadorlik tijorat banklari ishtirokida faqat qayta sug'urtalashga ixtisoslashgan ustav kapitali 50 mln Yevro dan ziyod bo'lgan qayta

sug'urtalovchi aksiyadorlik kompaniyasini tashkil etish. Bu ishning amalga oshirilishi mamlakatimizda qayta sug'urta sig'imini yana 50 mln Evroga oshiradi. ``

6.Qayta sug'urta sohasini to'liq qamrab oladigan "Qayta sug'urtalash faoliyati to'g'risida" qonun ishlab chiqish. Qonun xalqaro talablarga to'liq mos keladigan bo'lishi lozim. Ushbu vazifani bajarilishi qayta sug'urta sohasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni oldini oladi va amalga oshirilishi mumkin bo'lgan sug'urta qallobligini ma'lum darajada cheklaydi.

7.Xalqaro hamkorlikni yanada kuchaytirish va kadrlarni xorij kompaniyalari bilan tajriba almashinishini samarali yo'lga qo'yish.

Yuqoridagi keltirilgan takliflarning amaliyotga tatbiq etilishi bizning fikrimizcha, milliy qayta sug'urta bozori va undagi operatsiyalarni ma'lum darajaga takomillashishiga hamda O'zbekiston sug'urta bozorining xalqaro sug'urta bozorlarida faol integratsiyalashuvini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

I.O'zbekiston Respublikasi qonunlari

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T: "O'zbekiston" 2012 yil
- 2.O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi T: "Sharq" 2010 yil

3. O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi T: "Sharq" 2012 yil
4. O'zbekiston Respublikasi "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi qonuni, 5 aprel 2002 yil (O'zgartirish va qo'shimchalar bilan)
5. O'zbekiston Respublikasi "Transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish to'g'risida" gi qonuni, 21 fevral 2008 yil (O'zgartirish va qo'shimchalar bilan)
6. O'zbekiston Respublikasi "Ish beruvchining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish to'g'risida"gi qonuni, 17 aprel 2009 yil (O'zgartirish va qo'shimchalar bilan)
7. O'zbekiston Respublikasi "Xususiy korxonalar to'g'risida"gi qonuni. 11 dekabr 2003 yil (O'zgartirish va qo'shimchalar bilan)

II. O'zbekiston Respublikasi Prezident farmonlari va qarorlari, Vazirlar mahkamasining qarorlari hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlar

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2002 yil 31 yanvardagi "Sug'urta bozorini yanada erkinlashtirish va rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida"gi PF-3022-son Farmoni "Xalq so'zi" 2002 yil 1 fevral
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 10 apreldagi "Sug'urta bozorini yanada isloh qilish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-618-son qarori "Xalq so'zi" 2007 yil 11 aprel
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 21 maydagi "Sug'urta bozorini yanada isloh qilish va rivojlantirish oid qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-872-son qarori "Xalq so'zi" 2008 yil 22 may
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011 yil 31 maydagi "Sug'urtachilarning moliyaviy barqarorligini yanada oshirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-1544-son qarori
12. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2002 yil 27 noyabrdagi "Sug'urta xizmatlari bozorini yanada yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'grisida"gi qarori
13. "Sug'urtalovchilar va qayta sug'urtalovchilar to'lov qobiliyati to'g'risida" gi Nizom 2008 yil 22 aprel

14. “Sug’urtalovchilarning sug’urta zaxiralari to’g’risida” gi Nizom
15. “Qayta sug’urta xizmatlari ko’rsatishning yagona talablari va standartlari to’g’risida”gi Nizom 2010 yil 27 dekabr

III. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov asarlari

- 16.I.A.Karimov “O’zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo’lida” T:O’zbekiston 1995
- 17.I.A.Karimov “Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi” T:O’zbekiston 1997
- 18.I.A.Karimov “O’zbekistonning o’z istiqlol va taraqqiyot yo’li” T:O’zbekiston 1999
- 19.I.A.Karimov “O’zbekiston XXI asrga intilmoqda” T:O’zbekiston 1999
- 20.I.A.Karimov “Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O’zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo’llari va choralari” T:O’zbekiston 2009
21. I.A.Karimov “O’zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida” T:O’zbekiston 2011

VI. Asosiy adabiyotlar

22. Балабанов И.Т., Балабанов А.И. Страхование. Учебник для вузов -СПб.: Питер, 2003.-256 с.
- 23.Гинзбург А.И. Страхование. - СПб: Питер, 2002. - 176 с
24. Шахов В.В. Страхование. Учебник для вузов.-М.: ЮНИТИ, 2004. -311 с
25. Гвозденко А.А. Основы страхования: Учебник. - 2-е изд., перераб. и доп. -М.: Финансы и статистика, 2004. - 320 с.
26. Годин А.М., Фрумина СВ. Страхование: учебник. - М.: изд-во «Дашков и К», 2009. - 480 стр
27. Гребенщиков Э.С. Финансовый кризис в мире: последствия и уроки для страхового бизнеса, регуляторов и страхователей// Финансы, №3 2009 г. с.53-54
28. Адамчук Н.Г., Юлдашева Р.Т. Обзор страховых рынков ведущих стран мира, (серия «Мировые страховые рынки»). - М.: Анкил, 2009
29. Архипов А.П., Гомелля В.Б. Основы страхового дела. Учебное пособие. -М.:МаркетДС, 2009

30. Ермасов СВ., Ермасова Н.Б. Страхование: Учеб. пособие для вузов. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. - 462 с
31. Корнилов И.Л. Основы страховой математики: Учеб. пособие для вузов. -М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. - 400 с.
32. Романова М.В. Налогообложение страховой деятельности. /Под ред. В.В.Шахова.-М.: Финансы и статистика, 2007
33. Сплетухов Ю.А., Дюжиков Е.Ф. Страхование: Учебное пособие. - М.: ИНФРА-М, 2008. - 311 с. - (Серия "Высшее образование").
34. Страхование /под ред. Т.А.Федоровой. - М.: "Экономистъ", 2008. - 875с.
35. Страхование: принципы и практика / Составитель Дэвид Бланд: Пер. с англ. - М.: Финансы и статистика, 2008. - 416 с
36. Теория и практика страхования. Учебное пособие. - М.: Издательский центр «Анкил», 2007
37. Федоров Т.А. Страхование в условиях рыночной экономики: принципы и практика. Учебное пособие. Изд-во СПбУЭФ, 2009
38. Яковлева Т.А., Шевченко О.Ю. Страхование: Учеб. пособие - М.: Юрист, 2008
39. Шахов В.В., Миллерман А.С., Медведев В.Г. Теория и управление рисками в страховании. - М.: Финансы и статистика, 2008. - 224 с.
40. Юлдашев Р. Страховой бизнес. Словарь. - М.: Анкил, 2010 Г.-272 с
- 41.Black K. and H. Skipper "Insurance" USA 2008
- 42.Michael R. "Insurance" Prentice Hall 2009
- 43.Arrow, Kenneth J. "Reinsurance" New York: Wiley 2009
- 44.Ambrose, Stephen E. "Insurance and reinsurance" New York: Simon 2010
- 45.Brockway, George P. "Risk and Insurance" London: press 2010
- 46.Adaham W. "Insurance business" India 2008

V. Qo'shimcha adabiyotlar

47. Фогельсон Ю.Б. Введение в страховое право. Просто о сложном. Издание второе.-М.: БЕК, 2001
48. Юлдашев Р. Страховой бизнес. Словарь. - М.: Анкил, 2002 Г.-272 с

49. Теория и практика страхования. Учебное пособие. - М.: Издательский центр «Анкил», 2003.
50. Сплетухов Ю.А. Страхование ответственности. - М: Аудит, 2005.-172 с.
51. Сухов В.А. “Страховой рынок России” М: Анкил 2008

VI. Davriy nashrlar, statistik to'plamlar va hisobotlar

52. Boymurodov T.M. “Sug'urta tizimida marketing va monitoring dasturlarini ishlab chiqish”. O'zbekiston axborotnomasi 2001
53. Imomov Sh. “Sug'urta –iqtisodiyotni himoyalash va rivojlantirishning muhim omili” xalq so'zi 2002 yil 27 noyabr
54. Mirsodiqov M. “современное состояние и тенденции развития страхового рынка Узбекистана”
55. Ikromov O.G. Shennayev X. “O'zbekistonda sug'urta xizmatlari bozori: Rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari” moliya jurnali 2008 yil, 1-son
56. Xolikov U. “O'zbekiston sug'urta kompaniyalari xalqaro sug'urta bozori ishtirokchilari sifatida” Barkamol avlodni ish bilan ta'minlash davr talabi Ilmiy amaliy konferensiyasi materiallari 2009 yil 15 dekabr
57. Xolikov U. “Xalqaro sug'urta bozoriga jahon moliyaviy Iqtisodiy inqirozining ta'siri” Byudjet tizimini takomillashtirish masalalari bo'yicha Respublika ilmiy amaliy konferensiyasi 2010 yil mart
58. Olimjon Ikromovning 2013 yil 24-28 aprel Xalqaro Investitsiya-Moliya forumidagi taqdimot materiallari
59. Go'zal Anarqulovning 2013 yil 24-28 aprel Xalqaro Investitsiya-Moliya forumidagi taqdimot materiallari
60. 2013 yil 24-28 aprel Xalqaro Investitsiya-Moliya forumi qatnashchisi Rossiyaning “YUNITY RE” qayta sug'urta kompaniyasi rahbari Dmitriy Vaninning taqdimot materiallari

VII. Internet saytlari

61. [http:// www.mf.uz](http://www.mf.uz) (O'zbekiston respublikasi Moliya vazirligi)
62. [http:// www.stat.uz](http://www.stat.uz) (O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika qo'mitasi)
63. [http:// www.gov.uz](http://www.gov.uz) (O'zbekiston respublikasi hukumat portali)

64. [http: // www.lex.uz](http://www.lex.uz) (O'zbekiston respublikasi qonun hujjatlari to'plami)
65. [http: // www. www.allinsurance.ru](http://www.allinsurance.ru)
66. [http: // www.expert.ru](http://www.expert.ru)
67. [http: // www.saipro.uz](http://www.saipro.uz)
68. [http: // www. uzreport.com](http://www.uzreport.com)
69. [http: // www.ankil.ru](http://www.ankil.ru)
70. [http: // www.znay.ru](http://www.znay.ru)
71. [http: // www.strahovka.ru](http://www.strahovka.ru)
72. [http: // www.agros.uz](http://www.agros.uz)
73. [http: // www.uzbekinvest.uz](http://www.uzbekinvest.uz)
74. [http: // www.kafolat.uz](http://www.kafolat.uz)
75. [http: // www.euroasiainsurance.uz](http://www.euroasiainsurance.uz)
76. [http: // www.alfainvest.uz](http://www.alfainvest.uz)
77. [http: // www.alskom.uz](http://www.alskom.uz)
78. [http: // www.kapitalsugurta.uz](http://www.kapitalsugurta.uz)
79. [http: // www. google.com](http://www.google.com)
80. [http: // www. mns.com](http://www.mns.com)

1-Ilova

ДОГОВОР № 5
ОБ ОБЩИХ УСЛОВИЯХ ФАКУЛЬТАТИВНОГО ПЕРЕСТРАХОВАНИЯ
(РЕТРОЦЕССИИ)

НКЭИС “Узбекинвест” в лице Генерального директора _____, действующего на основании Устава, с одной стороны, и **Страховая организация ЗАО “_____”** в лице Генерального директора Мухамеджановой Ф., действующая на основании Устава, с другой стороны, (далее именуемые “Стороны”, а по отдельности «Сторона»), заключили настоящий Договор об общих условиях

факультативного перестрахования (ретроцессии) – далее по тексту «Договор» о нижеследующем:

Раздел 1. «ТЕРМИНЫ»

Статья 1. В договорах и иных документах, касающихся факультативного перестрахования (ретроцессии), Стороны используют следующие специальные термины в согласованном значении:

1.1. «перестрахователь (ретроцедент)» - сторона, передающая риск в перестрахование (ретроцессию);

1.2. «перестраховщик (ретроцессионер)» - сторона, принимающая риск в перестрахование (ретроцессию);

1.3. «договор факультативного перестрахования» (ретроцессии) - соглашение перестрахователя и перестраховщика о факультативном перестраховании, заключенное путем составления одного документа, подписанного сторонами, либо путем акцепта слипа, а также путем обмена иными документами, содержащими соглашение сторон по всем существенным условиям осуществляемого перестрахования, посредством почтовой, телеграфной, телетайпной, телефонной, электронной или иной связи, позволяющей достоверно установить, что документ исходит от Стороны по договору;

1.4. «собственное удержание» - сумма, в пределах которой Перестрахователь (ретроцедент) оставляет на своей ответственности определенную долю обязательств по договорам соответственно страхования и факультативного перестрахования (ретроцессии);

1.5. «лимит ответственности перестраховщика - определенная договором факультативного перестрахования (ретроцессии) сумма, в пределах которой перестраховщик несет обязательства по выплате страхового возмещения или страховой суммы при наступлении страхового случая;

1.6. «компромиссная выплата» - выплата перестрахователем, как правило, полного или части страхового возмещения или страховой суммы вследствие события, которое в соответствии с договором страхования и/или правилами страхования, подлежащими применению, либо договорам перестрахования (ретроцессии) может быть не признано страховым случаем, либо имеются иные предусмотренные законом или договором страхования (факультативного перестрахования) основания для отказа перестрахователем в выплате страхового возмещения (страховой суммы) или существенного уменьшения ее размера;

1.7. «франшиза» - предусмотренное договором страхования освобождение страховщика – перестрахователя от возмещения убытков в установленном размере, соответствующим образом уменьшающее убытки, подлежащие возмещению со стороны перестраховщика.

Если иное не предусмотрено в договорах страхования или факультативного перестрахования (ретроцессии), то франшиза, исчисляется от страховой суммы по договору страхования;

1.8. «условная франшиза» - сумма, в пределах которой перестрахователь освобождается от обязанности выплаты страхового возмещения или страховой суммы, при условии, что размер убытков не превышает эту сумму.

Статья 2. Стороны вправе в дальнейшем согласовывать иное определение как всех, так и отдельных терминов либо в дополнительном соглашении к настоящему Договору, либо в договоре факультативного перестрахования (ретроцессии). Если новое определение термина содержится в договоре факультативного перестрахования (включая дополнительные соглашения к нему), то оно имеет силу только для отношений Сторон в рамках указанного договора.

Раздел 2. ПРЕДМЕТ ДОГОВОРА

Статья 3. Настоящий Договор регулирует общие условия осуществления факультативного перестрахования (ретроцессии), а также общие права и обязанности Сторон при заключении и исполнении договоров факультативного перестрахования (ретроцессии).

Статья 4. Права и обязанности Сторон, предусмотренные настоящим Договором, возникают с момента заключения ими договора факультативного перестрахования (ретроцессии) или предварительного договора факультативного перестрахования (ретроцессии), если в заключенном договоре перестрахования (ретроцессии) не предусмотрены иные права и обязанности Сторон.

Статья 5. Каждая из Сторон настоящего Договора может передавать другой Стороне и принимать от нее риски в перестрахование. Вопрос о принятии (передаче) риска решается каждой из Сторон самостоятельно.

Раздел 3. ПОРЯДОК ПЕРЕДАЧИ И ПРИНЯТИЯ РИСКОВ В ПЕРЕСТРАХОВАНИЕ

Статья 6. Передача и прием рисков в перестрахование осуществляется путем заключения договора факультативного перестрахования (ретроцессии), который действует на условиях настоящего Договора, если Сторонами не согласовано иное.

Статья 7. Предложение рисков в перестрахование производится путем направления перестрахователем перестраховщику оферты (слипа, коверноты, договора), которая действует в течение 2-х рабочих дней, если в оферте не указан или Сторонами не согласован иной срок ее действия.

В договоре перестрахования должны быть указаны следующие существенные условия:

1) предметом договора перестрахования является перестрахование риска

выплаты перестрахователем страхового возмещения или страховой суммы (или их части) по заключенному им основному договору страхования (перестрахования);

- 2) имущественный интерес, застрахованный (перестрахованный) перестрахователем (с указанием номера и даты основного договора страхования (факультативного перестрахования) и являющийся объектом перестрахования. При этом описание застрахованного (перестрахованного) объекта должно позволить однозначно идентифицировать такой объект;
- 3) характер события (страховой случай), на случай наступления которого осуществляется перестрахование;
- 4) дополнительные условия, влияющие на возникновение страховых обязательств перестраховщика (тип перестрахования: пропорциональное, непропорциональное (эксцедент убытка, эксцедент суммы и т.д.));
- 5) лимит ответственности - размер обязательств перестраховщика по договору факультативного перестрахования (ретроцессии);
- 6) период перестрахования по договору факультативного перестрахования (ретроцессии);
- 7) срок действия договора факультативного перестрахования (ретроцессии). В тех случаях, когда срок действия договора факультативного перестрахования (ретроцессии) непосредственно в его тексте не указан, то датой его заключения считается дата акцепта слипа, а датой прекращения действия считается дата прекращения действия оригинального договора страхования;
- 8) объем обязательств сторон (собственное удержание перестрахователя и лимит ответственности перестраховщика);
- 9) размер, сроки и порядок оплаты перестраховочной премии.

Если в оферте не были указаны какие-либо из перечисленных выше условий, но перестраховщик ее акцептовал, то он в дальнейшем не имеет права сослаться на отсутствие в договоре соответствующих условий, так как считается, что стороны не признали отсутствующие условия существенными.

Статья 8. При передаче рисков в перестрахование перестрахователь обязан предоставлять перестраховщику всю необходимую информацию по предлагаемому в перестрахование риску, а также по требованию перестраховщика соответствующие документы, правил и договора страхования.

Статья 9. Об акцепте слипа должно быть письменно сообщено другой Стороне в пределах срока его действия. Таким извещением Стороны признают и направление перестрахователю (перестраховщику) по факсимильной связи или электронной почте слипа с акцептом.

Статья 10. Если принято решение об отказе в приеме риска в перестрахование (ретроцессию), перестраховщик направляет перестрахователю письменное уведомление, при этом он может не объяснять мотивы своего решения. Отсутствие ответа в срок действия предложения считается отказом в приеме риска в перестрахование.

Статья 11. Перестрахователь обязан в срок не позднее 3-х рабочих дней со дня, когда ему стало об этом известно, сообщать перестраховщику обо всех изменениях в объекте перестрахования и иных обстоятельствах, которые могут повлиять на повышение уровня риска выплаты страхового возмещения или страховой суммы по оригинальному договору страхования.

Раздел 4. ОБЩИЕ ПОЛОЖЕНИЯ О ОБЯЗАТЕЛЬСТВАХ ПЕРЕСТРАХОВАТЕЛЯ И ПЕРЕСТРАХОВЩИКА

1. Обязательства перестрахователя.

Статья 12. Перестрахователь оставляет на собственном удержании часть своих обязательств по оригинальному договору страхования (договору перестрахования), если Сторонами не согласовано иное.

Статья 13. Объем собственного удержания перестрахователя, указанный в договоре факультативного перестрахования (ретроцессии) не должен уменьшаться (в том числе путем перестрахования перестрахователем всего своего страхового (перестраховочного) портфеля или его части) без письменного согласия перестраховщика.

Статья 14. Перестрахователь до уменьшения размера собственного удержания должен направить перестраховщику соответствующее письмо с указанием причин необходимости или целесообразности такого шага.

В случае, если перестраховщик не дает согласия на уменьшение размера собственного удержания перестрахователя, либо не дает ответа в течение 10-ти рабочих дней после получения соответствующего письма, перестрахователь вправе в одностороннем порядке расторгнуть договор (договоры - при намерении перестрахователя перестраховать весь страховой портфель или соответствующую его часть) факультативного перестрахования (ретроцессии).

2. Обязательства перестраховщика.

Статья 15. Обязательства перестраховщика не могут возникнуть ранее возникновения обязательств перестрахователя.

Статья 16. В договоре факультативного перестрахования может быть предусмотрено условие, в силу которого перестраховщик не имеет права перестраховывать принятые на себя обязательства полностью либо в определенной части. В этом случае перестраховщик несет обязанности и имеет права, предусмотренные статьями 13 и 14 настоящего Договора.

Статья 17. Обязательства перестраховщика осуществить выплату страхового возмещения (страховой суммы) убытков страховщика по страховым случаям, произошедшим по оригинальному договору страхования в период действия договора факультативного перестрахования (ретроцессии), не прекращаются с истечением срока действия последнего, а продолжают действовать до урегулирования всех вопросов по договору, если Сторонами не согласовано иное.

Статья 18. Объем перестраховочных обязательств (ответственности) перестраховщика определяется договором факультативного перестрахования (ретроцессии) и не может быть изменен кроме, как по соглашению Сторон, за исключением случая, предусмотренного статьей 58 настоящего Договора.

Раздел 5. ПОРЯДОК ДЕЙСТВИЙ ПРИ СТРАХОВОМ СОБЫТИИ (СТРАХОВОМ СЛУЧАЕ)

Статья 19. При наступлении события, которое может быть признано страховым случаем по основному договору страхования, перестрахователь обязан не позднее 5-ти рабочих дней после получения соответствующего сообщения известить перестраховщика о страховом событии любым способом, позволяющим зафиксировать сообщение, а последний должен незамедлительно подтвердить по факсимильной связи получение такого сообщения.

Статья 20. Перестрахователь самостоятельно проводит расследование и оформление страхового случая. При этом он может обращаться к перестраховщику за консультациями.

Статья 21. В случае, когда перестраховщик перестраховал более 50 процентов обязательств перестрахователя, последний обязан провести консультации с перестраховщиком о признании события страховым и осуществлении выплаты страхового возмещения или страхового обеспечения (страховой суммы), если в договоре не оговорено иное.

Статья 22. Перестраховщик вправе направлять своих специалистов или независимых экспертов для участия с правом совещательного голоса в расследовании обстоятельств страхового случая, если законом, иными правовыми актами или договором факультативного перестрахования (ретроцессии) не предусмотрены ограничения по допуску третьих лиц к соответствующей информации или на участие представителей перестраховщика в расследовании страхового случая.

Расходы, связанные с участием в расследовании специалистов и экспертов, привлеченных перестраховщиком, оплачиваются им из своих средств.

Статья 23. В случае, когда эксперты для участия в расследовании страхового случая привлечены перестраховщиком по просьбе перестрахователя, то расходы по оплате их труда оплачиваются

перестрахователем с последующим возмещением ему перестраховщиком части расходов, пропорциональной его доле ответственности.

Статья 24. Если перестрахователь своевременно обратился к перестраховщику с просьбой направить своих специалистов для участия в расследовании обстоятельств страхового случая и имеет письменное подтверждение о своем уведомлении с просьбой, но тот специалистов не направил, он в дальнейшем не имеет права ссылаться на неисследованность обстоятельств происшедшего как основание неисполнения своих обязательств по выплате страхового возмещения (страховой суммы).

Статья 25. Перестрахователь по окончании расследования страхового случая направляет перестраховщику письмо (счет) о выплате его доли страхового возмещения (страховой суммы) и комплект следующих документов:

- копию акта о страховом случае (иной документ, фиксирующий страховой случай по правилам страховщика);
- копию официального заключения (справка, акт, протокол, постановления и т.д.) уполномоченных организаций, в компетенции которых находится данный случай;
- калькуляцию убытка (оценочный акт, копия счета, сметы, дефектный акт, приказ, справка о среднемесячной заработной плате и т.д.) на восстановительные работы;
- расчет доли перестраховщика в возмещении убытков;
- копию платежного поручения с отметкой обслуживающего банка о списании средств с расчетного счета либо расходного ордера об оплате перестрахователем полной суммы страхового возмещения (страховой суммы), либо собственного удержания (в тех случаях, когда перестраховщик должен произвести оплату страхового возмещения (страховой суммы) страхователю по оригинальному договору страхования), либо другого документа, подтверждающего выплату страхового возмещения или страховой суммы.

Этот комплект является минимально необходимым, если договором факультативного перестрахования (ретроцессии) не установлено иное.

Статья 26. Перестраховщик не вправе требовать от перестрахователя предоставления дополнительных документов, необходимых для установления причин и фактов страхового случая, а также размера убытков, если иное не предусмотрено в договоре факультативного перестрахования. Перечень дополнительно запрашиваемых документов, указываемых в договоре факультативного перестрахования, не должен быть шире перечня документов, требуемых для решения вопроса в соответствии с обычаями делового оборота и действующего законодательства Республики Узбекистан. Требование должно быть

обосновано и может быть заявлено не позднее 3-ти рабочих дней со дня поступления документов к перестраховщику.

Статья 27. Перестраховщик обязан принять решение по заявленному перестрахователем требованию о выплате страхового возмещения (страховой суммы) в течение 10-ти рабочих дней с момента получения от него всех документов, указанных в статье 25 настоящего Договора.

Статья 28. О принятом решении об отказе в выплате страхового возмещения (страховой суммы) с указанием мотивов перестраховщик письменно уведомляет перестрахователя.

Раздел 6. ПЛАТЕЖИ. ВАЛЮТА.

1. Перестраховочная премия

Статья 29. Перестрахователь обязан своевременно и в полном объеме выполнять свои обязательства по перечислению перестраховочной премии перестраховщику. Порядок и сроки уплаты перестраховочной премии оговариваются в договоре факультативного перестрахования.

Статья 30. Если иное не согласовано сторонами, перестрахователь перечисляет перестраховщику премию или первый взнос в размере, предусмотренном договором факультативного перестрахования (ретроцессии), за вычетом комиссии и иных отчислений, установленных договором, в течение 10-ти рабочих дней со дня зачисления на свой счет страховой премии (ее первого взноса) по оригинальному договору страхования (перестрахования), либо с момента акцепта слипа перестраховщиком, учитывая более позднюю из двух дат. Датой перечисления считается дата поступления причитающейся суммы на счет перестраховщика.

Статья 31. В случае, если договором факультативного перестрахования (ретроцессии) предусмотрена уплата перестраховочной премии в рассрочку, то очередные взносы должны уплачиваться перестрахователем в установленные договором сроки, а когда указаны периоды платежей (ежемесячно, ежеквартально, раз в полугодие) - то не позднее дня, отстоящего на соответствующий период времени от даты заключения договора факультативного перестрахования или даты, когда должен быть уплачен предшествующий взнос.

Статья 32. В случае задержки с уплатой перестраховочной премии или очередного взноса не по вине перестрахователя, последний должен письменно известить об этом перестраховщика в разумный срок.

2. Страховое возмещение (страховая сумма)

Статья 33. Перестраховщик по признанным им страховым случаям обязан перечислить перестрахователю в течение 10-и банковских дней с момента получения от него всех необходимых документов страховое возмещение (страховую сумму), размер которого рассчитан в соответствии с условиями договора факультативного перестрахования (ретроцессии).

Статья 34. По согласованию сторон страховое возмещение (страховая сумма) может быть перечислено перестраховщиком непосредственно страхователю или выгодоприобретателю, если такое требование не влечет дополнительных накладных расходов перестраховщика.

Статья 35. В тех случаях, когда перестрахователь на момент страхового события по своей вине не исполнил, либо исполнил ненадлежащим образом обязательства по уплате перестраховочной премии, перестраховщик вправе при осуществлении выплаты страхового возмещения или страховой суммы произвести зачет непоступившей на момент страхового события перестраховочной премии или отказать в выплате страхового возмещения (страховой суммы).

Статья 36. Когда перестрахователем произведена компромиссная выплата страхового возмещения или страхового обеспечения (страховой суммы), перестраховщик имеет право отказать в выплате страхового возмещения (страховой суммы) по договору факультативного перестрахования (ретроцессии), если иное не предусмотрено в договоре факультативного перестрахования (ретроцессии) и действующем законодательстве Республики Узбекистан.

3. Иные платежи

Статья 37. Перестраховщик участвует в финансировании деятельности перестрахователя по расследованию и урегулированию страховых случаев пропорционально своей доле ответственности, если получено письменное согласие Перестраховщика до момента произведения таких финансирований.

Статья 38. Перестрахователь обязан выплатить перестраховщику соответствующую его доле в выплаченном страховом возмещении или страховой сумме часть средств, полученных им в порядке суброгации или в результате реализации имущества, возвращенного или переданного перестрахователю страхователем после выплаты страхового возмещения в течение 10-ти рабочих дней со дня зачисления соответствующих средств на расчетный счет перестрахователя.

При непропорциональном перестраховании (ретроцессии) сумма, полученная перестрахователем в порядке суброгации, соответственно уменьшает сумму убытка по оригинальному договору страхования.

Статья 39. Когда оригинальный договор страхования заключен в иностранной валюте, а перестраховщик не имеет права на совершение операций в инвалюте, Стороны определяют валюту перестраховочной премии (валюту реального платежа) в национальной валюте Республики Узбекистан при заключении договора факультативного перестрахования (ретроцессии).

Статья 40. В случае, когда по договору факультативного перестрахования (ретроцессии) для определения размеров суммы перестраховочной премии и страхового возмещения (страховой суммы) используется эквивалент в иной валюте, чем валюта платежа, для расчетов принимается официальный курс Центрального банка Республики Узбекистан на день осуществления платежа, если Сторонами не согласовано иное.

5. Общие положения

Статья 41. Датой платежа (днем перечисления средств) считается дата поступления причитающейся суммы на счет получающей Стороны.

Статья 42. Расходы по перечислению платежей принимает на себя плательщик, если Сторонами не согласовано иное.

Раздел 7. ДОГОВОРЫ ФАКУЛЬТАТИВНОГО ПЕРЕСТРАХОВАНИЯ (РЕТРОЦЕССИИ)

1. Правовое регулирование договора факультативного перестрахования (ретроцессии)

Статья 43. Стороны вправе самостоятельно определять содержание договора факультативного перестрахования (ретроцессии), в том числе отступать от условий, предусмотренных настоящим Договором.

В случае противоречия положений договора факультативного перестрахования (ретроцессии) положениям настоящего Договора, применяются положения договора факультативного перестрахования (ретроцессии).

Статья 44. Продление срока действия оригинального договора страхования (перестрахования) не влечет за собой автоматическое продление срока действия договора факультативного перестрахования (ретроцессии), если в последнем не предусмотрено иное.

Статья 45. Оригинал договора факультативного перестрахования (ретроцессии) помимо вышеотмеченных условий, должен включать: полное наименование Сторон; указание должности, фамилии и инициалов представителя, подписывающего договор; собственноручные подписи представителей Сторон, скрепленные печатями.

Датой заключения (вступления в действие) договора считается дата акцепта оферты (слипа, ковер-ноты либо иного документа, содержащего предложение о перестраховании риска), если Сторонами не согласована иная дата заключения договора.

Если в оригинале договора факультативного перестрахования не указаны какие-либо из перечисленных выше положений, но перестраховщик его подписал, то такой договор имеет такую же юридическую силу как и договор, содержащий такие положения.

Статья 46. Договор факультативного перестрахования (ретроцессии) может быть прекращен (расторгнут):

а) по соглашению сторон - в любое время;

- б) по инициативе одной стороны - если в отношении другой стороны в хозяйственном суде начато дело о признании ее несостоятельной (банкротом), либо у другой стороны отозвана лицензия на право проведения страховой (перестраховочной) деятельности, либо учредителями (акционерами, участниками) принято решение о ее ликвидации или реорганизации (кроме преобразования);
- в) автоматически - в случае прекращения или признания недействительным (ничтожным) оригинального договора страхования, а для договоров ретроцессии - предшествующего договора перестрахования;
- г) по инициативе перестрахователя, если перестраховщик не дал согласия или не ответил в течение 10-ти дней на его письмо, содержащее просьбу дать согласие на уменьшение собственного удержания перестрахователя по конкретному риску или группе рисков;
- д) по инициативе перестраховщика, когда перестрахователь уменьшил размер собственного удержания по данному риску без письменного согласия перестраховщика;
- е) по инициативе перестрахователя, когда перестраховщик уменьшил вопреки условиям договора размер собственного удержания по данному риску без письменного согласия перестрахователя.

При досрочном расторжении договора факультативного перестрахования, Стороны составляют акт сверки и производят соответствующий взаиморасчет. При этом, перестраховочная премия возвращается за вычетом расходов, произведенных Перестраховщиком в размере 2% от уплаченной Перестрахователем перестраховочной премии.

Статья 47. Договор факультативного перестрахования (ретроцессии) может быть расторгнут перестраховщиком в одностороннем порядке в случае неперечисления перестрахователем перестраховщику премии (ее соответствующей части, предусмотренной договором) в указанные в нем порядке и сроки и при отсутствии дополнительного соглашения сторон о переносе срока платежа.

Раздел 8. ОСОБЫЕ УСЛОВИЯ

Статья 48. Документы перестрахователя, относящиеся к перестрахованному риску, должны быть открыты для инспекции перестраховщика в рабочее время при условии, что эти документы в соответствии с законодательством не являются закрытыми.

Перестраховщик заблаговременно, но не позднее, чем за 2 рабочих дня, письменно уведомляет перестрахователя о своем намерении ознакомиться с документами.

Статья 49. По требованию перестраховщика перестрахователь в срок не позднее 10-ти рабочих дней со дня заявления требования передает ему

копии всех записей, счетов и документов, относящихся к перестрахованному риску. Если в указанный срок подготовить копии документов не представляется возможным, требование перестраховщика должно быть выполнено в иной разумный срок.

Статья 50. Использование при заключении договора перестрахования факсимильного воспроизведения подписи с помощью средств механического или иного копирования, электронно-цифровой подписи, включая подпись, переданную по факсу, либо иного аналога собственноручной подписи представителей Сторон имеет юридическую силу и обязывает соответствующую Сторону договора.

Статья 51. Стороны не имеют права публиковать, делать иным способом доступными третьим лицам данные, которые относятся к конкретному договору факультативного перестрахования (ретроцессии) либо к финансовому состоянию одной или обеих Сторон и которые они договорились считать конфиденциальными.

Каждая из Сторон обязана сохранять в тайне все, что ей стало известно в ходе заключения и исполнения договора факультативного перестрахования (ретроцессии) о деловых операциях другой стороны.

Обязанность по соблюдению конфиденциальной информации остается в силе в течение 2-х лет после окончания срока действия соответствующего договора факультативного перестрахования (ретроцессии), если Сторонами не согласован иной срок.

Выполнение обязательств по сохранению конфиденциальной информации не может противоречить требованиям законодательства Республики Узбекистан.

Раздел 9. ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СТОРОН

Статья 52. Стороны несут ответственность за неисполнение или ненадлежащее исполнение своих обязательств.

Статья 53. В случае, если на момент страхового события перестрахователь по своей вине перечислил перестраховщику перестраховочную премию в размере, меньшем, чем обязан был перечислить к этому сроку (недоперечисление), то перестраховщик вправе уменьшить размер выплачиваемого перестрахователю страхового возмещения пропорционально неисполненному последним обязательству.

Недоперечислением считается также задержка перестрахователем сверх сроков, установленных статьей 30 настоящего Договора, платежа премии в валюте иной, чем валюта обязательств перестраховщика по договору факультативного перестрахования (ретроцессии), если за время просрочки произошло уменьшение курса валюты платежа по отношению к валюте обязательств.

Статья 54. Стороны освобождаются от ответственности за неисполнение или ненадлежащее исполнение своих обязательств (перестраховочных и

иных), если это произошло в результате военных действий всякого рода, маневров войск, народных волнений и забастовок, изменения законодательства, принятия государственными органами нормативных либо иных актов или совершения ими действий, препятствующих, либо запрещающих выполнение обязательств по договору факультативного перестрахования (ретроцессии), а также действия непреодолимой силы, за исключением событий, на случай которых и производится страхование.

Раздел 10. ПОРЯДОК РАЗРЕШЕНИЯ СПОРОВ

Статья 55. Все споры по настоящему договору разрешаются Сторонами путем переговоров, а при недостижении согласия в Хозяйственном суде г. Ташкента. Все вопросы взаимоотношения Сторон, не предусмотренные настоящим договором, регулируются действующим законодательством Республики Узбекистан.

Раздел 11. ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ

Статья 56. Настоящий договор заключен в 2-х экземплярах, имеющих одинаковую юридическую силу, по одному для каждой из Сторон.

Статья 57. Договор действует с даты заключения и до даты его прекращения (расторжения) в установленном настоящем договоре и действующем законодательством порядке.

Статья 58. Договор может быть прекращен по соглашению Сторон в любое время, а по инициативе одной Стороны - через 30 дней после направления ею другой Стороне соответствующего уведомления. Положения настоящего договора продолжают действовать и после его прекращения применительно к договорам факультативного перестрахования (ретроцессии), заключенным в период его действия, если в них не оговорено иное, либо если Сторонами при прекращении настоящего договора не согласовано иное.

Статья 59. Изменения и дополнения в настоящий договор могут вноситься путем заключения Сторонами письменного соглашения, которое становится неотъемлемой составной частью договора.

Статья 60. Стороны должны немедленно извещать друг друга об изменениях их реквизитов.

Статья 61. Названия разделов договора предназначены для удобства изложения текста и не будут приниматься Сторонами во внимание при толковании договора как определяющие, дополняющие, ограничивающие или иным образом затрагивающие положения договора по существу.

Статья 62. По запросам друг друга Стороны обязаны предоставлять копии лицензий, свидетельства о государственной регистрации и другие документы, устанавливающие юридическую правоспособность на ведение страховой и перестраховочной деятельности, а также немедленно информировать друг друга о прекращении или приостановлении таких документов по любым основаниям.

ЮРИДИЧЕСКИЕ АДРЕСА И РЕКВИЗИТЫ СТОРОН.

НКЭИС «Узбекинвест»

Республика Узбекистан, 100====,
Ташкент, ул.=====, =====
Тел.: (+99871) =====, Факс: (+99871)
=====

Р/с: ===== (сум)
в =====, МФО =====,
В/с: ===== (долл.
США)
в =====, МФО =====,
SWIFT CODE: =====

Банк корреспондент: Корсчет: (долл.
США)

ПОДПИСИ СТОРОН.

Генеральный директор

_____/=====

М.П.

Страховая организация ЗАО

_____:
Юридический адрес:

Р/с: 2021 4000 5042 7360 6001 (сум)
В/с: 2021 4840 7042 7360 6001 (долл.
США)
Банк-корреспондент: Deutsche Bank
Trust Company Americas, SWIFT
BKTRUS33, Acc. # 04-417-380
в ОАИКБ "ИПАК ЙУЛИ" (Bank Ipak Yoli)
МФО 00444, SWIFT code: INIPUZ 22

Генеральный директор

_____/

М.П.

2- Ilova

Показатели страховой деятельности

НКЭИС "Узбекинвест" за 2012г.

Показатель	Объем	В % к 2011г.	Доля в общем объеме
Объем предоставленной страховой защиты: в млрд. сум	36,860.0	193.6%	100.00%
в т.ч. в млн. долл.США	12,782.6	251.2%	100.00%
Из них:			
Экспорт страховых услуг в млрд. сум	647.1	191.4%	1.76%
в т.ч. в млн. долл.США	310.6	170.4%	2.43%
Комплексная страховая защита иностранных инвесторов в млрд.сум	20,160.3	374.0%	54.69%
в т.ч. в млн. долл.США	9,960.6	405.0%	77.92%
Страхование экспортно-импортных грузоперевозок млрд. сум	161.3	31.9%	0.44%

в т.ч. в млн. долл.США	3.8	20.1%	0.03%
Страхование субъектов малого и среднего предпринимательства в млрд.сум	672.5	86.2%	1.82%
в т.ч. в млн. долл.США	1.2	0.7%	0.01%
Страхование интересов отечественных экспортеров и инвесторов в млрд.сум	14,620.2	127.2%	39.66%
в т.ч. в млн. долл.США	2,506.5	110.5%	19.61%
Страхование физических лиц в млрд.сум	598.6	110.6%	1.62%
в т.ч. в млн. долл.США			0.00%
Всего заключено договоров страхования	126,046.0	108.6%	
Валовые страховые премии в млн.сум	42,762.1	137.5%	
в т.ч. в тыс. долл.США	10,503.5	136.7%	
Выплаченные страховые возмещения в млн.сум	6,372.3	121.1%	
в т.ч. в тыс. долл.США	610.6	116.8%	
Передано на перестрахование обязательств в млрд.сум	29,018.5	257.8%	
в т.ч. в млн. долл.США	13,794.4	251.9%	
Передано на перестрахование премии в млн.сум	21,110.8	180.9%	
в т.ч. в тыс. долл.США	10,093.5	171.8%	
Принято на перестрахование обязательств в млрд.сум	6,785.1	116.5%	
в т.ч. в млн. долл.США	1,773.6	157.3%	
Получено перестраховочной премии в млн. сум	5,805.5	127.5%	
в т.ч. в тыс. долл.США	500.8	114.1%	

3-IIova

Информация об объемах экспорта услуг по НКЭИС "Узбекинвест" за 2009-2012гг.

Наименование услуг	Фактический объем экспорта				Задание экспорта на 2012г.	Исполнение задания в %
	2009г.	2010г.	2011г.	2012г.		
Экспорт - всего	1424174	2415042	2223839	1895707	2150000	88.17%
в т.ч						
Страхование нерезидентов	446037	1845748	1843207	1645821		

в долл. США

Полученная перестраховоч ная премия	697188	323129	240466	88413		
Полученная перестраховоч ная комиссия	280949	246164	140165	161472		